

Porto Alegre 2006

Op weg naar
gerechtigheid en
duurzaamheid

God, in your grace,
transform the world

Porto Alegre 2006

Op weg naar gerechtigheid
en duurzaamheid

Porto Alegre 2006

Op weg naar gerechtigheid en duurzaamheid

Inhoud

Inleiding	3
Deel I AGAPE: een andere manier van globaliseren die mens en aarde ten goede komt	5
Voorwoord	6
1. De uitdaging van AGAPE	7
2. Pleidooi voor een AGAPE economie van het leven	11
3. Eerlijke handel	16
4. Rechtvaardige financiën	21
5. Veranderend handelen en alternatieven in de praktijk	27
6. Mijlpalen op de oecumenische reis	
Deel II Zorg voor de Schepping. Een agenda voor de Wereldraad van Kerken	41
Inleiding	42
1. Het Wereldraadprogramma met betrekking tot Klimaatverandering	45
2. Het Oecumenisch Water Netwerk	49
3. Zorg voor de schepping, genetica, landbouw en menselijk leven	53
Over Oikos	57

Stichting Oikos
Postbus 19170
3501 DD Utrecht
T (030) 236 15 00
F (030) 236 49 03
oikos@stichtingoikos.nl
ISBN10: 90-74853-08-0
ISBN13: 978-90-74853-08-8

Inleiding

'God in Uw genade, vernieuw deze wereld'. Deze bede is het motto van de negende Assemblee van de Wereldraad van Kerken die van 14-23 februari 2006 plaatsvindt in Porto Alegre, Brazilië.

Een belangrijk onderwerp op deze Assemblee is dat van de internationale gerechtigheid. Tijdens de vorige Assemblee, in Harare in 1998, werd het begrip 'globalisering' gehanteerd als belangrijke oorzaak van veel onrecht in onze tijd. Met globalisering bedoelde men niet zozeer het –nog neutrale- ontstaan van een wereldsamenleving, maar het economische en politieke project van een wereldwijd opererend kapitalisme, dat gebaseerd is op een neo-liberaal economisch denken waarin alles draait om winst en competitie. Dat leidde tot een aanbeveling:

'De logica van de globalisering moet worden uitgedaagd door een alternatieve manier van leven en van gemeenschap (...) Christenen moeten weerstand bieden tegen de eenzijdige overheersing door economische en culturele globalisering'.

Dat was de start voor een intensief bezinningsproces dat direct na Harare begon en dat gaandeweg de naam AGAPE kreeg. Dat is de afkorting van Alternative Globalization Addressing People and Earth (letterlijk: alternatieve globalisering die zich richt op mensen en de aarde) maar ook het bijbelse woord voor de overvloedige genade en liefde van God. Het proces werd afgelopen voorjaar door de Wereldraadstaf samengevat in een boekje met dezelfde naam, waarin de uitkomsten van tientallen bijeenkomsten over de hele wereld zijn verwerkt. Dit boekje dient als een bijdrage aan het gesprek in de Assemblee van Porto Alegre over dit onderwerp.

Oikos is de afgelopen jaren betrokken geweest bij veel van de bijeenkomsten die stof leverden voor het boekje en heeft door een reeks publicaties en conferenties voortdurend geprobeerd daarvan ook iets in Nederland te laten doorklinken.

Daarom vatte Oikos het plan op dit AGAPE-document in het Nederlands uit te geven. Toen later ook het document 'Caring for Life. An Agenda for the World Council of Churches' (letterlijk vertaald: 'Zorg voor leven. Een agenda voor de Wereldraad van Kerken') verscheen, leek dit vanwege zijn nadruk op de ecologische problematiek een mooie aanvulling op het vooral op de economie gerichte AGAPE-document. Beide documenten zijn door Oikos bij elkaar gebracht in deze publicatie.

Voor het uitvoeren van het omvangrijke vertaalwerk deed Oikos een beroep op de deelnemers aan de conferentie 'Globalisering, een agenda voor kerk en theologie' die Oikos op 31 maart 2005 samen met theologische faculteiten organiseerde. Dat beroep was niet vergeefs. De Nederlandse tekst die voor u ligt is het resultaat van een gezamenlijk inspanning van Maria Draaijers, Johan van Os, Wybrand Ganzevoort, Martinus Ooms, Jan Ernst, Joke van Maanen en medewerkers van Oikos. Bob Goudzwaard, die nauw betrokken was bij veel van de bovengenoemde bijeenkomsten, was bereid de gehele tekst op inconsistenties door te nemen. Oikos is hun allen zeer erkentelijk voor de tijd en energie die zij aan dit werk besteed hebben. Ondanks al deze inspanningen zal de tekst niet voor iedereen op alle punten even helder zijn. Dat wordt niet zozeer veroorzaakt door de vertaling (die recht heeft proberen te doen aan de intenties van de schrijvers en daarom niets 'weg' heeft willen verklaren), maar door de uiteenlopende –maatschappelijke en kerkelijke- contexten waaruit de 'grondstof' voor de teksten (documenten van overal ter wereld gehouden bijeenkomsten) afkomstig is. De kracht van de Wereldraad ligt in die grote verscheidenheid van haar leden, mensen uit kerken uit de hele wereld, uit alle lagen van verschillende samenlevingen en uit uiteenlopende theologische tradities en culturen. Het is onze taak om aan het werk te gaan in onze eigen samenleving, met in ons hoofd en hart deze stemmen van elders.

Oikos zal in de komende tijd meer activiteiten ontplooiën ter ondersteuning van het gesprek over globalisering in de kerken. Wilt u op de hoogte gehouden worden van deze activiteiten, geeft u dan uw adres (bij voorkeur ook uw e-mailadres) op aan: Greetje Witte-Rang, Oikos, Postbus 19170, 3501 DD Utrecht, e-mail: greetje@stichtingoikos.nl of bezoek onze website www.stichtingoikos.nl.

Greetje Witte-Rang
Advent 2005

AGAPE¹

Een andere manier van globaliseren, die mens en aarde ten goede komt

Een achtergronddocument opgesteld door het Justice, Peace and Creation team van de Wereldraad van Kerken in Genève, 2005.

1 AGAPE is in de tekst van de Wereldraad van Kerken zowel de afkorting van Alternative Globalization Addressing Peoples and Earth, als het Griekse woord dat het Nieuwe Testament hanteert voor de liefde, zoals we die aantreffen in bijvoorbeeld 1Cor.13. Een vertaling van AGAPE die recht doet aan zowel de afkorting zelfs als de intentie daarvan zou kunnen luiden: 'Anders Globaliseren –de Armen en deze Planeet Eerbiedigen'.

Voorwoord

*Maar laat het recht als water golven,
en gerechtigheid als een immer vloeiende beek (Amos 5: 24, NBG)*

In de jaren die verstreken zijn sinds de laatste Assemblee van de Wereldraad van Kerken, gehouden in Harare in 1998 hebben onrecht en ongelijkheid nieuwe en schrijnender vormen aangenomen. Veel meer mensen dan ooit tevoren sterven van armoede. Onaanvaardbare niveaus van armoede bestaan naast kleine plekken van weelde, tussen en binnen naties. Moeder Aarde kreunt onder de vele wijzen waarop wij haar uitbuiten. De kerken zijn daarom geroepen de tekenen der tijden waar te nemen en gehoorzaam te antwoorden op het Evangelie dat gerechtigheid voor ieder eist. Kunnen wij ons in comfortabele rust stil blijven zitten als meer dan drie miljard van Gods mensen gevangen zitten in de netten van armoede en dood?

Om de kerken en de bredere oecumenische beweging ertoe te brengen deze werkelijkheid onder ogen te zien hebben wij dit achtergronddocument geproduceerd. De vraag die erin aan de orde is, is hoe de kerken en de bredere oecumenische beweging kunnen handelen in reactie op deze menselijke tragedie, die voortkomen uit het project van economische globalisering? Dit document is opgesteld door een kleine groep van mensen die kerken en verwante organisaties vertegenwoordigen. Deze tekst is gebaseerd op het resultaat van een reeks consultaties en studies over globalisering, georganiseerd door de Wereldraad van Kerken en andere oecumenische organisaties, sinds de Assemblee in Harare in 1998.

We hopen dat dit zal resulteren in een AGAPE oproep tot actie die zal uitgaan op de Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Porto Alegre in 2006. Daar zullen de kerken en de bredere oecumenische beweging worden opgeroepen om niet te blijven steken in de kritiek op de hedendaagse neo-liberale wijze van globalisering, maar duidelijk te maken hoe door Gods genade deze manier van denken en handelen ook te boven kan worden gekomen. Het is een oproep die een oecumenisch visioen vergt van een leven in rechtvaardige en liefdevolle relaties door te zoeken naar alternatieven voor de huidige economische structuren.

Het doel van dit document is de kerken en de bredere oecumenische beweging te inspireren om te volharden in het oppakken van de huidige globale problemen, zodat de onaanvaardbare armoede in onze wereld van hun kant tot een resoluut antwoord leidt. Dit document wordt gezonden naar lidkerken, de internationale en regionale oecumenische organisaties, kerkelijke ontwikkelingsorganisaties en sociale bewegingen voor nadere bezinning in de voorbereiding op de Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Porto Alegre in 2006 en ook daarna. Het document is opgezet als een studiegids, zodat het gebruikt kan worden voor bezinning in seminars en in discussiegroepen. Aan het eind van elke sectie staan enkele discussievragen die als basis voor de discussie kunnen dienen. Het laatste deel van de tekst richt zich op alternatieven als mogelijk uitgangspunt voor actie, en ook dat kan in de discussie meegenomen worden.

Een theologisch raamwerk dat gebaseerd is op de 'agapè' - Gods overvloedige genade en liefde -, ligt aan de gehele tekst ten grondslag. Daarmee wordt benadrukt dat de uitdaging aan de kerken niet voortkomt uit een ideologie maar een krachtige theologische en spirituele basis heeft. Dat is wat de rol van de kerken en de bredere oecumenische beweging onderscheidt van andere ontwikkelingsorganisaties. Als kerken en oecumenische beweging handelen wij in antwoord op Gods Zending van gerechtigheid en vrede voor deze gehele aarde. Wij hopen dat dit document de kerken en de bredere oecumenische beweging zal inspireren de complexe vragen van economisch onrecht op te pakken, ongetwijfeld de grootste uitdaging van onze tijd.

Laat mij tenslotte een warm dankwoord richten aan alle mensen en organisaties die tot nu toe hebben meegedaan aan de gesprekken hierover en die hebben bijgedragen aan de resultaten die wij hier presenteren. Het is een bijzondere reis geweest die de Wereldraad van Kerken heeft ondernomen samen met vele verschillende partners en vrienden. Allen die betrokken zijn bij het opstellen van dit document verdienen bijzonder dank voor hun toegewijde arbeid.

Geneve, maart 2005
Rogate R. Mshana

De uitdaging van AGAPE

*Hij heeft gerechtigheid en recht lief,
de aarde is vol van de goedertierenheid des HEREN.
(Ps. 33: 5, NBG)*

1.1 Het AGAPE proces.

De uitdaging die AGAPE stelt is een antwoord op de vraag in Harare (Zimbabwe) in 1998 opkwam tijdens de Assemblee van de Wereldraad van Kerken: 'Hoe kunnen we ons geloof (be)leven in een context van globalisering?'² De kerken en de bredere oecumenische beweging, inclusief de internationale en regionale oecumenische organisaties en kerkelijke ontwikkelingsorganisaties hebben de afgelopen jaren met deze vraag geworsteld in consultaties en studies over economische globalisering.

In de discussie hebben zij zich laten leiden door het gedeelte van het rapport van de Assemblee van Harare over globalisering, waarin de uitdagingen worden beschreven die op pastoraal, ethisch, theologisch en geestelijk terrein door de globalisering gesteld worden aan de kerken en de bredere oecumenische beweging. 'Tegenover de logica van de globalisering moeten wij een andere wijze van leven stellen, gekenmerkt door gemeenschap in verscheidenheid.'³ De afgevaardigden ter Assemblee vroegen om een visioen van de *oikoumene* van geloof en solidariteit, dat de oecumenische beweging inspiratie, richting en energie kan geven om het paradigma van wereldwijde overheersing te boven te komen.

Zes jaar later vormt de neo-liberale wijze van globalisering een nog sterkere uitdaging voor de kerken, de volken en de aarde, en de noodzaak om alternatieven te ontwikkelen is nog urgenter. Op de Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Porto Alegre in 2006 zullen de kerken en de bredere oecumenische beweging verder moeten komen dan een kritische benadering van de neo-liberale globalisering: zij zullen een visioen moeten ontwikkelen van een rechtvaardige, barmhartige wereld waarin uitsluiting wordt afgewezen, en zij zullen zich moeten verbinden tot concrete antwoorden, gestoeld op reëel mogelijke alternatieven. Het thema van de Assemblee in Porto Alegre: 'God, in Uw genade, verander de wereld' zal een passende leidraad zijn voor de AGAPE oproep tot actie.

Zo'n visioen kan alleen werkelijkheid worden als economische en ecologische gerechtigheid op een van eenheid getuigende wijze nagestreefd wordt, met democratische betrokkenheid op elk niveau. Dit visioen kan niet gerealiseerd worden als de overdadige materiële welvaart die een klein deel van de wereldgemeenschap geniet alsmáar blijft groeien naast, en meestal: ten koste van de gruwelijke armoede van het merendeel. Hierdoor wordt de in geweten reeds onverdedigbare ongelijkheid in onze wereld alleen nog maar versterkt. De onlesbare dorst naar macht en meer macht, naar meer winst en meer bezit, die bedrijven en sommige individuele mensen en groepen drijft, is onhoudbaar en belet vele gemeenschappen in harmonie met de hen onringende natuur in hun eigen behoeften te voorzien.

De Women's Voices on AGAPE vatten deze lessen zo samen: "Wij schrikken er niet voor terug om te zeggen dat we in een tijd van imperiale macht leven ('empire'). Met het gebruik van dit begrip imperiale macht ('empire') bedoelen we het samenvallen van economische, culturele, politieke en militaire macht dat een systeem vormt waarin machtige staten, die hun eigen belangen beschermen en verdedigen, domineren⁴. Vrouwen uit het Zuiden en uit Oost Europa verlangden dat er een eind zou komen aan onrechtvaardige structuren, instellingen en richtlijnen, en aan de 'onzekerheid en frustratie die het neoliberale model teweegbrengt in het leven van vrouwen van wieg tot graf'.

2 Vanaf het begin heeft de Wereldraad van Kerken helder onderscheid gemaakt tussen globalisering als een historisch proces met vele facetten en globalisering als een verwerpelijke economisch en politiek project dat geënt is op het streven naar een wereldwijd kapitalisme. Deze laatste economische vorm van globalisering is gebaseerd op een ideologie die men in het World Social Forum heeft benoemd als neo-liberalisme (zie deel 3.2 van dit document). Dit onderscheid is ingebracht door de Copenhagen Seminars for Social Progress. Zie ook het boek van Jacques Baudot (ed.), *Building a World Community. Globalization and the Common Good*, Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen 2000, pp 44 vv.

3 Diane Kessler (ed.), *Together on the Way. Official Report of the Eighth Assembly of the World Council of Churches*, Geneva, WCC, 199, p 258. Ook: Richard Dickinson, *Economic Globalization: Deepening Challenge for Christians*, Geneva, WCC 1998

4 Deze zinsnede komt uit de Verklaring van Accra, WARC, augustus 2004

Een oecumenische groep met 38 deelnemers kwam in Geneve bijeen van 22 tot 24 juni 2004 om een eerste document voor te bereiden over AGAPE op weg naar de komende Assemblee in 2006 in Porto Alegre. Het resultaat daarvan is dit document van de kerken voor de kerken. Het definieert nieuwe uitdagingen en nieuwe mogelijkheden voor bezinning en betrokkenheid gebaseerd op het thema van de Assemblee van 2006: 'God, in Uw goedheid, verander de wereld'.

1.2 Naar een economie die het leven dient

In 2003 waren er 7,7 miljoen mensen met een persoonlijk vermogen van een miljoen US\$ of meer. Bij elkaar gevoegd zou hun vermogen uitkomen op US\$ 28,9 biljoen (= miljoen miljoen), bijna drie keer het BNP van de USA in dat jaar.

Tegelijk waren 840 miljoen mensen wereldwijd ondervoed, en 1,5 miljard mensen moeten leven van minder dan US\$ 1 per dag, de meerderheid daarvan zijn vrouwen, kinderen en inheemse volkeren.

De rijkste 20% van de bevolking consumeert 86% van goederen en diensten op wereldschaal.

Het inkomen van de rijkste 1% is gelijk aan dat van de armste 57%.

Tenminste 24 000 mensen sterven per dag aan armoede en ondervoeding.

Milieuproblemen worden steeds bedreigender: opwarming, uitputting van natuurlijke hulpbronnen, verlies aan biodiversiteit. Een voorbeeld: we zullen 30 tot 70% van de soorten verliezen in 20 tot 30 jaar.

Oorlogen woeden in vele delen van de wereld, militarisatie en geweld zijn een deel van ons dagelijks bestaan geworden. Financiële crises komen vaker voor en zijn ernstiger. Economische groei gaat steeds vaker samen met afnemende werkgelegenheid en dat bedreigt het bestaan van mensen.

Kortom: het menselijk leven en de aarde worden ernstig bedreigd.

De ideologie die deze concentratie van machtsstructuren op velerlei gebied onderbouwt, verdedigt en legitimeert wordt door velen als 'neo-liberalisme' betiteld⁵. Deze ideologie drijft een neoliberale vorm van kapitalisme en globalisering aan. Op deze wijze gezien verschaft het neo-liberalisme een ideologische dekmantel aan dat project van economische globalisering waarin macht en overheersing uitgebouwd worden door een samenhangend net van internationale instellingen, nationale politieke keuzen, praktijken van bedrijven en ook individueel gedrag van investeerders. In de kern degradeert het neo-liberalisme mensen tot handelswaar, en verkleint het de rol kleiner die de nationale overheden kunnen spelen in het bevorderen van harmonieuze en houdbare sociale ontwikkeling. Ten bate van de allocatie van middelen en de bevordering van de groei legt het alle nadruk op privaat kapitaal en een ongebonden marktwerking groei te bevorderen schaarse middelen aan te wenden.

Het systeem is gebaseerd op kapitaal en maakt zo van alles en van iedereen een ding dat geprijsd en te koop is. Competitie is het heersende ethos waarmee en waardoor individuen, bedrijven, rassen, landen tegen elkaar opgezet. Doordat de aandacht meer uitgaat naar materiële rijkdom dan naar menselijke waardigheid worden mensen neergehaald en valt het leven ten prooi aan hebzucht. Het is een economie van de dood.

We hebben bemoediging nodig om de hoop niet te verliezen als we zo'n kolossale concentratie van economische, politieke, militaire en ideologische macht zien. We moeten de strijd voor een economie van het leven niet opgeven. Deze uitdaging stelt God ons. Onze trouw aan God en aan Gods vrije gave van leven noopt ons stelling te nemen tegenover afgodische ideeën, onrechtvaardige systemen, machtspolitiek en uitbuiting in de huidige economische wereldorde. Economie en economische gerechtigheid hebben altijd van doen met ons geloof, omdat ze direct te maken hebben met wat God beoogt voor Zijn Schepping.

Een economie die het leven dient heeft de kenmerken van Gods 'huishouding van het leven':

- de weldaad van Gods genadige economie geeft en onderhoudt overvloed voor allen;
- Gods genadige economie vraagt van ons dat wij omgaan met de overvloed van leven op een manier die ieder recht doet, ieder laat deelnemen en die duurzaam is;
- Gods genadige economie is een economie van het leven, die het met elkaar delen, wereldwijde solidariteit, menselijke waardigheid, liefde en zorg voor de heilheid van de Schepping bevordert;
- Gods economie is een economie voor de hele *oikoumene* - de hele aardse gemeenschap;
- Gods gerechtigheid en Zijn voorkeur voor de armen zijn kenmerkend voor Gods economie⁶.

5 Zie 2.2. voor een uitleg van de herkomst van de theorie van het neo-liberalisme.

6 Vier van deze vijf kenmerken zijn te danken aan de 'Criteria towards Economic Policy-making', gepubliceerd in een studiedocument van de Wereldraad van Kerken, getiteld *Christian Faith and the World Economy*, Geneve, WCC, 1992, pag 29vv. Dit document was belangrijk voor het inzicht dat economische zaken inderdaad zaken van geloof zijn.⁹

1.3 Een oproep aan de kerken om veranderende gemeenschappen te worden.

Paulus beschrijft, met name in zijn brief aan de gemeente te Rome, de wereld van zijn tijd, het Romeinse Rijk, als een stelsel gekenmerkt door “goddeloosheid en onrecht”. Alle mensen, alle volken zijn opgesloten in deze gevangenis van hebzucht, onder de macht van de zonde die leidt tot de dood en het teloorgaan van de hele Schepping. Zelfs als ze eruit zouden willen, dat lukt niet (Rom. 7:14vv). Maar Gods genade scheidt een nieuwe mensheid uit alle volken door de Geest van Christus. De hele Schepping steunt en ziet met rijkhalzend verlangen uit naar de mogelijkheid om deze vrijheid in te gaan (Rom. 8.19) waarin geen machten of heersers kunnen die gemeenschappen kunnen scheiden van de Geest van Gods *agape*.

Wij, kerken en gelovigen, zijn geroepen de werkelijkheid van deze wereld te bezien vanuit het standpunt van mensen, speciaal de verdrukten en de uitgesloten mensen.

Wij zijn geroepen gemeenschappen te worden die zich niet conformeren aan deze wereld maar haar helpen zich te veranderen. Wij zijn geroepen om ons zelf te laten veranderen door de vernieuwing van ons denken, waardoor wij de overheersende, graaiende, egoïstische houding afwerpen en de wil van God naar de Torah gaan doen, die vervuld wordt in liefde en solidariteit (Rom. 13:10, 1 Joh 3: 10vv)

Gemeenschappen kunnen helpen anderen veranderen als zij zelf veranderd zijn door Gods liefdevolle genade. Zij praktiseren dan een economie van solidariteit en samen delen.

De Goede Boodschap die Paulus verkondigt is, dat een andere wereldorde mogelijk is, ongeacht de heerschap-pijen en machten van deze huidige wereld. Christelijke tradities maar ook (aan) de wijsheid in andere religies en culturen kunnen bijdragen aan dit visioen van leven in rechtvaardige verhoudingen, zoals dat gerealiseerd wordt door Gods Geest, en een positief aandeel leveren voor de totstandkoming van inspirerende alternatieven.

Wij kerken zijn geroepen om ruimte te maken voor deze transformatie om daarin handelend op te treden ook al zijn wij verstrikt in en medeschuldig aan het hele systeem dat wij geroepen zijn te veranderen.

Wij zien een grootschalige aantasting van de menselijke waardigheid en van de heiligheid van de schepping. Wij worden geconfronteerd met lijden, enorme economische en sociale ongelijkheid, gruwelijke armoede en de vernietiging van leven, gevolgen van het neo-liberale model van economische globalisering. Als kerken moeten wij de roeping aanvaarden en op ons nemen om het gangbare denken van deze tijd ter discussie te stellen, om zelf veranderd te worden door Gods genade, en om moedig strategische lijnen uit te zetten vanuit het visioen van Gods Rijk.

Het is een pastorale en spirituele opdracht voor de kerken om de valse spiritualiteit van conformisme aan te pakken en om christelijke gelovigen en geloofsgemeenschappen aan te moedigen te kiezen voor een spiritualiteit van leven en omkering die geworteld is in Gods liefdevolle genade. Dat is de manier om *agape*, de liefde tot God en tot de naaste, te vertalen in ons sociale en economische leven.

Wij zijn geroepen om te staan bij de lijdende mensen, bij de zuchtende Schepping, solidair met hen die alternatieve levensgemeenschappen bouwen. De plaats van de kerken is daar waar God werkt, waar Christus lijdt, en waar de Geest zorg draagt voor het leven en weerstand biedt aan de vernietigende heerschappijen en machten. De kerken die zich afzijdig willen houden van de deze concrete plaats en betrokkenheid van de drie-enige God kunnen geen staat maken op het zijn van geloofsgetrouwe kerken (Mat 25:21).

In de context van de neo-liberale globalisering zijn de kerken geroepen duidelijk en in het openbaar, in woord en daad, zich in geloof te verbinden. Kerken kunnen hun trouw laten blijken door:

- te kiezen voor navolging ook als dat wat kost, bereid ook tot lijden als getuigen van Christus;
- in geloof stelling te nemen als de machten van de ongerechtigheid de kern van het Evangelie aantasten;
- in geloof een helder ‘nee!’ te zeggen tegen de heerschappijen en machten;
- deel te nemen in de *koinonia* van de Drie-enige God voor volheid van leven;
- te delen in het lijden en de pijn van mensen en van de aarde, samen met de Geest, die zucht met de Schepping (Rom. 8: 22v);
- zich met mensen en andere schepselen van God te verbinden voor de gerechtigheid in het leven en
- te kiezen voor solidariteit met de lijdende mensen en met de aarde, te kiezen voor verzet tegen de machten van onrecht en vernietiging.

Als trouwe volgelingen van God worden de kerken samen een beweging, die kiest voor spiritualiteit van leven ten behoeve van de hele wereldgemeenschap. Dit houdt ook in dat zij getuigenis afleggen van de dynamische en scheppende Geest van God in het gehele universum.

In elke historische situatie vraagt het trouw blijven aan deze roeping om kritisch zelfonderzoek. Waar wij medeplichtig zijn aan systemen van overheersing en ongerechtigheid moeten wij ons bekeren. Onze verkondiging van het Evangelie en onze viering van de sacramenten kunnen tot een leugen worden als wij als kerken medeplichtig zijn aan systematische ongerechtigheid en de uitbuiting van het leven (zie bijvoorbeeld Jes. 1: 10-17). In die zin is de rol van de kerken tegenover de neo-liberale globalisering niet uitsluitend een zaak van profetische dienst en sociale gerechtigheid in dienst van het leven. De opdracht gaat in feite om het hart van de evangelische roeping van de kerken zelf: het uitdragen van Gods oproep tot bekering, afwending van zonde en dood, en het zoeken van het Koninkrijk Gods en diens gerechtigheid, leven voor allen.

De kerken staan voor de uitdaging mee te doen in de worsteling om gerechtigheid, in het verzet tegen onrechtvaardige en vernielende machten, in de opbouw van een AGAPE gemeenschap over de muren van religies, culturen en sociale bewegingen heen, een worsteling die lokaal, regionaal, continentaal of wereldwijd kan zijn.

Trouw eist dat wij onze angsten onder ogen zien, dat wij verlost willen worden uit onze gevangenschap. Kerken moeten gemeenschappen van hoop zijn, die een nieuwe levensvisie aanbieden, die de wanhoop verdrijven onder de mensen en die de macht van de vernieuwende Geest inroepen.

Laten wij door Gods genade de trouwe gemeente der heiligen worden die de Goede Boodschap van liefde en recht uitdraagt en het jubeljaar voor de hele wereld aankondigt.

Over de hele wereld zijn er mensen die weigeren zich te laten inkapselen door het neo-liberalisme, mensen die nieuwe wegen vinden om de crises veroorzaakt door de neo-liberale wijze van globalisering te overleven, mensen die het ons van God gegeven recht om 'nee' te zeggen uitoefenen, die hun leven weer in eigen hand hebben genomen. Deze verscheidenheid aan bloeiende economieën staat in schril contrast met het uniforme patroon van op de markt gebaseerde globalisering.

Een economie gebaseerd op samenwerking, wederkerigheid en solidariteit is een economie van het leven.

- zij overbrugt sociale verschillen;
- zij brengt mensen en hulpbronnen samen ten bate van iedereen en iedere groep;
- zij vraagt solidariteit en rekenschap, erkenning van onze verbondenheid met anderen en met de hele schepping;
- zij overbrugt wat gespleten is en verbindt wat gescheiden is;
- zij gaat ervan uit dat mensen verantwoordelijkheid nemen en de macht hebben in hun eigen individueel en gemeenschappelijk levensonderhoud te voorzien, hun eigen geschiedenis te schrijven en hun eigen mogelijkheden te ontwikkelen;
- zij acht, eerder dan kapitaal, het werk van mensen, hun kennis en creativiteit de drijvende kracht van de economische activiteit;
- zij neemt de waarde van de afzonderlijke mens en zijn of haar sociale rechten als uitgangspunt bij het opzetten en uitvoeren van ontwikkelingsplannen;
- zij geeft individuele mensen, gemeenschappen en naties de gelegenheid mee te werken aan de opbouw van een globalisering die gebaseerd is op solidariteit.

Een economie van het leven is niet doel in zichzelf, het is een middel om de genezing en de groei mogelijk te maken van mensen, van samenlevingen en van de aarde. Zo'n economie vertaalt *agape* naar de praktijk toe.

Hoofdstuk 2

Pleidooi voor een AGAPE economie van het leven

*Een dief komt alleen om te roven, te slachten en te vernietigen,
maar ik ben gekomen om hun het leven te geven in al zijn volheid.*
(Johannes 10:10 NBV)

2.1 Bedreigd leven

Gods huishouding van het leven wordt op verschillende manieren bedreigd. Wij leven in een tijdperk van gevaarlijke paradoxen. Het neo-liberale paradigma van “globale vrije markten” heeft meer materiële welvaart dan ooit opgeenghoopt bij een kleine minderheid. Juist deze processen van welvaartcreatie hebben een zeer grote ongelijkheid en sterk destabiliserende trends veroorzaakt. Het leven van de armen wordt opgeofferd aan de winsten van de rijken.

Vandaag de dag moeten 1,5 miljard wereldburgers – waarvan het merendeel vrouwen, kinderen en inheemse volken zijn – leven van minder dan één dollar per dag, terwijl de 20 procent rijkste mensen in de wereld 86 procent van de globale consumptie van goederen en diensten voor hun rekening nemen. Het jaarlijkse inkomen van de rijkste 1 procent is gelijk aan het totale jaarinkomen van de armste 57 procent en iedere dag sterven 24.000 mensen door armoede en ondervoeding. Milieuproblemen zoals globale opwarming, uitputting van natuurlijke grondstoffen en afname van de biodiversiteit hebben een alarmerend niveau bereikt: zo zullen we bijvoorbeeld 30 tot 70 procent van de biodiversiteit in de wereld verliezen in een tijdspanne van 20 tot 30 jaar. Oorlogen razen onverminderd voort in vele delen van de wereld, militarisatie en geweld zijn deel van ons dagelijks leven geworden. Financiële crises komen vaker voor en zijn ernstiger. De groei van de werkloosheid breidt zich uit en bedreigt het bestaan van veel mensen.

Het centraal stellen van geld en monetaire standaarden, vooral als economische groei gericht op kapitaalsvermeerdering, is nu de drijvende kracht achter het beleid in bijna alle landen in de wereld. Financiële markten en transnationale ondernemingen grazen de wereld systematisch af voor korte-termijn winstgevendheid. Het geloof dat ontwikkeling op termijn kan worden ondersteund en onderhouden door institutionele marktgerichte economische groei is misleidend. De realiteit weerlegt dit naïeve geloof keer op keer. De druk om de kredietwaardigheid en concurrentiekracht op de wereldmarkt te handhaven schaadt de politieke wil van regeringen om een sterke nationale sociale politiek te ontwikkelen en in te voeren. De afbraak van sociale vangnetten, kostenbesparingen in de gezondheidszorg en het onderwijs, en een gebrek aan milieubeschermdende maatregelen zijn uitingen dat regeringen hun financiën, begrotingen en beleid niet meer onder controle hebben.

2.2 Kritiek op het paradigma van het huidige economische systeem

Ieder economisch tijdvak heeft een ideologie die probeert om dat beleid en praktisch handelen te legitimeren wat de geldende belangen in stand houdt. Dergelijke ideologieën komen, en ze gaan ook, wanneer hun visie op het economische en sociale leven wordt betwist en tenslotte wordt vervangen door een nieuw stelsel van denken en doen. Net zoals in het verleden moet ook nu iedere nieuwe economische doctrine zorgvuldig worden getoetst aan de normen van Gods rechtvaardigheid en de werkelijke invloed van het systeem op het leven van de armen en het welzijn van de wereldbevolking – en ze moet worden afgewezen als ze deze test niet doorstaat.

De wetenschappelijke façade van het neo-liberalisme heeft veel mondiale instituties, regeringen en academici gegrepen. Neo-liberalisme gaat ervan uit

- dat alleen zij die eigendom hebben of contracten kunnen sluiten mogen participeren in de economie en samenleving. Maar de gaven van God zijn voor iedereen om te leven, niet voor enkelen om rijkdom te vergaren;⁷

7 Cf. U.Duchrow/F.J.Hinkelammert, Property for People, Not for profit: Alternatives to the Global Tyranny of Capital, WCC, Geneva 2004. Zie daar op p.69 het veelzeggende citaat van Friedrich von Hayek, een van de grondleggers van de neo-liberale ideologie: ‘Een vrije maatschappij heeft een moraal nodig die uiteindelijk terug te brengen is tot het onderhouden van het leven – niet het onderhouden van alle leven, omdat het nodig kan zijn om individueel leven op te offeren om een groter aantal levens te redden. Daarom zijn de enige morele regels die welke leiden naar een ‘berekening van leven’: eigendom en contract’.

- een wereld waarin zowel het individu als de bedrijven gedreven worden door eigenbelang en waar de maatschappij slechts de som is van deze egoïstische individuen. Maar economische relaties zijn altijd verweven met de sociale, culturele en politieke structuren;
- dat alles, ook individuele arbeid, eigendom kan zijn en als zodanig voor een prijs kan worden verhandeld. Maar het wezen van de schepping, inclusief de mensheid, is spiritueel en heeft een, een door God gegeven intrinsieke waarde en bestemming die niet kan worden verhandeld;
- dat economische groei door middel van het 'vrije-markt' principe van het hoogste belang is; dat alleen door middel van dit economische model de armoede kan worden uitgeroeid, aanhoudende ontwikkeling verzekerd is, gendergelijkheid kan worden bereikt en uiteindelijk de Millennium Ontwikkelingsdoelen kunnen worden gerealiseerd. De mensen ervaren echter dat de door het marktmechanisme gedreven economische groei onbillijk, onhoudbaar en niet in overeenstemming is met economische rechtvaardigheid en een zorgende economie;
- dat gedereguleerde arbeidsmarkten essentieel zijn voor het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen en kansen voor werknemers in een concurrerende wereldeconomie. De resultaten van de internationale arbeidsverdeling zijn echter duidelijk zichtbaar. Terwijl een elite van vermogende mensen wordt beloond, wordt door ontmanteling van vakbonden, structurele werkeloosheid, exploitatie in vrijhandelzones en moderne vormen van slavernij, voor het merendeel van de wereldbevolking een race naar de bodem in stand gehouden;
- dat voor economische groei een dynamisch proces van 'creatieve vernietiging' nodig is: het wordt inefficiënte activiteiten 'toegestaan' het veld te ruimen zodat, gebruik makend van nieuwe technologieën, succesvolle nieuwe ondernemingen ontstaan. Er is daarmee sprake van een duidelijk patroon van voortdurende herstructurering om, ten koste van de mensen en de aarde, de winsten van de multinationale bedrijven in stand te houden en te vergroten. In feite is 'creatieve vernietiging' een proces van het overleven van de sterkste, niet het overleven van de zwakkere. Het is daarmee in tegenspraak met de bijbelse visie van zorg en liefde voor de armen en de kwetsbaren;
- dat de economische, sociale en persoonlijke trauma's ten gevolge van deze 'structurele aanpassings' programma's worden gerechtvaardigd als zouden ze op korte termijn noodzakelijk zijn om hiervan op langere termijn de vruchten te kunnen plukken. De basisveronderstelling is dat nieuw gecreëerde rijkdom naar beneden, naar de armen, zal druppelen. De huidige ervaring in de wereld is echter dat deze 'structurele aanpassingen' de rijkdom en macht herverdelen van de armen naar de rijken en juist de structurele ongelijkheid vergroten. De verdediging van deze onverdraagbare realiteit staat met een 'economische theologie van menselijke opoffering' op gelijke voet.
- dat markten altijd efficiënter werken dan de staat. Het Neo-liberalisme gaat ervan uit dat 'goed bestuur' bestaat daar waar regeringen de markten volledig vrij laten en hun autonome staatsgezag om een eigen beleid te voeren beperken door privatisering, dollarisering of gedwongen 'vrijhandels'-overeenkomsten. Zowel het niet uitvoeren van dit beleid alsook het falen ervan nadat het is geïmplementeerd, wordt beschouwd als 'slecht bestuur' en niet als een fout in het neo-liberale model. Elk fundamenteel doordenken van begrippen als democratie, gerechtigheid en zelfbeschikking leidt er echter tot de mening dat de enige manier om werkelijk goed bestuur veilig te stellen bestaat in het zodanig reguleren van kapitaalstromen en de markten dat deze ten dienste staan van de vervulling van menselijke behoeften zoals die door de mensen zelf bepaald zijn.
- dat vrije markten, vrije handel, zelfregulering en concurrentie door toedoen van de zogenaamde 'onzichtbare hand' zo zullen functioneren dat de markt werkt ten dienste van iedereen. Maar er is geen goddelijke kracht die de markten leidt. Beweren dat markten zulke beschermende krachten van huis uit bezitten komt neer op verafgoding. In ieder geval zijn 'vrije markten' niet vrij. De mythe van 'onbelemmerd', 'niet gereguleerd', 'niet gecontroleerd' marktkapitalisme moet openlijk worden betwist. De realiteit is dat markten en kapitaal zeer goed worden gecontroleerd om zo de maximale opbrengst voor de kapitaalbezitters te verzekeren. Liberalisatie 'bevrijdt' kapitaal en markten van sociale verplichtingen en is daarom per definitie immoreel en onverantwoordelijk. Deze 'vrijheid' wordt bereikt door toedoen van de staten die het in internationale instituten als IMF, Wereldbank en Wereld Handelsorganisatie voor het zeggen hebben.
- dat de integratie van de wereldeconomie uiteindelijk iedere natie ten goede zal komen en de positie van ieder individu zal versterken, zelfs als sommigen meer vooruitgang zullen boeken dan anderen. De erfenis van het neo-liberalisme bestaat echter vooral in een groeiende ongelijkheid van welvaart en macht tussen en binnen naties. Door het toenemen van instabiliteit, haat, verzet en afwijzing vertoont de huidige wereldeconomie steeds meer gelijkenis met eerdere tijdperken van kolonialisme die voor hun bescherming afhankelijk waren van groeiende onderdrukking en militarisering. Met andere woorden, als markten wereldomvattend worden, dan moeten de mechanismen die bescherming moeten bieden dan óók doen. De laatste jaren zien we dat economische globalisering op een dramatische wijze samenvalt met de politieke en militaire hegemonie binnen één imperialistisch-getoonzet netwerk van macht.

Vele mensen voelen zich verlamd en machteloos wanneer zij worden geconfronteerd met het omvangrijke misbruik van verkeerd-verdeelde economische en politieke macht en het arrogant gebruik van militaire macht. Jezus spreekt over geld als mammon en het staatsgezag als keizerlijk regime wanneer die machten mens en de natuur pogen te dwingen om zich aan hun geest en logica te onderwerpen en hun leven op te offeren aan hun voortbestaan. We ervaren deze realiteit op verscheidene manieren, op verschillende plaatsen en in verschillende sociale omstandigheden, maar gemeenschappelijk is wel steeds dat de machten die bedoeld waren om het leven te dienen nu degenereren tot structuren van zonde en dood.

In de boodschap “Dient God, niet Mammon” hebben de deelnemers aan de consultatie over globalisering in Boedapest deze structuren van zonde en dood benadrukt en de kerken opgeroepen een duidelijk standpunt tegen Mammon in te nemen. Zij zeiden:

“In haar nadenken over economische globalisering wordt de kerk geconfronteerd met de woorden van Jezus, ‘U kunt niet God en Mammon dienen.’ (Matth.6:24)”. Hebben de kerken de moed om vanuit hun geloof de strijd aan te binden met de ‘waarden’ van een manier van leven die alleen maar op winst gericht is, of trekken zij zich in de privé-sfeer terug? Deze vraag zullen de kerken moeten beantwoorden of zij verliezen hun hart en ziel!

“De boodschap van het Evangelie en onze tradities leren ons, om niet in te stemmen met de heersende machten van deze wereld, en onze verantwoordelijkheden niet te ontlopen door ons geloof alleen in de privé-sfeer te belijden. [...] Wij sporen de kerken aan om hun profetische stem te laten horen zodat veranderingen tot stand komen ten gunste van iedere persoon overal in de wereld. Het is onze roeping om het leven om ons heen te vernieuwen en gehoor te geven aan de noden van alle mensen, in het bijzonder de mensen die lijden. Als wij dat doen verkondigen wij Christus.”⁸

Onze trouw aan God en aan God’s genadegave van het leven verplichten ons ertoe om (alle) bestaande afgodische uitgangspunten, onrechtvaardige systemen, vormen van overheersing en uitbuiting binnen de huidige wereldorde het hoofd te bieden. De economie en de economische rechtvaardigheid zijn altijd geloofszaken omdat zij raken aan de kern van Gods bedoeling met Zijn schepping.

Voor verdere overdenking:

Kunt u onderdrukkende structuren aanwijzen in uw eigen omgeving?

Wat moet er veranderen als we als maatstaf hanteren de situatie van de armen en het onderhouden van rechtvaardige relaties met elkaar en met de schepping?

Hoe kan de liefde voor God en voor de medemens doordringen in economische activiteiten – op individueel niveau, in lokale gemeenschappen en in nationale en internationale structuren en instellingen?

2.3. Agape: Liefde even rechtvaardig en weldadig als Gods genade

We worden aangemoedigd om onze hoop niet te verliezen en het niet op te geven om de werkelijkheid om ons heen te confronteren met onze visie op een economie van het leven. De heilige gift van leven is de vrije gift van Gods genade en is en wordt door Hem ook niet ingetrokken. Die gift is dan ook de basis en de stimulans voor het bedenken en uitvoeren van alternatieven voor de krachten van dood en vernietiging. Die gift ontleent zijn kracht aan de ‘agape’, de liefde van de Drie-enige God die de hele schepping doordringt.

Deze gerichtheid op de ‘agape’ benadrukt dat de aarde en al het leven hun oorsprong hebben in God en aan God toebehoren. Zij zijn niet het eigendom van de mensheid om verhandeld te worden (Lev. 25:23; Ps. 24:1). De schepping is niet van de mensen maar de mensen behoren tot de schepping en de schepping is van God. ‘Agape’-verhoudingen drukken uit dat al het leven zijn gemeenschappelijke oorsprong heeft in Gods genade en Zijn leven-schenkende liefde. De genade is de kracht van God om de schepping in stand te houden en te vernieuwen en ons weg van de dood op het leven te richten. Discriminatie, uitsluiting en een ongelijke verdeling van rijkdom en macht ontkennen de waarden van de agape-samenleving en schenden het gebod om God en de naaste lief te hebben.

⁸ Voor verder lezen over mammon en de machten in het evangelie zie: Warren Carter, *Matthew and Empire. Initial Explorations*, Harrisburg, PA: Trinity Press International, 2001.

Agape-verhoudingen beïnvloeden alle dimensies van het leven. Leven betekent ook het hebben van voedsel, kleding, huisvesting, opleiding, werk en gezondheid. Het omvat ook het weten ergens thuis te horen, relaties, sociale taken en zorg. Het omvat: zelfbewustzijn en zelfontplooiing, het beleven en het vieren van gemeenschap evenals de gift van daadwerkelijke participatie. Leven in volheid – het overvloedige leven gegeven door Jezus – omvat dit alles. Tegelijkertijd benadrukt Agape ook de waarde van het verzet en het zoeken naar alternatieven, waar en wanneer zinvol leven wordt gereduceerd tot profijt en economische groei ten kostte van de noodzakelijke behoeften van de wereldgemeenschap en haar verhouding met God. De wereld is een beeld van God. Iedere roep van de wereld en de lijdende mens daagt de kerken uit om te zoeken naar de vernieuwing van de mensheid en de schepping die God ons in Zijn liefde schenkt.

2.4 De centrale plaats van de vernieuwende gerechtigheid

Iedere vorm van macht neigt naar absolute macht, die weigert zich te verantwoorden en geen rekening houdt met de veelzijdige relaties die het levensweb vormen en erkend en eerbiedigd moeten worden.⁹

De Bijbelse traditie omvat waarborgen om onrechtvaardige opeenhoping van macht en misbruik van de schepping te voorkomen. Een van de preventieve wetten is het verbod om rente te nemen. Corrigerende wetten hebben speciaal betrekking op de drie aspecten van periodieke rust die vervat zijn in de gedachte van Sabbat en Jubeljaar:

- de Sabbat als een rustdag
- het Sabbatsjaar en
- het Jubeljaar.

Jezus plaatst zijn eigen missie in het kader van de gerechtigheid van het jubeljaar wanneer Hij het bijbelboek Jesaja voorleest in Kafernaüm (Lukas 4). Het bijbelse Jubeljaar staat voor een vrije, herstelde toegang tot de middelen die rechtvaardige verhoudingen met andere mensen, dieren en het land mogelijk maken. Gerechtigheid roept een werkelijke vernieuwing van de verhoudingen binnen de gemeenschap en met de aarde.

Hier is bedoeld dat gerechtigheid, een ganadegave van God, een vernieuwende gerechtigheid is en behoort te zijn. Vernieuwende of om-vormende (transformatieve) gerechtigheid is een term die voor het eerst werd gebruikt in verband met het werk van de WCC om racisme te overwinnen ('transformative justice'). Vernieuwende gerechtigheid benadrukt de belangrijke opdracht om rechtvaardige, participerende en houdbare gemeenschappen op te bouwen, overal waar mensen lijden onder de gevolgen van ongelijkheid en uitsluiting uit het economische en politieke systeem. Onrecht is het systematisch niet betrekken van mensen in de beslissingen over hun eigen gemeenschap. Het is de vernietiging van hun capaciteiten om zelf in hun eigen behoeften en die van het land te voorzien, die te organiseren en te reguleren. Gerechtigheid bestaat alleen daar waar ook de sociale goederen eerlijk verdeeld zijn, zoals de voorschriften van het Jubeljaar aangeven. Dat doet ook recht aan de gedachte van het Jubeljaar dat de aarde ook behoefte heeft aan zijn periodieke rust en herstel. Maar de kern van de vernieuwende gerechtigheid omvat, waar het gaat om het handelen van mensen, erkenning en participatie. Dit betekent dat gemeenschappen en samenlevingen:

- werkelijk 'inclusief' zijn en de mogelijkheid van participatie bieden (politieke, sociale en culturele gerechtigheid);
- bereid zijn om ongelijke verdeling van macht te corrigeren en de kloof tussen arm en rijk binnen en tussen landen te overbruggen (economische gerechtigheid);
- accepteren dat de mens afhankelijk is van de aarde en dat ze op een duurzame manier te werk gaan wanneer ze zich organiseren en ontwikkelen én wanneer ze de aardse hulpbronnen verdelen (ecologische gerechtigheid).

Deze vorm van gerechtigheid is gericht op een duidelijke voorkeur voor participatie, voor wederzijdse erkenning en vertegenwoordiging van ieder lid van de gemeenschap, betekent kritiek op elke vorm van machtsconcentratie in de handen van slechts enkelen. Het resultaat van vernieuwende gerechtigheid is menselijke waardigheid en vrede.

2.5 Het delen van het leven aan Gods tafel: een voorbeeld van een AGAPE-economie van het leven

Een glimp van de vernieuwende gerechtigheid zien we in de maaltijd van Jezus met de zondaren die de jonge kerk ging praktiseren als eucharistie (ook wel avondmaal genoemd). De jonge kerk vierde de eucharistie als

⁹ De zoektocht naar alternatieven poogt het oorspronkelijke leven te herstellen en bevestigt die uitoefening van macht die verantwoording aflegt tegenover God.

onderdeel van de agape-maaltijd in de verwachting van het eschatologische maal, de laatste viering van het leven in al haar volheid. In Handelingen 2:42vv. en 4:32-35 wordt de vroeg Christelijke gemeenschap voorgesteld als een gemeenschap die ondersteund wordt door een relatie met God en met elkaar die de liefde en het leven voedt, een gemeenschap die de levensbehoeften deelt en verhalen van hoop en bemoediging uitwisselt.

Zoals het joodse Pesach maal is ook de agape-maaltijd een vernieuwende maaltijd. Hij brengt ons de 'gevaarlijke herinnering' aan een vrijmakende God te binnen en roept ons op tot een andere manier van gemeenschap. Zoals het Joodse Pesach maal is de agape-maaltijd teken van de transformatie van een economie die het leven bedreigt en die alleen op de farao en de macht georiënteerd is, naar een economie van God die het leven ondersteunt en bevestigt. De mensen werden bevrijd van slavernij omdat God hun schreeuw om recht en leven hoorde. Uit de verhalen uit het evangelie over maaltijden herkennen we iets van Gods speciale liefde voor de armen.

Gezamenlijke maaltijden voeden een cultuur van liefde, verantwoordelijkheid en hoop. Zoals een oudere vrouw uit Zuid-Afrika opmerkte: "Als je samen eet dan weet je dat bij elkaar hoort. En als je pap met elkaar deelt dan geef je leven en waardigheid aan elkaar, je weet dat je verantwoordelijk voor elkaar bent. De kerk noemt dit het delen van agape en zij hebben gelijk. Het is *thanda*, liefde, en als je het volledig spelt zegt het: Er zijn geen death alternatives" (Sibongile Xumalo, Johannesburg, October 2002).

Een maaltijd verbindt ook de deelnemers met de grotere groep van hen die het voedsel hebben voortgebracht en verder nog, met de schepping met haar leven-gevende en leven-behoudende kracht. De agape-maaltijd daagt ons uit om verenigd te blijven in *martyria*, *leitourgia*, *diakonia* en *koinonia* (getuigenis, liturgie, dienstbaarheid en gemeenschap). Het houdt aanbidding, reflectie en actie bij elkaar als een brug tussen de liturgie van de aanbidding en de liturgie van het dagelijks leven.

De agape-gemeenschap wordt in haar bestaan en haar ware essentie bedreigd als de agape slechts wordt beleefd louter in spirituele zin, ofwel als een gevoel van saamhorigheid omdat we elkaar aardig vinden. De liefde van God en de liefde voor onze medemens horen bij elkaar. Levens en verhoudingen staan op het spel als vergeten wordt dat agape liefde en delen betekent.

Voor verdere overdenking:

Hoe kan de liefde van God en de liefde voor de medemens in onze economische activiteiten doordringen – die van onszelf, van onze gemeenschap en van nationale en internationale structuren en instellingen?

Hoe geeft Gods liefde ons kracht om onze opdracht om gerechtigheid na te streven in het economische en politieke leven uit te voeren?

Hoofdstuk 3

Eerlijke handel

*Wee degenen die onrechtvaardige wetten uitvaardigen,
die de onderdrukking wettelijk bekrachtigen.
Zij verdraaien het recht van de zwakken
en ontnemen de armen van mijn volk hun deel.
Weduwen vallen hun ten prooi,
wezen worden door hen beroofd.
(Jesaja 10, 1-2, NBV)*

3.1 Van vrije handel naar rechtvaardige handel

Handel gaat over verhoudingen en over de uitwisseling van goederen en diensten. AGAPE vraagt om wederzijdigheid, wederkerigheid, respect en solidariteit in rechtvaardige verhoudingen. Gerechtigheid in handelsverhoudingen is een bijbels beginsel. Amos hekelt, in navolging van de ander profeten, hen die 'knoeien met de weegschaal' en die 'de geringen kopen voor geld een handvol zilver, en de armen om een paar schoenen' (Amos 8, 5 e.v.). Gerechtigheid voor de armen blijft de maatstaf voor ieder systeem. Op alle niveaus van de handel moet ongelijkheid worden opgeheven.

Het huidige handelssysteem heeft geresulteerd in wereldwijde ongelijkheid en onrechtvaardigheid. Onbeperkte economische groei en vermeerdering van rijkdom zijn de twee pijlers onder het dominante paradigma die de zg. 'vrije handel' aansturen. Het huidige handelssysteem is een poging de markt eenvoudigweg te reguleren ten bate van de kapitaalbezitters en is daardoor in essentie onrechtvaardig. Het schoffeert evangelische waarden als naastenliefde, medezeggenschap en rechtvaardige verdeling, zowel wat betreft de institutionele structuur als de grondbeginselen waarvan het uitgaat.

De christelijke gemeenschap is geroepen tot verdere en meer radicale standaarden van delen en solidariteit, en zij behoort zich ertegen te verzetten dat alles geduid wordt in termen van ruilwaarde. AGAPE – evenals de Eucharistie - geldt als symbool en teken van liefdevolle verhoudingen die zijn gebaseerd op het geven van zichzelf en het delen van brood met allen. In een 'AGAPE economie van solidariteit en delen' komen economische verhoudingen voort uit het besef van de onbaatzuchtig geschonken gaven van God worden ze zonder voorbehoud gedeeld met allen. Dat is de kern van een spiritualiteit van vernieuwing, die rechtvaardige verhoudingen bevordert zowel bij consumptie, productie als handel.

Handel moet op zo'n manier plaatsvinden dat bepaalde laatste doelen gediend worden – verantwoorde, duurzame en billijke productie, uitwisseling en consumptie van goederen en diensten om de noden te lenigen van de hele mensheid en de aarde. Vanuit dit perspectief vormt de internationale handel maar één klein onderdeel van behoeftevoorziening in brede zin; andere aspecten en niveaus van uitwisseling die meer zinvol zijn voor onderdrukte en uitgebuite volkeren, zullen moeten worden onderkend en voorrang krijgen.

Eerlijke handel vormt een belangrijke stap in het erkennen van handelsongelijkheden, maar rechtvaardigheid vraagt om meer dan dat. Wij geven er de voorkeur aan om te spreken over rechtvaardige handel die wordt gemotiveerd door een gevoel van solidariteit en zorg voor de aarde. Dit sluit een gevoel van compassie in, maar overstijgt die ook. Rechtvaardige handel die is gebaseerd op de uitwisseling van goederen en diensten op lokaal, nationaal en internationaal niveau, en die andere levenbeschermende en –bevorderende economische activiteiten aanvult, biedt een meer vruchtbare toegang tot economische empowerment (het verlenen van economische kracht) en tot rechtvaardigheid. Rechtvaardige handel kan het leven van mensen substantieel veranderen.

Om dit te bereiken moeten de grondwaarden en de structuren van de internationale markt veranderen. Een simpele hervorming van de institutionele ordening van de markt, zonder de grondbeginselen aan te pakken, is niet voldoende. De kracht van de christelijke spiritualiteit en haar ethiek van leven voor allen biedt een solide basis voor een confrontatie met de machten die besloten liggen in onrechtvaardige handelsrelaties en opgehoopte rijkdom.

3.2 Handelsvoorwaarden van de Wereld Handels Organisatie

Ook de steeds toenemende omvang van 'vrije' handelsvoorwaarden moet beteugeld worden. Handel stond voorheen voor een (ongebonden) commerciële uitwisseling van goederen over nationale grenzen heen. De Wereld

Handels Organisatie (WTO) werd in 1995 opgericht met de opdracht om de vrijhandel en de regels daarvoor een groter bereik te geven. Maar inmiddels zijn de regels voor de handel zodanig uitgebreid dat zij iedere mogelijke handelsactiviteit omvatten – inclusief gezondheid, onderwijs, water en patenten op levensvormen. De bewering dat het bij internationale regelgeving met betrekking tot diensten, investeringen en intellectueel eigendom allemaal zou gaan om ‘handel’ is een cynische leugen. Dergelijke afspraken, of ze nu multilateraal, regionaal of bilateraal zijn, streven ernaar transnationale ondernemingen toegang te verschaffen tot en controle te garanderen over alle sociale, financiële, logistieke, communicatieve, energetische en culturele diensten overal ter wereld, inclusief intellectuele kennis, zelfs als dit gaat ten koste van de armste landen.

De WTO claimt een organisatie te zijn die niet zonder vaste regels werkt. Desalniettemin

- weerspiegelen de regels de dominantie van de grootmachten;
- worden keer op keer de deadlines van de zogenaamde Doha ‘Onwikkelings’ Agenda¹⁰, die de belangen van het zuiden zouden moeten dienen, niet gehaald;
- kiezen de grootmachten er met dezelfde regelmaat voor om conclusies van de WTO te volgen of te negeren al naargelang dat in het eigen economische en politieke belang is.

Binnen de WTO hebben de lidorganisatie uit het Zuiden:

- weerstand geboden aan maatregelen die het bereik van ‘handels’regels uitbreiden tot terreinen als investeringen en concurrentie
- gevraagd om het recht de regels te herzien waarvan de schadelijke uitwerking pas nu zichtbaar wordt;
- zich verzet tegen het verlies van hun eigen controlemogelijkheden als dezelfde doelen reeds door bilaterale en regionale investeringsovereenkomsten zijn geregeld.

Vrijhandelsovereenkomsten zijn gebaseerd op een beleid van privatisering, deregulering en liberalisering die centrale onderdelen zijn van de neoliberale structurele aanpassingsprogramma’s. Wedijver dringt nu in de hele wereld door. Scholen en universiteiten wedijveren om leerlingen, binnen cultuur en sport overheersen de wetten van competitie, consumenten rivaliseren met elkaar in een dolgedraaid consumentisme en staten wedijveren om het aantrekken van investeringen en kapitaal. Op bijna alle niveaus is samenwerking vervangen door competitie, wordt het publieke domein teruggedraaid en overgeleverd aan de overheersing door private, vaak gemonopoliseerde en supernationale ondernemingen. Problemen worden slechts oppervlakkig aangepakt vanwege gebrek aan geld. Zo blijven de oorzaken van de problemen onaangepast. Dit geldt ook voor de Millennium Ontwikkelingsdoelstellingen (MDG’s) van de Verenigde Naties. Beloften om in 2015 de armoede te halveren, wereldwijd onderwijs te bieden, gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bevorderen, toegang te verschaffen tot schoon water en HIN/AIDS te bestrijden klinken hol waar ze gerealiseerd moeten worden via het marktmechanisme dat nu juist de ongelijkheid die aangepakt moet worden, veroorzaakt.

Nergens is de voorliefde van de WTO voor grootmachten en multinationale ondernemingen onredelijker dan waar het aan de farmaceutische industrie een monopolie garandeert op het produceren van levenreddende medicijnen. De breed verwelkomde interpretatie van de WTO-overeenkomst betreffende handelsrelevante rechten op intellectuele eigendom (Trade-Related Intellectual Property Rights ofwel TRIPS) met betrekking tot gezondheid en medicijnen is, dat zij dank zij wereldwijde campagnes en een krachtig optreden van de regeringen van Brazilië, Zuid-Afrika en India van de EU en de US is afgedwongen, en de armste landen nu toestaat om generieke medicijnen in te voeren. Maar deze regeling blijkt nu zo complex te zijn dat nog geen enkele regering in staat is om aan de voorwaarden te voldoen.

De manier waarop de WTO omgaat met landen die zich bij haar aan willen sluiten maakt haar claim een rechtvaardige, regelgestuurde organisatie te zijn, totaal inhoudsloos. Regels zijn er slechts ten behoeve van de machtige landen. Omdat alle landen moeten instemmen, heeft ieder land een effectief veto met betrekking tot een land dat toetreedt. Met andere woorden: zij kunnen onredelijke voorwaarden stellen. Vanuatu bij voorbeeld werd gedwongen om aan zo’n kostbare lijst van voorwaarden te voldoen wat betreft onderwijs, gezondheid, milieu etc. dat het land besloot dat deze prijs te hoog was; het land zal nu dus pas toetreden als het eisenpakket wordt opgebroken.

10 De vierde Ministeriele Vergadering van de WTO, gehouden in 2001 in Doha (Qatar) nam het besluit om meer nadruk te leggen op ontwikkeling.

3.3 Van voedselzekerheid naar voedselsoevereiniteit

Het is heel duidelijk dat er een nauwe relatie bestaat tussen voedselzekerheid en voedselsoevereiniteit. Geen enkel land kan het overleven van zijn bevolking garanderen zonder zeggenschap over de middelen waarmee het voedsel geproduceerd wordt dat binnen haar grenzen wordt geconsumeerd.

Centraal in het debat over de handel staat het fundamentele recht tot soevereiniteit over het voedselsysteem, ten einde voldoende voeding voor ieder te verzekeren. Hoewel de wereld jaarlijks 500 miljard dollar aan landbouw-exportproducten genereert, sterven jaarlijks acht miljoen mensen van de honger en hongerge relateerde ziekten. Nog eens 840 miljoen mensen, waaronder boeren en landarbeiders die het voedsel produceren, hebben te maken met voedseltekorten. De omschakeling naar het verbouwen van niet-traditionele, commercieel aantrekkelijke gewassen ten behoeve van de export vergroot de afhankelijkheid van armere landen van geïmporteerd voedsel. Dit versterkt de dominantie van conglomeraten als Cargill, Continental, ConAgra en Tyson over de wereldvoedselvoorraden, en verschaft aan agro-chemische giganten als Monsanto, Syngenta, Bayer en Dupont de mogelijkheid van hun contractboeren te eisen dat zij z.g. 'high-yield' zaden (zaden die een hoge opbrengst garanderen) gebruiken die gebaseerd zijn op genetisch gemanipuleerde organismen (GMO's). Ondernemingen als het Franse Vivendi en Suez Lyonnais, Noord-Amerika's Bechtel en Coca Cola en het Duitse RWE proberen intussen greep te krijgen op een ander essentieel onderdeel van de levenscyclus – water. Deze steeds verdergaande controle wordt gepresenteerd als zowel normaal als onvermijdelijk. Vanuit het perspectief van rechtvaardige handel is dit echter noch normaal, noch onvermijdelijk en zou het derhalve moeten worden gestopt.

Door internationale agentschappen wordt voortdurende druk uitgeoefend op boeren in armere landen om geen producten meer voor de lokale markt maar voor de export te verbouwen (de z.g. cash crops). Noordelijke landen werpen handelsbarrières op om hun eigen landbouwmarkten te beschermen tegen de concurrentie, terwijl zij hun zwaar gesubsidieerde overschotten dumpen op de markten van het Zuiden. Met als resultaat dat de broodwinning van de mensen in deze landen wordt vernietigd en voedselsoevereiniteit wordt ondermijnd. Voedselhulp die gebruikt wordt als uitlaatklep voor voedseldumping, in het bijzonder van genetische gemanipuleerd graan, versterkt deze effecten. Erger nog, het stelt regeringen voor de dramatische keuze tussen het accepteren van GMO's met alle bijbehorende risico's voor de integriteit van hun bio-systemen en het van de honger laten sterven van hun mensen.

Wij geloven dat Gods economie van solidariteit en rechtvaardigheid voor het huishouden van de schepping de belofte inhoudt dat de bewoners van de aarde het recht hebben hun eigen voedsel te produceren en zelf over de bronnen te beschikken die voor hun levensonderhoud noodzakelijk zijn, inclusief de biodiversiteit. Het is daarom het recht en de verantwoordelijkheid van regeringen om de broodwinning van kleine boeren in het Zuiden en in het Noorden te ondersteunen. Het is hun recht om de eisen van landbouwmagnaten af te wijzen die controle uit willen oefenen op ieder aspect van de levenscyclus. Zo'n benadering vereist respect voor de inheemse spirituele relaties met het land en de gaven van moeder aarde.

Het is aan de gemeenschappen (van mensen en volken) zelf om te mogen beslissen over het landbeheer en hun levensonderhoud.

De bijbelse traditie van de profeten en het sabbat- / jubeljaar stelt dat bij het gebruik van het land voorrang moet worden gegeven aan het welzijn van de arme, de weduwe, de wees en de vreemdeling. Handelsregels en de instituties die die regels moeten uitvoeren, zijn rechtvaardig voor zover zij, in de eerste plaats, onderdrukte en gemarginaliseerde mensen dienen. Dat is de bijbelse roep om gerechtigheid. (Amos 5, 11-15)

3.4 Verzet en de verandering van handelsregels en -betrekkingen

Het goede nieuws van vandaag is dat volkeren zelf, daarin vaak zij en zij optredend met hun regeringen, durven zeggen 'genoeg is genoeg'. Boeren, arbeiders en sociale bewegingen, samen met vakbonden en andere burgerlijke organisaties mobiliseren zich op lokaal, nationaal en internationaal niveau. Hun pressie heeft de besluitvorming van zuidelijke regeringen versterkt en hen geholpen de machtspolitiek te ontmaskeren die de internationale handel aanstuurt.

Mensen verheffen hun stem tegen het onrechtvaardige handelssysteem in de naam van sociale rechtvaardigheid, zelfbeschikking, democratie en het recht om te leven. Boerenbewegingen bij voorbeeld, geworteld in hun plaatselijke strijd, hebben zich internationaal met elkaar verbonden in netwerken als de Via Campesina, zodat haar lidorganisaties nu zo'n 60 miljoen boeren representeren in ongeveer 46 landen. In Cancun in 2003, tijdens het driedaagse forum van inheemsen en boeren tijdens de ministeriele handelsbesprekingen, wisselden de boe-

ren met elkaar kennis en strategieën uit betreffende gemeenschappelijke kwesties als landeigendom, toegang tot voedsel, biodiversiteit, water, de gevolgen van commercieel bosbeheer, visserij en toerisme en de uitbuiting van landarbeiders. Veelzeggend was de wijze waarop hun boodschap van eenheid en internationaal belang werd gecommuniceerd door middel van een rijke diversiteit aan culturen en identiteiten.

Dergelijke verzetsbewegingen hebben de uitbreiding van onderdrukkende en onrechtvaardige handelsvoorwaarden en -overeenkomsten vertraagd. Maar het is nog lang niet zo ver dat de huidige handelsregels vervangen zijn door een regime dat voorrang geeft aan de ethische en op overleving gerichte principes van de rechtvaardige handel. De grootmachten hebben een in potentie vernietigende golf van bilaterale en regionale overeenkomsten ontketend die het model van economische dominantie voor altijd vastleggen omdat deze regels 'WTO compatible' moeten zijn, inclusief de maatregelen die 'WTO plus' zijn, wat betekent dat ze een nog grotere reikwijdte hebben dan de WTO zelf. De onderhandelingsmacht is nog ongelijker verdeeld, en de afhankelijkheid van hulp en handel heeft regeringen gedwongen verplichtingen aan te gaan die hun economieën kunnen vernietigen en hun afhankelijkheid vergroten. In sommige gevallen hebben de VS zelfs als voorwaarde voor handelsconcessies bedongen dat het betreffende land instemt met haar buitenlandse politiek en veiligheidsbelangen.

Regionale overeenkomsten zoals de vrije handelsruimte van de beide Amerika's (FTAA/ALCA) en de regionale economische partnerovereenkomsten tussen de Europese Unie en Afrika, het Caribische gebied en de Pacific laten dezelfde onevenwichtigheid in macht zien, waardoor multinationale ondernemingen bevoordeeld worden ten koste van nationale investeringen en thuismarkten. Het beraad in Buenos Aires in 2003 dat gezamenlijk werd georganiseerd door de Wereldraad van Kerken en de Latijns Amerikaanse Raad van Kerken (CLAI) samen met andere partners heeft het FTAA gehekeld omdat het een concurrentiemodel tussen ongelijke partners voorstaat dat onvermijdelijk zal leiden tot de onderwerping of eliminatie van de zwakste partij. Opnieuw hebben verzetsorganisaties in de beide Amerika's de volksdemocratie ingezet opdat de stemmen van de mensen zelf gehoord worden op creatieve wijzen, door middel van volksreferenda, internationale mobilisatie en de formulering van handelsvoorwaarden gebaseerd op sociale rechtvaardigheid en zelfbeschikking.

Een potentieel effectief alternatief zijn de regionale en subregionale overeenkomsten die de mogelijkheid van arme en kwetsbare landen vergroot om hun eigen belangen te promoten en te beschermen. Deze moeten hoe dan ook gebaseerd zijn op modellen van rechtvaardige handel en niet op de modellen van de zogenaamde vrije handel die door de huidige dwangbuis van 'WTO compatibiliteit' opgelegd wordt. Zij moeten tevens gebaseerd zijn op het principe van proportionaliteit zodat de armste en zwakste partner beschermd worden in geval van uitwisseling tussen ongelijke partijen.

Verzet is belangrijk, maar niet genoeg. Er moeten nieuwe visies ontwikkeld worden om de nieuwe regels te ondersteunen die door de mensen zelf geformuleerd worden en die worden ondersteund door de ethische uitdagingen geformuleerd door sociale bewegingen en de kerken, voordat een daadwerkelijke verandering gerealiseerd kan worden.

De volgende principes aangaande rechtvaardige handel kunnen dienen als indicatoren voor een alternatief paradigma van handel. Handelsovereenkomsten moeten:

- gebaseerd zijn op de grondbeginselen van de economie van leven: solidariteit, herverdeling, duurzaamheid, veiligheid en zelfbeschikking;
- de belangen van kleine, zwakkere en kwetsbare staten verschermen en bevorderen
- duurzaamheidsontwikkeling en armoedebestrijding vormgeven zoals deze door de mensen zelf worden gedefinieerd;
- prioriteit geven aan het recht van mensen op voedsel, water en de noodzakelijke levensvoorzieningen, en de mogelijkheden van kleine producenten beschermen om te overleven en te gedijen;
- ondergeschikt zijn aan internationale wetten en overeenkomsten die de wereldwijde erkende mensenrechten garanderen, inclusief de civiele, politieke, economische, sociale, religieuze en culturele rechten, geslachtsgelijkheid, arbeidsrechten, de rechten van de migrantenarbeiders en inheemse volkeren;
- de onvervreembare rechten erkennen van inheemse volkeren op hun gronden, bronnen en traditionele kennis;
- eerbied voor de schepping versterken door ecologische normen die de toekomst van toekomstige generaties waarborgen en het overleven van de aarde;

- het recht en de verantwoordelijkheid van regeringen respecteren om zelf het welzijn van haar bewoners te waarborgen, democratische inspraak en publiek rentmeesterschap.
- bijdragen aan wereldvrede door de gelijke verdeling van hulpmiddelen te waarborgen en door machtige regeringen ervan te weerhouden handel als wapen te gebruiken om hun economische, militaire en politieke belangen te bevorderen;
- een grotere mate van ondernemingsverantwoordelijkheid en aansprakelijkheid verzekeren door die vast te leggen in overheidsregels op basis van sociale verplichtingen van (elke vorm) van particulier bezit;
- worden uitgevaardigd, voltooid, toegepast en gecontroleerd door middel van transparante processen die een volledige, goed-geïnformeerde en blijvende medezeggenschap waarborgen van hen wiens leven er door wordt geraakt, en
- de soevereine rechten van volkeren respecteren om voor een diversiteit aan ontwikkelingsmogelijkheden te kiezen, inclusief het recht om zich uit dergelijke overeenkomsten terug te trekken of ze opnieuw in onderhandeling te brengen.

Voor verdere reflectie:

Hoe kunnen AGAPE en vernieuwende gerechtigheid de norm worden voor handelsrelaties op alle niveaus?

Hoofdstuk 4

Rechtvaardige financiën

*En vergeef ons onze schulden,
gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren.*
(Matth.6:12 NBG)

4.1 Financiering: van woekerpraktijken naar rechtvaardig financieren

Transformatie van het handelsverkeer is onlosmakelijk verbonden met transformatie van de internationale financiële instellingen. Sinds de jaren '80 hebben het IMF (Internationaal Monetair Fonds) en de Wereldbank aan het geven van leningen en het afboeken van schulden voorwaarden verbonden, waardoor zij hun eigen standaard benaderingspatroon van macro-economisch beleid aan de betreffende landen hebben opgelegd.

Zo wordt aan de arme landen gevraagd, hun markten open te stellen voor internationale bedrijven en handelaren; om subsidie aan lokale producenten af te bouwen, en om hun productschappen ('marketing boards'), industrieën en sociale voorzieningen te privatiseren. De gevolgen daarvan zijn voor miljoenen mensen rampzalig geweest: banen gingen verloren en kleine boeren moesten ineens concurreren met grote ondernemingen van buiten.

De geschiedenis leert, dat mensen en naties alleen greep kunnen houden op het proces van ontwikkeling in hun eigen land als zij de baas zijn over hun eigen financiën.

Het beleid dat gevoerd is door de IFI's (de internationale financiële instellingen IMF, Wereldbank en de regionale ontwikkelingsbanken) heeft door de aard van de voorwaarden die aan leningen en schuldenkwijtschelding waren verbonden in veel gevallen een desastreus effect gehad.

In december 2001 gingen duizenden mensen in Buenos Aires de straat op. Ze sloegen op lege potten en pannen in een 'cacerolazo', een massale, lawaaiige, vreedzame demonstratie.

Deze opmerkelijke 'schreeuw van het volk' tartte de toen heersende staat van beleg om aan de regering duidelijk te maken dat men genoeg had van de almaar erger wordende armoede en werkeloosheid en het ongestraft blijven van degenen die de rijkdom van het land hadden geplunderd.

Deze massieve uitbarsting van volkswoede had tot gevolg, dat binnen twee weken vijf presidenten kwamen en gingen. De miljarden dollars die Argentinië jaarlijks moet betalen op onrechtmatige leningen plus de richtlijnen die vanuit het IMF kwamen waren in de kern verantwoordelijk voor deze economische crisis. In de jaren '90 was Argentinië nog de beste leerling van de klas bij het IMF, door precies alle aanwijzingen op te volgen. Maar na een formidabel programma van privatisering en aanpassingen, ontdekte men dat de nationale schuld niet was gedaald, maar gestegen tot 146 miljard. Toen de Argentinië-crisis verergerde, zegde het IMF steeds meer miljarden toe, totdat uiteindelijk, eind 2001, het hele economisch systeem van het land in elkaar klapte. Vóór de invoering van de neo-liberale maatregelen behoorde in Argentinië 60% van de bevolking tot de middenklasse; nu zat 60% onder de armoedegrens.

In Afrika was Zambia de beste leerling van het IMF. In een regio, verwoest door droogte en zwaar getroffen door Aids, heeft Zambia alle beschikbare financiële middelen nodig om zijn sociale infrastructuur en de landbouw op peil te houden. In plaats daarvan werd Zambia geacht om van 2003-2005 gemiddeld 221 miljoen dollar te betalen op zijn schulden – 2/3 meer dan wat het land betaalde voordat het via het HIPC-initiatief hulp kreeg om van zijn schulden af te komen.

Na de schuldreductie tengevolge van het HIPC initiatief ontvangt alleen al het IMF tussen 2003 en 2005 een betaling op van 293 miljoen aan rente en aflossing (terwijl het zelf het HIPC-initiatief heeft gesteund), doordat de Zambianen nog steeds doorbetalen op grond van de verplichtingen die de Wereldbank en het IMF in de jaren '90 meenden te moeten opleggen. In plaats van te erkennen mede verantwoordelijk en aansprakelijk te zijn voor Zambia's schuldencrisis, blijft het IMF erop gefixeerd dat Zambia zijn resterende bezittingen moet verkopen. Geconfronteerd met het falen van hun eigen benadering, geven de internationale beleidsmakers de schuld aan locale, volgens hen corrupte, bestuurders – in plaats van onder ogen te zien wat het effect was van hun eigen beleid.

Deze ervaringen duiden op een fundamentele crisis in het wereldomvattende financiële stelsel. Geen enkele internationale financiële instelling, regelgever of instantie is in staat of bereid verantwoordelijkheid te nemen voor de 1900 miljard dollar aan valuta die dagelijks worden verhandeld. Er is meer handel in goederen en diensten voor speculatie-doeleinden dan voor enig ander doel; dit maakt dat op gebieden waar lange-termijn investeringen nodig zijn, of voor het lenigen van dringende menselijke noden, onvoldoende geld beschikbaar komt. Bovendien zijn financiële markten in toenemende mate instabiel, met speculatieve luchtbellen en dan weer financiële crises.

De risico's die hiermee gepaard gaan zijn zeer ongelijk verdeeld. Omdat de dollar op de internationale financiële markten zo dominant is, kan de USA het zich veroorloven steeds meer liquide middelen te scheppen ondanks het feit, dat dit land de hoogste schuldenlast heeft van de hele planeet aarde en tegelijk fors blijft investeren in de wapenindustrie, terwille van geopolitieke oorlogvoering.

Hoe hulpeloos een land wordt dat de zeggenschap over de eigen munt afstaat, dat de eigen munt bindt aan de dollar, of de dollar of euro introduceert als eigen betaalmiddel, wordt op tragische wijze zichtbaar in Argentinië. Het zijn de armen die daar de prijs betalen: door verlies van banen, het waardeloos worden van spaargeld, forse stijgingen van de voedselprijzen en snelle groei van de armoede. Al te vaak kost het zelfs mensen het leven.

In de voor rijke landen 'goede tijden' zijn zij in staat via de financiële markten voldoende liquiditeiten voor zichzelf te scheppen. Zelfs in tijden van financiële crisis weten ze zich best te redden. Vaak kunnen binnenslands wel aanvullende fondsen worden gevonden, of kunnen internationale instellingen te hulp schieten als investeringen eindigen in een fiasco. Wanneer arme, of niet erg rijke landen echter langs de officiële weg liquide middelen pogen te verkrijgen vinden ze vaak de deur dicht. Of er worden voorwaarden gesteld waar ze door worden lamgelegd. Ze zijn dan aangewezen op commerciële banken waar alleen geleend kan worden tegen marktrente. En zo worden financiële middelen die hard nodig zijn voor gezondheidszorg en onderwijs afgedragen aan banken die er de dividenden voor de aandeelhouders mee opkrikken.

4.2 Ecologische en onrechtmatige schulden

De periode van neo-liberaal financieel beleid en van afgedwongen structurele aanpassingen heeft de reeds bestaande sociale en ecologische schuld van het Noorden aan het Zuiden verder vergroot. Acción Ecológica, een organisatie uit Ecuador, definieert ecologische schuld als volgt:

'... de schuld die de industrielanden in het Noorden jegens de Derde-Wereldlanden hebben opgebouwd als gevolg van het plunderen van hulpbronnen, milieuschade en de toe-eigening van milieugebruiksruimte voor het opslaan van afval van de industrielanden zoals de broeikasgassen.'¹¹

In sommige gevallen kan de ecologische schuld direct toegerekend worden aan de olie en mijnbouwbedrijven die het ecosysteem schaden op zoek naar minerale rijkdommen. In andere gevallen is de ecologische schuld de verantwoordelijkheid van internationale financiële instellingen die projecten in deze sector financieren zonder aandacht voor de sociale en ecologische gevolgen.

Er zijn twee soorten onrechtmatige of illegitieme schulden. De eerste soort heeft te maken met de vraag hoe en door wie een schuld is aangegaan. In veel gevallen zijn schulden aangegaan door dictators, van wie veel aan de macht kwamen door middel van een militaire staatsgreep in samenwerking met en gesteund door de VS of voormalige koloniale machten. De verplichting om een financiële schuld terug te betalen is ook illegitiem indien de terugbetaling van schulden in feite het mensenrecht op voedsel, onderdak, gezondheidszorg en onderwijs naar het leven staat. Afrikaanse landen betaalden bijvoorbeeld van 1997 tot 2003, ondanks de verwoestende gevolgen van de HIV/Aids pandemie in Sub Sahara Afrika voor gezinnen, gemeenschappen en hele economieën, gemiddeld \$3,6 miljard dollar meer om hun schulden af te lossen dan ze ontvingen in de vorm van nieuwe leningen. De onmenselijke kosten van de langdurige situatie van structurele verschuldiging van het Zuiden is goed in tal van documenten vastgelegd. De uitstroom van kapitaal is bij voortduring groter dan de kapitaalstromen die binnen komen in de vorm van investeringen en hulp.

11 Het concept van de milieugebruiksruimte, of de 'ecologische voetafdruk' begint met de aanname dat iedere bewoner van de aarde recht heeft op een gelijk deel van de aardse hulpbronnen. De 20% van de wereldbevolking die in de rijke landen woont, is goed voor 86% van alle consumentenaankopen; zij consumeren 58% van alle energie en zijn verantwoordelijk voor 53% van alle huidige uitstoot van kooldioxide (en voor 80% historisch gezien). Amen heeft deze rijke 20% een enorme schuld bij de meerderheid van de wereldbevolking, die lijdt onder de ernstigste vormen van milieuvernietiging en aan wie een eerlijk deel van de rijkdommen van de aarde ontzegd wordt.

Deze enorme financiële last voor het Zuiden leidt tot een verdere verrijking van de landen en de banken van het Noorden, en is soms zelfs opgelopen tot zo'n drie procent van hun bruto nationaal product. Hoe kunnen de crediteuren het rechtvaardigen dat ze, geven de dringende behoefte aan geld voor de behandeling van mensen met Aids en andere ontwikkelingsdoelen, zelfs één dollar innen aan schuldbetalingen door Sub Sahara Afrika? Waarom wordt, terwijl dit allemaal bekend is, de situatie toch steeds ernstiger?

De oorzaak van deze schandelijke situatie is dat de structurele verschuldiging van het Zuiden jaar na jaar al gedurende meer dan dertig jaar groter wordt. De bedragen die betaald worden aan rente en aflossing zijn structureel hoger dan de bedragen die binnenkomen door directe investeringen en/of officiële hulp. In de jaren '60 kwamen voor iedere dollar die van het Noorden naar het Zuiden ging, er drie terug naar het Noorden. Eind jaren '90, na 30 jaar deregulering van de financiële markten, gingen voor iedere dollar die naar het Zuiden ging er zeven terug naar het Noorden. Alle ontwikkelingslanden samen maakten aan de zogeheten ontwikkelde landen niet minder dan 3% van hun totale BNP over ¹²—een duidelijk bewijs van de zich verdiepende verarming als gevolg van de voortdurende verrijking aan de andere kant van de wereld.

Net als bij de handel, hebben de crediteuren helemaal geen behoefte om te veranderen. De landen die getroffen werden door de Tsunami boden ze geen schuldkwijtschelding aan, maar slechts een moratorium op schuldbetalingen. De macht in monetaire zaken berust bij de zeven dominerende economieën (VS, Japan, Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk, Canada en Italië), ook wel aangeduid als de G7 en als de G8 wanneer ook Rusland aanschuift voor politiek overleg. De G7 overheerst ook het IMF en de Wereldbank.

4.3 Agape vraagt om schuldkwijtschelding en herstelbetalingen

In de bijbel wordt het systeem van de accumulatie van rijkdom dat mensen tot armoede brengt en de natuur vernietigt, beschouwd als ontrouw aan God en als de oorzaak van lijden dat te voorkomen is. Het wordt Mammon genoemd, en gekenschetst als de wortel van alle kwaad. Jezus vertelde ons duidelijk dat we niet god én Mammon kunnen dienen (Luc.16:13)¹³. De bijbel wijst duidelijk de financiële uitbuiting van de armen en behoeftigen af (Amos 8:4-14 is één van de vele voorbeelden). Transformatie van ongelijke en onrechtvaardige verhoudingen wordt tot stand gebracht in de traditie van sabbat, sabbatjaar en jubeljaar, die een sterk visioen oproepen van hoe het economisch leven georganiseerd kan worden. Ieder zevende (sabbat) jaar moet het land rusten en braak liggen, 'opdat de armen van uw volk eten' (Ex.23:10-12). Verbonden met het jaar van braaklegging is de kwijtschelding van schulden, zodat 'er geen arme onder u zal zijn' (Deut.15:1-5). De traditie van het jubeljaar (Lev.25:1-55; 27:16-24; Jes.61 en Luc.4) heeft dezelfde wortels als het sabbatjaar. Daar komt nog iets fundamenteel nieuws bij: het land keert dan terug naar de families die het door armoede en schulden kwijtgeraakt zijn. Het jubeljaar herstelt de toegang van de armen tot de bronnen van de productie en het welzijn. Het gaat veel verder dan de verdelende gerechtigheid en draagt er zorg voor dat mensen de mogelijkheden en middelen terugkrijgen om in hun eigen levensonderhoud te voorzien.

De traditie van sabbat, sabbatjaar en jubeljaar in de Thora bevestigen dat God een God van genade en liefde is. God navolgen is het bewerken van deze genade en gerechtigheid voor allen in het dagelijks leven en in de instellingen die de samenleving besturen. Omdat God alle mensen loskoopt, moeten leningen die mensen in schulden gevangen houden, kwijtgescholden worden. De grootste zorg gaat uit naar de armen. Het jaar van braaklegging van het land was ingesteld om de armen van voedsel te voorzien (Ex.23:11): gerechtigheid is de vrucht van de rust van het land - een inzicht dat inheemse volkeren herkennen. Verarming door het creëren van rijkdom leidt tot het uiteenvallen van de samenleving. De eerste zorg gaat uit naar behoeften van mensen, niet naar particulier bezit, het maximaliseren van winst of het volgen van de 'natuurwet' van de markt. De instellingen van sabbat- en jubeljaar hebben te maken met het herstel van de mens in het verbond met God. Dat is een bewuste ontmanteling van instituties die mensen tot slaven maken door de gevangenschap in schulden.

Het visioen van sabbat- en jubeljaar heeft steeds een belangrijke rol gespeeld in de strijd om gerechtigheid. Het heeft bijvoorbeeld de strijd tegen de slavernij geïnspireerd en heeft laten zien hoe een krachtig visioen de wereld kan veranderen. De profetische missie van de kerk ten aanzien van internationaal kapitaal bevestigt ook dat een andere wereld mogelijk is, waarin:

- internationale financiële systemen zijn gebaseerd op transparantie, verantwoording en democratische con-

12 Zie Het Human Development Report 2002 van de UNDP, tabel 1.4.: buitenlandse directe investeringen in ontwikkelingslanden in het jaar 2000 bedroegen 2,4% van hun BNP, schenkingen en hulp 0,6%, maar de stroom die terugkwam naar de ontwikkelde landen was niet minder dan 6.3% van hun BNP.

13 Zie de boodschap van de consultatie in Boedapest, deel 6, sectie 6.2., p.48.

trole;

- financiële systemen er zijn ten dienst van de reële economie – een economie van het leven in dienst van mensen en ecologische houdbaarheid;
- internationale reacties op financiële crises niet ingrijpen in de mogelijkheden van de getroffen landen en volken om hun eigen beleid, prioriteiten en lange-termijn ontwikkelingsstrategieën te bepalen.

4.4 Transformatie van het wereldwijde financiële systeem

Ieder internationaal financieel systeem zou zó ontworpen moeten worden dat vooruitgang op het gebied van gerechtigheid, armoedebestrijding en ecologische houdbaarheid zo groot mogelijk is. Om dat te bereiken zijn verschillende strategieën nodig. Voorwaarde is dat het gesprek wordt gestimuleerd over alternatieve financiële systemen die democratisch zijn in de volle betekenis van het woord.

Nog steeds moeten dezelfde eisen gesteld worden aan het IMF en de Wereldbank:

- dat de stemmenverdeling binnen deze instellingen moet veranderen opdat er een eind komt aan het veto-recht van de VS (en ieder ander land) en de ontwikkelingslanden een zwaardere stem krijgen;

Hoe is de stemmenverdeling in de internationale financiële instellingen?

IMF:

VS: 17,4% van de stemmen. De Afrikaanse staten hebben samen 4,5% van de stemmen.

Wereldbank:

VS: 16,5%; Japan: 7,9%, Duitsland: 4,5%; Groot Brittannië: 4,3%; Frankrijk: 4,3%; India, dat 16% van de wereldbevolking herbergt, heeft minder dan 3% van de stemmen.

- dat de besluitvorming transparant wordt en dat er een serieuze mogelijkheid is voor maatschappelijke organisaties om te interveniëren die verder gaat dan de cosmetische consultaties die uitgevoerd worden onder de onjuist gekozen naam van Poverty Reduction Strategy Papers (PRSP's, documenten waarin de strategie van armoedevermindering uiteengezet wordt);
- dat structurele aanpassingsprogramma's worden afgeschaft als uitdrukking van een eenzijdig opgelegde conditionaliteit;
- dat IMF en Wereldbank hun eigen reserves aanspreken om de schulden crisis te helpen oplossen (d.w.z. het IMF zijn goudreserve en de Wereldbank haar risicoreserves en ingehouden winsten);
- dat het uitkopen van private crediteuren ophoudt zodat ook zij verantwoordelijkheid nemen voor het verstrekken van risicovolle leningen.

Dit soort hervormingsvoorstellen is echter niet afdoende, en hangt in ieder geval ook af van de welwillendheid van de rijke en machtige landen die het voor het zeggen hebben in de heersende neo-liberale economie en haar instellingen, en die geneigd zijn deze voorstellen al bij voorbaat te verwerpen ter verdediging van hun eigen zogenaamde 'vitale belangen'. Om daar tegenwicht tegen te bieden zijn acties nodig die gestuurd worden door de ervaringen en alternatieven van de betrokken mensen zelf. Daartoe behoren ook acties die:

- de heerschappij van de internationale financiële instellingen en het transnationale bedrijfsleven doorbreekt door nationale overheden op te roepen aan transnationale bedrijven regels te stellen en hen aan die regels te houden, en daarnaast ook een actievere rol te spelen bij de hervorming van de multilaterale instellingen;
- weigeren om rente te betalen op illegitieme schulden, bij voorkeur in de vorm van gezamenlijke acties van schuldenlanden;
- gemeenschappen en overheden de gelegenheid te gunnen democratische controle uit te oefenen over belangrijke financiële zaken die het leven van mensen raken; daaronder valt ook het houden van hoorzittingen over schulden om zo illegitieme en schandelijke schulden aan de kaak te stellen;
- het omkeren van de stroom van financiële en ecologische rijkdom die van Zuid naar Noord gaat door het kwijtschelden van illegitieme schulden en het besteden –door de rijke landen- van 0,7% van hun BNP aan ontwikkelingshulp; en dat niet bedoeld als vorm van liefdadigheid maar als herstelbetaling vanwege uitbuiting in het verleden; en
- het door de invoering van een belasting op kapitaaltransacties (dagelijks vindt een geldhandel van \$ 1,9 biljoen plaats) verminderen van de speculatieve financiële transacties, waarmee tegelijk een aanzienlijk bedrag voor werkelijke ontwikkelingshulp beschikbaar komt.

Op het hoogtepunt van de Azië-crisis in 1997 trotseerde Maleisië het advies van het IMF door de introductie van een strikt regime van kapitaalcontroles, waardoor de Maleisische regering een stimulerend beleid kon voe-

ren (inclusief het verlagen van belastingen), met uitgaven voor infrastructuur en een lagere rente, zonder bang te zijn voor een stormloop op de waarde van haar eigen valuta. Tenslotte moest zelfs het IMF toegeven dat dit beleid succesvol was. Op nationaal niveau moeten regeringen weer de macht krijgen over hun eigen fiscaal, monetair en belastingbeleid om buitensporige speculatie af te schrikken, kapitaalvlucht naar belastingparadijzen tegen te gaan en een eerlijke belasting op buitenlandse investeringen veilig te stellen ter leniging van de meest fundamentele menselijke en sociale behoeften.

Regeringen moeten de vrijheid hebben zelf de valuta te kiezen die ze willen gebruiken. Nationale regeringen moeten afstand nemen van de neo-liberale ideologie die hen oproept voorrang te geven aan het verlagen van belastingen voor bedrijven en rijke individuen. Belastingverlaging die bedoeld is om een aantrekkelijk klimaat voor investeringen en vrije handel te scheppen kan de mogelijkheid van een land om de middelen bijeen te brengen voor sociale ontwikkeling verminderen. Eerlijke en rechtvaardige belastingen omvatten ook belastingen die ecologische gerechtigheid en bevorderen en die ongelijkheid in rijkdom verminderen, zoals de belasting op de uitstoot van kooldioxide.

4.5 Steun aan alternatieve financiering op lokaal niveau

De informele sector – de duizenden activiteiten die in de marge van de moderne markteconomie plaatsvinden – verschaft een inkomen aan de meerderheid van de mensen in het Zuiden. In families en in kleine bedrijven vinden de meeste mensen hun onderhoud. De helft van de betaalde banen in de wereld betreft werk in bedrijven met één tot vijf werknemers, en op sommige plaatsen is dat percentage nog hoger. De informele sector moet echter niet geromantiseerd worden en micro-ondernemingen zijn geen panacee voor menselijke ontwikkeling. Er is sprake van zowel successen als mislukkingen en de werkomstandigheden zijn vaak schrikbarend. Een belangrijke hinderpaal vormt hun gebrekkige toegang tot productiemiddelen als land en kapitaal. Tot op zekere hoogte is de situatie beter geworden door initiatieven als de oprichting van krediet- en spaarcoöperatieven, arbeidersinitiatieven, ethische investeringsbanken, eigen valuta en microkredieten. De kerken zijn op dit terrein actief geweest door middel van het Oecumenische Leenfonds (ECLOF) en later Oikocredit. De recente ervaring in microkredietverlening heeft echter gemengde resultaten en pakt de structurele armoede niet aan. Een paar decennia geleden vond het lenen van kleine bedragen aan armen die een bedrijf wilden starten, vaak zonder onderpand, nog een zaak die zich afspeelde in de marge van het internationale bankwezen. Tegenwoordig zijn er op dit terrein heel veel initiatieven. Vaak zijn die democratisch en gericht op participatie, geven ze de voorkeur aan leningen aan groepen of coöperatieven boven aan individuen, houden ze de regels voor beoordelen en goedkeuren van loonaanvragen eenvoudig en verstrekken ze snel kleine, korte-termijnleningen. Omdat ze zo trouw zijn in het terugbetalen, ontvangen vrouwen een onevenredig groot deel van de microkredieten. Tegelijk echter vertellen sommige vrouwengroepen dat de tirannie van het terugbetalen en de angst dat hun groep in de steek gelaten zal worden, veel spanning en trauma's hebben veroorzaakt in de levens van de vrouwen die meedoen.

Ondanks hun relatieve succes, moet het enthousiasme over microkredieten enigszins getemperd worden. Microkredieten kunnen alleen hun werk goed doen wanneer de officiële regels die deze vorm van kredietverlening achterstellen ten gunste van conventionele leningen worden veranderd. Het gevaar bestaat dat sommige microkredietorganisaties de verleiding niet zullen kunnen weerstaan om te 'institutionaliseren' en hun aandacht verleggen van de armsten naar de iets minder armen. De effecten van microkredietverlening moeten zorgvuldig beoordeeld worden. De strategie van microkredietverlening kan structurele economische transformatie niet vervangen.

4.6 Het bevorderen van ethisch handelen en ethische bedrijfscodes voor investeringen

Onder mensen die aan economische gerechtigheid werken is veel discussie over de zin van het bevorderen van ethisch handelen en gedragscodes voor beleggingen. Velen hebben het idee dat de problemen structureel zijn en alleen structureel kunnen worden aangepakt, terwijl anderen denken dat een geleidelijke benadering de voorwaarden voor een verdergaande transformatie kan creëren. Steeds meer individuen en instellingen hanteren bij hun beleggingsbeslissingen sociale en ecologische criteria, in aanvulling op financiële overwegingen. Veel religieuze organisaties, inclusief de Wereldraad van Kerken, hebben richtlijnen met betrekking tot hun sociale en ecologische verantwoordelijkheid opgesteld voor hun beleggingen. Hoewel de meningen uiteenlopen over wat een belegging 'verantwoord' of 'ethisch' maakt, hanteren de meesten drie strategieën:

- vermijden of desinvesteren: geld niet in bedrijven beleggen die:
 - bijvoorbeeld wapens, alcohol of tabak produceren;
 - een discriminerend personeelsbeleid hanteren;
 - schendingen van de mensenrechten ondersteunen;
 - betrokken zijn bij kernenergie of aanzienlijk bijdragen aan milieuaantasting;

- betrokken zijn bij speculatie en belastingontduiking (d.w.z. een boycot van bepaalde commerciële banken).
- lobby: het gebruiken van beleggingen om maatschappelijke verantwoordelijkheid te bevorderen door aandeelhoudersresoluties en/of onderhandelingen met de bedrijfsleiding; en
- alternatieve beleggingen: een bewuste keus voor het beleggen in bedrijven die zich op een op een sociale en milieuvriendelijke manier gedragen. De ervaring heeft geleerd dat beleggingen die zich laten leiden door sociale en ecologische criteria vaak even goed als of zelfs beter dan ‘normale’ beleggingen renderen.

Een voorbeeld is het werk van de Russisch Orthodoxe Kerk aan een code van ethische principes en regels voor economische activiteiten, die gebaseerd zijn op de Tien Geboden en de ervaring van hun implementatie door religieuze groepen in Rusland.

We zien dat de verantwoordelijkheid van de kerken om ethisch handelen te bevorderen in verschillende tijden verschillende uitdagingen met zich brengt. Maar ondanks de belangrijke pogingen om ethische maatstaven in te brengen in het huidige paradigma, houden we toch staande dat, gegeven het structurele karakter van de neoliberale globalisering en de rol van transnationale ondernemingen in dit onrechtvaardige systeem, kerken het systeem zélf aan moeten pakken. Trouw aan de hoge roeping om recht te doen aan de armen dwingt ons om minder nadruk te leggen op beperkte hervormingen en vormen van terughoudendheid en ons meer te concentreren op structurele transformatie, waarbij we de solidariteit niet schuwen met campagnes van de mensen om wie het gaat en met hun methoden, inclusief de ondersteuning van vormen van collectieve ongehoorzaamheid.

Schulden, woeker, en onrechtvaardige financiële systemen die gemaakt zijn om rijkdom voor de rijken te vergaren ten koste van de armen vragen om zowel een profetisch als een spiritueel antwoord van de kerken. Jezus' waarschuwing dat we niet God én Mammon kunnen dienen vraagt om een diepgaand onderzoek naar de manier waarop we als geloofsgemeenschappen leerlingen van Hem zijn.

Voor verdere reflectie:

*Zijn we zo opgenomen in het internationale systeem van kapitaal en beleggingen dat we in feite verstrikt zijn in de dienst aan Mammon en ontrouw in onze fundamentele dienst aan de God van leven?
Zijn we werkelijk in de positie om God en onze naaste lief te hebben zoals onszelf?*

Veranderend handelen en alternatieven in de praktijk

Ik vermaan u dan, broeders, met beroep op de barmhartigheden Gods, dat gij uw lichamen stelt tot een levend, heilig en Gode welgevallig offer: dit is uw redelijke eredienst. En wordt niet gelijkvormig aan deze wereld, maar wordt hervormd door de vernieuwing van uw denken, opdat gij moogt erkennen wat de wil van God is, het goede, welgevallige en volkomene.

(Rom. 12:1,2 NBG)

5.1 Alternatieven in de praktijk.

Een daadwerkelijke transformatie van de samenleving dwingt ons als kerken om uit te stijgen boven datgene wat (alhoewel moeilijk) toch nog direct voorstelbaar is, om toe te komen aan de verbeelding, de ontdekking en het omarmen van wat bij echte bevrijding behoort, om dat vervolgens tot een concrete mogelijkheid te maken. Wanneer we ons bevrijden van het letterlijk doodlopende wereldbeeld van een voortgaande globalisering naar neo-liberaal model ontstaat de ruime om ons te bekennen tot een visioen dat ten leven leidt, het visioen van de 'oikoumene', een wereld omvattende gemeenschap waarin alle volken in rechtvaardige verhoudingen met elkaar kunnen leven, met God en met al wat geschapen is.

Hebreeën 12 herinnert ons eraan dat we omringd zijn door een grote wolk van getuigen. Hun getuigenissen helpen ons niet alleen de waarheid omtrent het huidige economische stelsel te achterhalen, maar inspireren ons ook om er bij stil te staan dat het scheppen van alternatieven voor de bestaande wereld-ordering een taak is die bij de ware aard van de kerk behoort. De kerk is geroepen zich niet alleen niet aan te passen aan de structuren van onrecht, maar ook om een nieuwe schepping aan te kondigen. Het bijbels visioen breekt zich baan vanuit de aankondiging van "het nieuwe" dat God doet, en dat houdt in dat zeker in onze tijd en op onze plaats de kerk een gemeenschap van alternatieven moet zijn: een bakermat voor andere ideeën, een andere spiritualiteit en alternatieve economische ideeën en praktijken.

De meest vanzelfsprekende weg naar verandering is om te starten bij de bestaande werkelijkheid van mensen en bij hun overtuigingen, aanhakend bij hun geloof dat kracht geeft en het zaad voor verandering in zich bergt. Het oecumenisch sociale denken en handelen heeft nooit één enkele oplossing willen bieden die in alle situaties toepasbaar was. Het heeft veeleer steeds benadrukt dat de mensen zelf de gemeenschappelijke reis naar een leven in waardigheid in rechtvaardige en duurzame samenlevingen ter hand nemen. We zijn gehouden bestaande alternatieven- in het bijzonder die welke leven bij de armen, vrouwen, inheemse volkeren en andere uitgestotenen- relief te geven en in de praktijk te brengen, en daarnaast ook nieuwe alternatieven te koesteren en te ontwikkelen. Temidden van dood en vernietiging constateren we wij een sterke bevestiging van leven onder de bewegingen die uit de mensen zelf zijn voortgekomen.

Zich wel bewust van hun betrokkenheid bij de vernietiging van andere culturen en mensenlevens tijdens het koloniale verleden kunnen en moeten kerken zoeken naar samenwerking met en inspiratie door anderen: met en door allen die op zoek zijn naar leven-brengende alternatieven. Door de geschiedenis heen hebben inheemse volkeren steeds aan de frontlijn verkeerd van een kolonisatie-proces dat vernietiging bracht van wat ecologisch waardevol was en hen in staat stelde te leven in een rechtvaardige en harmonieuze verhouding met de schepping. Nu worden grote bevolkingsgroepen op dezelfde manier opgeofferd als de inheemse volkeren in het verleden. Daarom is solidariteit tussen oude en nieuwe slachtoffers van deze neo-kolonialisering van cruciaal belang om de voortgaande globalisering te weerstaan en te transformeren.

De Adivasis, Dalits en vissers van Orissa voerden al in 1768 oorlog tegen het Britse kolonialisme. Nu, na de onafhankelijkheidsverklaring, kennen ze nog steeds niet de zegeningen van de vrijheid, en moeten zij opnieuw strijden voor het voortbestaan in hun eigen land. Omdat de Indiase regering liberalisering en privatisering, voortkomend uit het aanpassingsprogramma van de Wereldbank, nastreeft, en verplichting van de WTO opvolgt, heeft ze nieuwe maatregelen en wetten ingevoerd die beschermende wetgeving afschaffen en met geweld land, bossen en water van de arme, inheemse en gemarginaliseerde gemeenschappen afpakken ten gunste van het bedrijfsleven. De daaruit voortvloeiende pogingen om de hulpbronnen van Orissa te exploiteren dreigen de mensen met verdrijving uit hun woonplaats, verlies van inkomsten, verlies van traditionele rechten op land, water en bossen, het teloor gaan van cultuur en sociale verbanden en de verwoesting van de natuurlijke omgeving. Met

andere woorden, er is sprake van een systematische afbraak van echte, levende alternatieven waarin mensen in eenheid kunnen samenleven met God en de natuur.

Het veelvuldig ontstaan van volksbewegingen is een aanwijzing voor de toenemende bewustwording aan de basis. Maar deze bewegingen en hun legitieme strijd tegen onrechtvaardigheid worden gezien als bedreigingen voor de nationale veiligheid en de economische groei. Politie en militairen, ondersteund door nieuwe wetten, voeren een schrikbewind om de gerechtvaardigde aanspraken en de terechte ontevredenheid te onderdrukken. Het verband tussen de neo-liberale globalisering en militarisme is zo voor iedereen duidelijk te zien.

De strijd van het (gewone) volk om hun recht op de hulpbronnen veilig te stellen wordt onderdrukt met als argument dat die gericht zouden zijn tegen ontwikkeling en tegen de regering. In een tijd van globalisering is de formele democratie is niet toereikend om de belangen van het volk te beschermen. Het recht van het volk om direct te mogen beslissen over zaken die hun dagelijks leven bepalen moet opnieuw worden ingesteld. Kerken moeten uitgesproken zijn in hun constatering dat de rijken zowel in het zuiden als in het noorden verantwoordelijk zijn voor de systematische aard van dit misbruik en ze ter verantwoording roepen. Inheemse volkeren in Aotearoa, Australië, Canada en de VS vertellen soortgelijke verhalen over systematische vernietiging en verzetsbewegingen.

Er zijn gebieden waar gemeenschappen nog steeds vasthouden aan hun traditionele en gebruikelijke manier van leven en hun eigen spiritualiteit en gewoonten verdedigen. De kerken in de Pacific bijvoorbeeld hebben een bemoedigend model gepresenteerd hoe mensen in die regio weerstand zouden kunnen bieden aan het systeem van neo-liberale globalisering door voort te bouwen op hun traditionele manier van leven. Ze noemen hun gedetailleerde voorstel "Het eiland van de Hoop"

Een agro-chemische onderneming in Sao-Paulo, Brazilië, ging verder dan de theorie van maatschappelijk verantwoord ondernemen en begon het concept van economische gerechtigheid te promoten. Op een zeer merkwaardig moment van hoogopgelopen schulden begon het bedrijf geld en tijd te steken in zijn eigen werknemers. Sommige bestuursleden zagen deze beslissing als dwaas en irrationeel. De vernieuwing bestond uit verbetering van de beloning, het scheppen van indirecte beloningsvormen, tijd voor studie onder werktijd, aanmoediging tot samenwerking in plaats van competitie op de werkvloer. Na een paar jaar tijd waren de financiën weer op orde door gezamenlijke inspanningen en offers, en begon het bedrijf nieuwe programma's met de gezinnen van de werknemers in de gemeenschap rond de fabriek. Het zette een op de wijk gerichte school op met activiteiten voor de jeugd en andere educatieve projecten. Het nam de bevordering ter hand van milieu-vriendelijk gedrag van personen, de gemeenschap en het bedrijf zelf. Later ging het bedrijf over op een tweesporenbeleid van winstdeling en democratisering van het aandelenbezit: het ging aandelen toekennen aan werknemers die 2 of meer jaren aan de zaak verbonden waren. Momenteel bezitten de werknemers al 20 % van de activa van het bedrijf. Tenslotte begon het bedrijf zijn productielijnen om te bouwen om een agro-ecologisch verantwoorde productieopzet mogelijk te maken. Buiten het bedrijf zetten de directieleden zich in de stedelijke en landelijke politiek in voor een vernieuwde sociale orde die de volledige uitoefening van de rechten van de enkeling en de burger mogelijk maakt en voor de opbouw van een economie die is gebaseerd op samenwerking, wederkerigheid en solidariteit.

5.2 Ecologische Gerechtigheid

Sociale gerechtigheid vormde gedurende de afgelopen decennia in het centrum van de oecumenische ethiek. De invloed van het neo-liberalisme op de aarde maakt de roep klemmender om de wisselwerking tussen schepping en de mensheid beter op elkaar af te stemmen. Veel milieu- en vrouwen-bewegingen stellen nu de eis van ecologische gerechtigheid centraal, omdat ze beseffen dat economie en ecologie twee samenhangende en niet van elkaar te scheiden perspectieven zijn voor God's huishouding van het leven (oikos). De kerken moeten zich er daarom op bezinnen hoe God zowel de gerechtigheid in de schepping als in de menselijke samenleving bevordert en beschermt.

Klimaatverandering is een zaak van gerechtigheid. Degenen die grote hoeveelheden fossiele brandstoffen gebruiken brengen door hun handelen het leven van andere mensen in gevaar- mensen op laaggelegen eilanden en in kustgebieden, mensen die zijn blootgesteld aan ernstige droogte, overstromingen en orkanen. De huidige op fossiele brandstoffen gebaseerde economie met haar sterke nadruk op versnelde economische groei, die de mensen die al rijk zijn onevenredig bevoordeelt, ondermijnt het leven zoals we dat kennen op de planeet aarde. Dat moet veranderen.

Verdwijnde soorten:

- 1850-1950: 1 diersoort per jaar
- 1989: 1 diersoort per dag
- 2000: 1 diersoort per uur
- binnen 50 jaar zal 25% van de dier- en plantensoorten verdwijnen als gevolg van wereldwijde opwarming. Bron: Prof.dr. Johan van Klinken, Universiteit van Groningen, Nederland

De oecumenische patriarch Bartholomeus I schroomde niet dit aan te duiden als 'een zonde die Gods goede wil, Gods voortdurende liefde voor het leven, voor de mensheid en de hele schepping ernstig geweld aandoet'¹⁴. De gevolgen van klimaatverandering herinneren ons eraan dat we bij elkaar behoren. Wat de ene groep van mensen de ene plaats doet, heeft gevolgen voor een andere groep elders. Wij zijn één menselijke soort. We zijn geroepen om in rechtvaardige en duurzame verhoudingen met elkaar samen te leven ten behoeve van allen- het toekomstig leven op de planeet aarde inbegrepen. Het is een schandaal als een groep of land zichzelf als hoger dan anderen beschouwt of als niet behorend tot de gemeenschap van de aarde.

Ecologische gerechtigheid is niet alleen een ethische en politieke eis. De strijd voor ecologische gerechtigheid is een krachtige uitdrukking van de verzetsspiritualiteit van inheemse gemeenschappen en van hen die met deze mensen solidair zijn om de aarde en haar hulpbronnen voor de huidige en toekomstige generaties te behouden. De mensen die nu in zowel arme als rijke landen lijden heroverwegen hun houding ten aanzien van de schepping ten einde ecologische rechtvaardigheid in de praktijk te brengen in het belang van nog niet geboren generaties.

Strijd om water vormt de kern van het verzet van veel mensen tegen de neo-liberale globalisering en van hun strijd voor transformatie, niet als een intellectuele activiteit maar als een dwingende eis voor overleven. Het beste voorbeeld van geslaagd verzet tegen de privatisering van water komt van de mensen van Cochabamba, Bolivia. In 1999 werd overeenkomstig de IMF-voorwaarden het water- en rioleringsbedrijf van Cochabamba geprivatiseerd door middel van 40-jarige lease-constructie met het bedrijf Aguas del Tunami, dat gedeeltelijk in bezit is van de Amerikaanse water-gigant Bechtel. De privatisering werd spoedig gevolgd door een ingreep in de tarieven die de waterrekening van de mensen verdubbelde of verdrievoudigde. Gezinnen werden geconfronteerd met maandafrekeningen van meer dan \$20 die moeten worden betaald van lonen van minder dan \$100 per maand. Tijdens de eerste van vele protestdemonstraties sloten de mensen van Cochabamba de stad af door middel van een vierdaagse staking en blokkade. Vanaf februari 2000 leidde de coalitie voor de verdediging voor de verdediging van water en leven (LA Coordinadora) nog meer vreedzame demonstraties, die echter werden verstoord door geweld en dood. In een onofficieel referendum sprak 96% van 50.000 stemmers zijn afkeuring uit over de privatisering van het water en het watercontract van de maatschappij. Met ingang van april 2000 kondigde de Boliviaanse regering de noodtoestand af. Na de arrestatie van de leiders van het protest en de dood van een demonstrant trok de Boliviaanse regering het contract in, verlaagde de watertarieven en droeg het waterbeheer van Cochabamba over aan La Coordinada.

Bechtel diende vervolgens een claim van \$25 miljoen tegen de Boliviaanse regering in bij het overigens weinig bekende arbitrage-centrum van de Wereldbank vanwege onteigening van haar investeringen, en maakte daarbij gebruik van een bilaterale investeringsovereenkomst tussen Bolivia en Nederland. Deze actie leidde op haar beurt tot grote internationale opwinding die bilaterale investeringsovereenkomsten nog verder schaadden in hun reputatie en naar verluidt de maatschappij noodzaakte in te binden. Het succes van het volksverzet in Cochabamba en zijn gemeenschappelijk gerunde waterbedrijf is tot het symbool geworden van de groeiende internationale campagne tegen de privatisering van water, de bron van leven.

Elk levensvatbaar alternatief moet in de toekomst voldoen aan de criteria van sociale en ecologische rechtvaardigheid, en het zo mogelijk maken dat toekomstige generaties leven in waardigheid en in rechtvaardige en duurzame gemeenschappen. Het huidige niveau van versnelde uitputting van hulpbronnen en energieverbruik kan op de lange duur niet worden volgehouden. Het is een vergaande illusie om te geloven dat het heersende economische systeem een toekomst kan bieden voor alle mensen.

In Gods economie bestaat het gemeenschapsleven in een ononderbroken circulatie van goederen en diensten die uitdrukking geeft aan het afhankelijke bestaan en de noodzakelijke solidariteit tussen de mensen. Deze circulatie wordt verzekerd door het bestaan van economische ruil tussen mensen en volken als een vorm van sociale soli-

14 Zie de boodschap van de 6^e Conference of Parties van de UN-top over Klimaatverandering in 2000, Den Haag

dariteit. Zolang het economisch ruilverkeer trouw is aan haar oorspronkelijk mandaat vormt ruil een concrete, zichtbare en noodzakelijke uitdrukking van de solidariteit tussen mensen. Ze omvat een voortdurende uitwisseling tussen volken-een wederkerigheid die hen onderling verbindt.

5.3 Economie van Solidariteit

Deze vorm van economische ruil werkt al. Het handvest van uitgangspunten dat in juni 2004 door de ledenvergadering van het Braziliaanse netwerk voor een solidaire socio-economie is opgesteld roept bijvoorbeeld op om een solidaire ruil van goederen, diensten, informatie, kennis, toegenegenheid en onderlinge steun onder hun eigen leden tot stand te brengen. Een solidaire economie is er een

- waarin vrouwen en mannen in solidariteit werken;
- die werkt aan de bevordering van de wederopbouw en erkenning van culturen, tradities en wijsheid van de oorspronkelijke bevolking en hun solidaire en wederkerige economieën;
- die ten dienste staat van menselijke, sociale, ethische en ecologisch duurzame ontwikkeling.
- waar werkende vrouwen en mannen als consumenten ethisch, verantwoordelijk en solidair consumeren.

Het netwerk omvat:

- ethische solidaire consumptie
- zelfbestuurde, solidaire, duurzame productie
- ethische, eerlijke, solidaire handel
- solidaire financiering en informele of gemeenschapsruilmiddelen
- het delen van kennis en technologie
- op samenwerking gerichte opvoeding en culturen en
- communicatie in een veelvormige dialoog.

De nadruk op solidariteit komt voort uit het inzicht dat wat er wordt geproduceerd en de omstandigheden waaronder dat gebeurt de sleutel vormen tot de kwaliteit van het leven en de gezondheid van mensen en van de aarde. Voor een omschakeling naar een economie van leven als economie in solidariteit moet veel meer aandacht dan tot nu toe geschonken worden aan het bevorderen van leefbare en houdbare vormen van landbouw, arbeid en grondstoffenwinning.

De transformatie naar een solidaire economie is er één die wordt geleid door de samenleving als vormgeefster van haar eigen ontwikkeling. De staat en de multilaterale instellingen moeten in feite de hulpjes zijn bij de ontwikkeling die vormgegeven wordt door de samenleving. Het is de opdracht van de staat om als de dienaar van de samenleving ervoor te zorgen dat het democratisch geformuleerde ontwikkelingsplan op een harmonieuze wijze wordt uitgevoerd. De staat behoort een beleid te voeren dat voor iedereen de toegang garandeert tot productieve en reproductieve goederen en bronnen en wat zorgt voor een eerlijke verdeling van inkomen en rijkdom.

We komen als we dit bandrukken weer terug bij één van de voornaamste uitgangspunten van dit document: economie en politiek kunnen niet worden gescheiden. Een van de voornaamste uitdagingen sinds de assemblee van de Wereldraad van Kerken in 1998 in Harare is geweest de noodzaak om meer aandacht te schenken aan de huidige geo-politieke ontwikkelingen. De een-wording van steeds sterker onderling verbonden machtnetwerken tot één machtssysteem is een opvallend verschijnsel in de recente geschiedenis. Dit proces wordt geleid door een coalitie van machtige staten en samenlevingen met de VS als machtigste. Alle pogingen om de economie te veranderen en om te vormen worden met deze werkelijkheid geconfronteerd.

Tegen deze achtergrond en de conflicten die uit deze samenhang voortvloeien wordt het voor de kerken urgenter dan ooit om met één stem te spreken en gezamenlijk te handelen. Ethiek, ecclesiologie en zending komen samen in deze oecumenische opdracht. Net zo belangrijk is om met andere organisaties in de samenleving en met andere geloofsgemeenschappen samen te werken¹⁵. Er is weinig hoop als de globalisering van de overheersing niet wordt geconfronteerd met een antwoord in de vorm van de globalisering van solidariteit, rechtvaardigheid en zorg voor de schepping van de kant van alle mensen van goede wil.

Deze vorm van globalisering is al op weg. Enkele voorbeelden:

- de strijd van vrouwen voor gelijkwaardige verhoudingen en bescherming kan de patriarchale en hiërarchi-

15 Zie *Colloquium 2000, faith communities and social movements facing globalization*, samengesteld door Ultich Duchrow, een studiedocument van de WARC, Geneve.

- sche structuren van ons leven en instituties transformeren;
- de Afrikaanse UBUNTU-traditie van het mens-zijn-in-de-gemeenschap die een economie van solidariteit en zorg met zich brengt;
 - de traditionele, gebruikelijke en op het geloof gebaseerde waarden die ten grondslag liggen aan het idee van 'Eiland van de hoop' uit de Pacific;
 - het Koreaanse streven naar een Sang-Seng economie van delen en onderlinge zorg;
 - de Taoistische opvatting van economie als water, weldadig voor allen, zonder inderlinge wedijver, altijd stromend, op weg naar de laagste plek zonder het gevaar van een te veel of te weinig op enige plaats;
 - Islamitisch bankieren, dat de christelijke kerken herinnert aan de bijbelse waarschuwing voor een onrechtvaardige rente;
 - de christelijke 'economie van gemeenschap' van de Focolari-beweging.

We zijn allen geroepen tot verandering, om voor het leven te kiezen zodat wij en onze nakomelingen kunnen leven (Deuteronomium 30). Dat doen we, geleid door de Heilige Geest, in vertrouwen op de God van het leven die gekomen is door Jezus Christus opdat allen het leven in volheid zouden genieten.

Voor verder overdenking:

Waar ziet u onze kracht als kerken?

Op welke wijze inspireert de Bijbel ons tot verandering?

Op welke wijze kunnen onze kerken opkomen voor een economie van solidariteit gebaseerd op AGAPE?

Hoe kunnen we als kerken oecumenisch samenwerken voor deze doeleinden?

Mijlpalen op de oecumenische reis

6.1 Mijlpalen: teksten, besluiten en acties

Na de Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Harare in 1998 hebben een aantal kerken, kerkgemeenschappen, regionale oecumenische organisaties en de bredere oecumenische beweging consultaties georganiseerd, en samen gestudeerd en nagedacht over globalisering in het algemeen, en economische globalisering in het bijzonder. Vrouwen, jongeren, vertegenwoordigers van inheemse volkeren en gehandicapten zijn de invloed van de globalisering op hun leven nagegaan. De uitkomsten daarvan (in de vorm van teksten, besluiten en acties) laten zien dat verandering van het huidige systeem hard nodig is. De besluiten genomen op al deze ontmoetingen en bijeenkomsten bepalen de geest en de basis van dit achtergrond-document, dat daarmee voortkomt uit de werkelijkheid van elke dag en de dagelijkse ervaringen van de kerken en de bredere oecumenische beweging.

6.2 Mijlpalen op de oecumenische reis: teksten en besluiten

De Assemblee van de Wereldraad van Kerken in Harare in 1998

Naast andere onderwerpen werden hier de gevolgen besproken van de globalisering voor mensen, gemeenschappen en de aarde. De Assemblee stelde vast dat “christenen en kerken meer en meer geconfronteerd worden met de nieuwe en ingrijpende effecten van globalisering voor grote aantallen mensen, vooral armen”. Daaruit kwam de vraag voort: “Hoe (be)leven wij ons geloof in een context van globalisering?” De Assemblee aanvaardde een tekst uit het Policy Reference Committee II report in Harare (Together On the Way, WCC 1999, p. 183) met aanbevelingen voor verdere aanpak. De problemen opgeworpen door de globalisering zouden een centrale plaats moeten krijgen in het werk van de Wereldraad, voortbouwend op vele belangrijke bijdragen in het verleden.

De Assemblee verklaarde: “De visie die achter globalisering steekt is een visie die concurreert met de christelijke visie die kiest voor de oecumene als de eenheid van de mensheid en de hele bewoonde wereld”. Daarom raadde de Assemblee aan om “naast en tegenover de logica van de globalisering een alternatief te zetten van een leven in gemeenschap en verscheidenheid. Christenen en kerken dienen vanuit hun geloof na te denken over de vragen waarvoor globalisering ze plaatst, en daarom zouden ze zich moeten verzetten tegen de eenzijdige dominantie van de economische en culturele globalisering”.¹⁶

De Algemene Raad (Council) van de WARC in Debrecen in 1997 riep kerken op tot een proces van doorleefde betrokkenheid ten aanzien van vragen van economisch onrecht en ecologische vernietiging, met inbegrip van bewustwording, opvoeding en van een daarop gestoeld belijden. De Assemblee van de Wereldraad sloot zich bij die oproep aan en moedigde haar leden aan met dit proces mee te doen. Ook wees de Assemblee erop dat het werk met betrekking tot globalisering zou moeten voortbouwen op bestaande initiatieven van kerken, oecumenische groepen en sociale bewegingen en die zou moeten versterken en aansporen tot samenwerking en actie. Ook zouden allianties gesloten kunnen worden met andere partners in de burgerlijke samenleving ten aanzien van punten of zaken die op globalisering van toepassing zijn.

Een van de uitdagingen die werden geformuleerd was de behoefte aan een kritische beschouwing van de activiteiten van de transnationale ondernemingen en aan het ontwikkelen van alternatieven daarvoor. Hetzelfde werd aanbevolen ten aanzien van de activiteiten van de OESO (de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling van de rijke industrielanden), het IMF (het Internationaal Monetair Fonds), de Wereldbank, de WTO (de Wereldhandelsorganisatie), de ILO (de Internationale Arbeidsorganisatie van de VN), etc. en voor de multilaterale overeenkomsten die zij produceren. Het verzoek aan de kerken was om zowel de positieve als de negatieve gevolgen van het beleid van deze instellingen aan te geven.

Het Centrale Comité (CC) van de Wereldraad van Kerken in Potsdam, januari 2001

Het CC vergaderde in januari 2001 in Potsdam en koos toen voor een beleid met betrekking tot economische globalisering. De Wereldraad zou zich gaan richten op het zoeken naar alternatieven voor economische globalisering, uitgaande van de christelijke waarden, op drie gebieden:

- de omvorming van de huidige wereldwijde markteconomie in de richting van een omarming van billijkheid en van alle waarden die Christus ons leerde en voorleefde;
- de ontwikkeling van rechtvaardige handel;

¹⁶ Zie: *Together on the Way*, WCC 1999, p.183-184 en de notulen van het Centrale Comité van januari 2001

- het bevorderen van een rechtvaardig financieel systeem, vrij van schuldslavernij, corruptie en buitensporige speculatieve winsten (uit het document van het Policy Reference Committee II, Potsdam, 11.33, iii.).

Op grond van deze beleidslijnen is vervolgens een reeks consultaties over economische globalisering georganiseerd over de hele wereld.

Symposium over Globalisering in Bangkok, 12-19 november 1999

De Wereldraad en de WARC, in samenwerking met de Church of Christ in Thailand en de Christian Conference of Asia organiseerden een symposium over de gevolgen van de Azië-crisis (in 1997) die samenhang met globalisering. Arme vrouwen uit de steden, vissers en boeren vertelden wat de effecten van de crisis op hun leven waren. Het symposium stuurde een Open Brief aan de kerken in het Noorden, waarin deze werden opgeroepen om solidair te zijn met de kerken in het Zuiden in hun betrokkenheid op de ingrijpende gevolgen van globalisering.

Het Oecumenische team op de VN-top voor Sociale Ontwikkeling van de Verenigde Naties (ook bekend als 'Copenhagen +5) in Genève, 2000

Een Oecumenisch team bestaande uit vertegenwoordigers van kerken en kerkelijke en ontwikkelingsorganisaties en gecoördineerd door de Wereldraad van Kerken en de Lutherse Wereldfederatie liet een kritisch geluid laten horen op 26 juni 2000 ter gelegenheid van de Bijzondere zitting van de Algemene Vergadering van de VN. Deze General Assembly was bijeengeroepen om te spreken over de uitvoering van de resultaten van de Wereldtop voor Ontwikkeling in Kopenhagen in 1995. De boodschap van het oecumenische team was kort en duidelijk: "Het is tijd, nu!" voor mensen, voor hun regeringen, voor de Verenigde Naties, om het visioen van het Jubeljaar te aanvaarden en forse stappen daarheen te zetten. Dit is het visioen van een wereldgemeenschap waarin onderlinge afhankelijkheid niet alleen een zaak van handel en markten is.

Uit die boodschap:

Om dat te bereiken is een bekering nodig, waardoor weer herkend wordt wat werkelijk waarde heeft, een waarde die niet in geld-termen kan worden uitgedrukt, waardoor het leven in al zijn veelvormigheid niet meer als een 'goed' behandeld of verhandeld wordt. Economie moet het welzijn van de mensen dienen, mensen zijn er niet om de economie te dienen¹⁷.

Consultatie over de gevolgen van globalisering in Centraal en Oost Europa in Boedapest, juni 2001.

Deze consultatie werd georganiseerd door de Wereldraad, de WARC en de LWF samen met de Conferentie van Europese kerken, de KEK. De Reformed Church van Hongarije was gastvrouw. De kerken in Oost- en Centraal Europa die zich zorgen maakten over de groeiende armoede en werkloosheid in hun gebied onderkenden dat Globalisering nadelige effecten bleek te hebben op het leven van mensen. Ze hadden aan den lijve ervaren dat het aanvankelijk ontbreken van markten in deze planeconomieën er nu middels globalisering ertoe had geleid dat de wereld zelf een markt was geworden, een 'goed' dat louter ontwikkeld wordt om er winst mee te maken. De consultatie richtte zich met haar boodschap "Dien God, niet de Mammon" niet alleen tot kerken in Oost en Centraal Europa maar ook tot kerken in het Westen en het Zuiden.

Dit aan elkaar verbinden van conferenties over globalisering van kerken over de hele wereld is een nieuwe vorm van oecumenisch omgaan met globalisering en vormt een bijdrage aan AGAPE-proces.

De consultatie van Boedapest stelde een scherpe en uitdagende vraag: "Hebben de kerken de moed om de 'waarden' van een op winst gerichte manier van leven (het marktdenken) ter discussie te stellen als een zaak van die het christelijk geloof raakt, of trekken zij zich terug in de particuliere innerlijke sfeer? Dat is een vraag waarop kerken moeten antwoorden willen zijn hun eigen ziel niet verliezen"¹⁸

"Wij vragen de kerken om hun leden te helpen om de traditionele christelijke waarden van zelfbeperking en ascese (eenvoud van levensstijl) te herontdekken en om deze waarden uit te dragen in hun samenlevingen om zo weerstand te bieden tegen individualisme en consumentisme en als een alternatieve basis voor economische en sociale ontwikkeling".

Wereldconferentie over economische globalisering: Het Eiland van Hoop, op Fiji, augustus 2001.

De Wereldraad van Kerken organiseerde samen met de Pacific Conference of Churches een consultatie over

17 Het WCC Dossier on Globalizing Alternatives to Globalization, oktober 2000, pag. 41,42

18 "Serve God, not Mammon", message from the joint consultation on globalization in Central and Eastern Europe: Response to ecological, economic and social consequences. June 24-28, 2001, Budapest

economische globalisering, om zo met de kerken in de Pacific op te trekken die het concept van 'Het Eiland van Hoop' hebben ontwikkeld als alternatief voor globalisering. Voor de kerken in de Pacific vertegenwoordigt dit concept de waarden van leven die diep geworteld zijn in de gemeenschappen van de Pacific, van waaruit men een rechtvaardige en houdbare economie wil opbouwen en een leven in waardigheid.

“Spiritualiteit, familieleven, traditionele economie, culturele waarden, wederzijdse zorg en respect zijn elementen van het idee van het concept 'Eiland van Hoop'; daarin komen betrekkingen tussen mensen op de eerste plaats, staat de kwaliteit van leven centraal en zijn de mens en de schepping belangrijker dan de productie van goederen. Het 'Eiland van Hoop' is een alternatief voor het project van de economische globalisering dat overheersing door een systeem van onrecht met zich brengt.”

“Op ons 'Eiland van Hoop' wordt het leven gevierd, in symbolen en rituelen die bekend staan als *mane-aba* (Kiribati), de *fale* (Samoa), de *cava* ceremonie (Fiji en Tonga), de *bilum* en *sam* vieringen (Papua New Guinea) en de *nut* viering (Solomon Islands). Dit zijn levende voorbeelden van de geest van het gemeenschapsleven, van de gemeenschapseconomie en de sociale betrekkingen die zich uit in samen delen en voor elkaar zorgen, een gemeenschap waar leven meer is dan materiele rijkdom, waar hulpbronnen gezamenlijk eigendom zijn en een hoge mate van onderlinge solidariteit bestaat. (...) De kerken van de Pacific zien het 'Eiland van Hoop' als een passende vertaling naar een Pacific context van het oecumenische begrip van het Koninkrijk Gods. (...) “De beste elementen van onze traditionele waarden zijn als zaden van het Koninkrijk Gods, en die kunnen wij christenen de wereld aanbieden.”¹⁹

Voorafgaand aan deze consultatie vond een Jongeren Consultatie over economische globalisering plaats waar men concludeerde: “Nooit tevoren is het zo belangrijk geweest voor jonge mensen om naar alternatieven te zoeken voor de huidige dynamiek van globalisering. Het is onze toekomst die bedreigd wordt.”²⁰

Kerken in West Europa: 'Economie in dienst van het Leven', Soesterberg, juni 2002

De consultatie in Soesterberg over “Economie in dienst van het Leven” werd bijeengeroepen door de Wereldraad, de LWF, de WARC en de CEC. Gastheer was de Raad van Kerken in Nederland. Op de consultatie ging men na hoe globalisering uitwerkt in de Europese samenlevingen en daarbij werd speciale aandacht besteed aan de rol van geld, en de vragen die dat voor de kerken opwerpt. Men formuleerde een reactie vanuit de West Europese kerken op de vragen uit de brieven van de kerken in het Zuiden en het Oosten uit eerdere consultaties. In een brief gericht aan de kerken in West Europa verwoordden de deelnemers hun kritische benadering van de economische globalisering als volgt:

“Het Evangelie belooft leven in volheid voor alle mensen en de hele schepping (Joh 10: 10b 'Ik ben gekomen opdat zij leven en overvloed hebben'). Deze belofte werd belichaamd in Jezus Christus. Niemand wordt uitgesloten van Gods 'huishouding van leven'. De christelijke gemeenschap toont iets van dit toekomstbeeld voor de hele wereld. Hierdoor geleid streven wij naar een economie in dienst van het leven. Markt en geld behoren de ruil van goederen en diensten mogelijk te maken ten dienste van bevrediging van menselijke behoeften en het bouwen van menselijke gemeenschap. Wij constateren daarentegen in deze tijd een groeiende overheersing van het gewone leven door particuliere financiële en zakelijke belangen. Economische globalisering wordt geleid door een wijze van denken die voorrang geeft aan het vergaren van kapitaal, aan onbepaalde competitie en aan het veilig stellen van de winst in kleiner wordende markten. Politieke en militaire macht worden ingezet om de toegang tot hulpbronnen veilig te stellen en om investeringen en handelsmogelijkheden te beschermen.”²¹

Azië en Afrika voorbij de globalisering: de Geest van Bandung en een Nieuwe Wereld Orde, Bandung, juni 2002

Deze conferentie werd georganiseerd door de Wereldraad, de Christian Conference of Asia (CCA-FMU) en lokale, zowel christelijke als moslim, organisaties. De hoofdvraag was: “Is er nog een alternatief voorhanden waardoor de geest van verzet van het volk tegen de globalisering versterkt kan worden? Hebben de volken van Afrika en Azië nog steeds een (geopolitiek) toekomstbeeld dat andere wegen wijst dan de dromen die de vrije markt en de globalisering ons beloven?”

De Geest van Bandung - dit verwijst naar de Conferentie in 1955 van landen in Azië en Afrika die levend onder het kolonialisme spraken over bevrijding - werd weer opgeroepen, maar nu om landen te inspireren zichzelf te bevrijden van de macht van de door het grote bedrijfsleven gestuurde globalisering. In het jaar 2005 wordt het

19 The Island of Hope: The Pacific Churches' Response to Economic Globalization, WCC, 2001

20 Youth voices against globalization: Consultation statement, 2001, in: *WCC Dossier on The Island of Hope*, 2001

21 Analytical Report: Economy in the Service of Life, June 15-19, WCC. De lezingen en rapporten zijn te vinden op www.stichtingoikos.nl.

50-jarig jubileum van de Geest van Bandung gevierd door de kerken in Azië. Een slotverklaring van de "Asia - Africa voorbij de globalisering" conferentie riep op tot het werken aan een andere wereld, van vrede en gerechtigheid, die mogelijk blijft zolang mensen en regeringen willen samenwerken aan een toekomst van solidariteit waarin de kwalijke gevolgen van de globalisering overwonnen zijn²².

De consultatie van de Raad van Kerken in Latijns Amerika over: 'Economie in het volle leven', Buenos Aires, 2003

Deze consultatie werd gehouden door de Raad van Kerken in Latijns Amerika (CLAI) en de Wereldraad. De kerken in Latijns Amerika brachten een document in dat de titel droeg "Onderweg op zoek naar oplossingen; de protestantse kerken verklaren 'Genoeg is genoeg!' ". Gezamenlijk spraken zij uit: "Wij hebben de grens bereikt, we hebben meer dan genoeg van zoveel onrecht"

"Het wereldwijde economische systeem biedt geen antwoord op de misstanden in onze samenlevingen. Wij bidden God ons te inspireren, ondanks onze verschillen, om samen de weg van gerechtigheid te gaan. De kerken zien dat de sociale beweging tegen de globalisering van de vrije markt zich begint af te tekenen en in kracht toeneemt. Dat betekent twee dingen. In de eerste plaats is dat een sociale beweging tegen een orde die de ongelijkheid doet toenemen en de solidariteit afwijst; deze beweging is vooral te vinden in het World Social Forum. In de tweede plaats wordt een alternatieve aanpak van de economische globalisering gesteld en geformuleerd tegenover de benadering die alleen denkt vanuit de vrije markt. De kerken worden opgeroepen aan alternatieven te werken."

Verklaring van de Consultatie over Ecclesiologie en Economische globalisering van de LWF, WARC en de Wereldraad, Cartigny, december 2002

Tijdens een consultatie in Cartigny (in Zwitserland) in december 2002 hebben theologen en economen gezocht naar punten waarop de kerken een eigen inbreng kunnen hebben in de discussie over de economische globalisering. De deelnemers kwamen uit verschillende tradities: orthodox, katholiek, anglicaans, luthers en reformatorisch.

"Wij hebben besproken hoe onze opvattingen over verbond en belijdenis, eucharistie, de aanwezigheid van Christus onder ons en de gemeenschap, ons kunnen helpen kracht te geven aan het verzet en aan alternatieven voor de logica van de neo-liberale globalisering. Wij waren er met name op uit om na te gaan hoe onze respectieve benaderingswijzen en inzichten door de anderen worden gezien en we waren verheugd te ontdekken hoe de verschillende benaderingen elkaar kunnen aanvullen."²³

De theologen schreven een document "Moved by God's Spirit: Spirituality of Resistance and Alternatives."

De Tiende Assemblée van de Lutherse Wereld Federatie in Winnipeg, Canada, 21-31 juli 2003.

Hier werd het document van de LWF aangenomen, getiteld: "A Call to Participate in Transforming Economic Globalization" ("Een oproep om mee te doen met het hervormen van de economische globalisering"). Daarmee verplichtten de deelnemers zich om aan het werk te gaan met het thema van de economische globalisering. Het document stelt de vraag wat dit betekent voor de LWF als gemeenschap van kerken en benadrukt:

"Wij onderstrepen, met Martin Luther, dat economische handelwijzen die het welbevinden van de naaste schaden - en dan gaat het in het bijzonder om de meest kwetsbaren - moeten worden afgewezen en vervangen door alternatieven. Luther herinnert pastores ook aan hun plicht onrecht te ontmaskeren, dat verborgen is in economische handelwijzen die kwetsbare mensen uitmelken. Wij zien in dat het visioen van een economie ten dienste van het leven in oecumenisch verband moet worden nagestreefd. Wij willen samen met de Wereldraad, de WARC en andere oecumenische verbanden in een doorlopend oecumenisch proces bezig zijn met de vragen rond economische en ecologisch onrecht waarvoor wij als kerken staan."²⁴

De Verklaring van Accra: "Covenanting for Justice in the Economy and the Earth", Algemene Vergadering van de WARC, Ghana 30 juli - 13 augustus 2004

De WARC (World Alliance of Reformed Churches) begaf zich in een *processus confessionis* van onderkennen,

22 Africa-Asia: Beyond Globalization: Spirituality of Common Future, Edited by Josef P. Wiyatmadja and A. Wati Longchar, CCA, Hongkong, 2002.

23 Communiqué of the LWF, WARC and WCC Consultation on Ecclesiology and Economic Globalization, December 11-14, 2002, Cartigny, Switzerland.

24 For The Healing of the World: Official Report, LWF Tenth Assembly. Lutheran World Federation, Winnipeg, Canada, 21-32 July 2003, p.61

onderrichten en belijden inzake economische globalisering; op haar Algemene Vergadering in Accra, Ghana, bereikte dit een voorlopig hoogtepunt. Daar brachten de gedelegeerden een bezoek aan de slavenkelders in Elmina en Cape Coast waar miljoenen Afrikanen verkocht waren als slaven. Samen met de Wereldraad, de LWF en regionale oecumenische organisaties organiseerde de WARC ontmoetingen over economische globalisering, en het resultaat daarvan was de krachtige Verklaring van Accra. Dit document neemt een krachtig positie in ten aanzien van economische globalisering en de verplichting die om het systeem te veranderen²⁵.

“Wij verwerpen de huidige economische wereldorde die ons door het wereldwijde neo-liberale kapitalisme wordt opgelegd, en elk ander economisch systeem, waaronder absolute planeconomie, dat het verbond van God tart door de armen, de kwetsbaren en de hele schepping uit te sluiten van de volheid van leven. Wij verwerpen iedere claim van economische, politieke of militaire macht die Gods heerschappij over het leven omver werpt en handelt in strijd met Gods rechtvaardige regering.”

Na de kritische analyse van de economische globalisering onderstreepten de gedelegeerden de noodzaak een verbond te sluiten in gerechtigheid met God.

“Op deze gemeenschappelijke weg hebben sommige kerken al hun engagement uitgesproken in een geloofsbelijdenis. Wij dringen er bij hen op aan dat zij doorgaan hun belijdenis in concrete handelingen te vertalen, zowel regionaal als lokaal. Andere kerken hebben er al een begin mee gemaakt om zich te verbinden met dit proces en activiteiten te ondernemen, en wij dringen er bij hen op aan op die weg verder te gaan met educatie, belijden en actie. Omdat we ons in het verbond wederzijds verantwoordelijk weten, dringen wij er op aan bij de kerken die zich nog aan het beraden zijn, om meer aan educatie te doen en verder in de richting van een belijdend spreken te gaan.”

De Verklaring van Accra zal ook de komende jaren voor de kerken nog een heel kritisch en uitdagend stuk blijven.

De ontmoetingen tussen de Wereldraad met Wereldbank en IMF in 2002 en 2003.

Op verzoek van IMF en Wereldbank heeft de Wereldraad drie ontmoetingen met deze zogenaamde Bretton Woods Instellingen²⁶ georganiseerd en daarnaast een interne bijeenkomst met kerken en kerkelijke hulporganisaties. IMF en Wereldbank deden dit verzoek als reactie op een document van de Wereldraad onder de titel ‘En leidt ons niet in verzoeking. Antwoord van de kerken op het beleid van de internationale financiële instellingen’²⁷ In die ontmoetingen benadrukte de Wereldraad dat de uitroeiing van armoede alleen bereikt kan worden door het onrecht en de ongelijkheid aan te pakken die wortelen in de huidige onrechtvaardige economische orde.

Het overleg resulteerde in een paper “Common Ground and Differences” en een gezamenlijke verklaring die werd uitgegeven na de ontmoeting op 22 november 2003. Daarin maakten de President van de Wereldbank en de Deputy Managing Director van het IMF duidelijk dat deze instellingen niet zullen afwijken van hun standpunt dat (economische) groei het enig toereikende middel is om, armoede te bestrijden. Zij stelden dat zij niet de bevoegdheid hebben om rechtstreeks mensenrechten te bevorderen: dat is een zaak voor de Verenigde Naties. Zij geloven dat hun werk bijdraagt aan mensenrechten op het gebied van economische ontwikkeling en de daarmee samenhangende sociale rechten, en dat ze daarmee het werk van de VN aanvullen. Zij handhaven hun standpunt dat dat groei en markten de armoede zullen verminderen.

Om op volgende ontmoetingen de concrete gevolgen van het beleid van de Bretton Woods instellingen voor de mensen ter plaatse te kunnen bespreken, zijn vier studieprojecten opgezet als uitgangspunt basis voor verdere arbeid. Het is dringend noodzakelijk om druk te blijven uitoefenen op deze internationale financiële instellingen, die een hoofdrol spelen in het project van de economische globalisering.

De studie ‘Christendom, armoede en rijkdom in de 21e eeuw’ van Wereldraad en APRODEV²⁸, 2003

25 Zie het Document GC 23-e “Covenanting for Justice in the Economy and the Earth”, as Agreed by the General Council, July 30-August 13, 2004. Nederlandse vertaling op www.stichtinggoikos.nl > thema’s en projecten > globalisering.

26 Bretton Woods is de plaats waar in 1944 het besluit tot oprichting van deze instellingen werd genomen.

27 “Lead Us Not into Temptation: Churches’ Response to the Policies of International Finance Institutions”, te bestellen bij de Wereldraad van Kerken en (gedeeltelijk) te downloaden van <http://www.wcc-coe.org/wcc/what/jpc/temptation.html>.

28 APRODEV is het verband van protestantse hulporganisaties in Europa die een relatie onderhouden met de Wereldraad

APRODEV en de wereldraad hebben een studie uitgevoerd over rijkdom en armoede in 24 landen, die is gepubliceerd onder de titel "Christianity, Poverty and Wealth in the 21st Century". De conclusie van dit onderzoek was:

"Armoede is nog steeds werkelijkheid in deze wereld. Armoede heeft vele dimensies - materieel, sociaal, psychologisch - en veel bijkomende effecten. Het is vooral een zaak van te weinig inkomen en te weinig macht. Rijkdom is het tegenovergestelde van armoede en is net zo zeer een probleem, tenzij en totdat hij gedeeld wordt door allen en gegrond is op morele, sociale en spirituele waarden."²⁹

In deze studie wordt gesteld dat

"Overdadige rijkdom is in tegenspraak met het evangelie. Rijkdom kan niet los gezien worden van armoede. Ze hebben gemeenschappelijke oorzaken en verwante kenmerken. Een voorbeeld: de mogelijkheid voor de rijken om voldoende te verdienen is tegelijk de onmogelijkheid van de arme om hetzelfde te doen; de kracht van de rijke is de zwakte van de arme. Erger nog, overdadige rijkdom is zelfs de oorzaak van armoede. Het najagen van steeds meer rijkdom komt niet armen en rijken gelijkelijk ten goede. Het maakt geen einde aan de armoede, maar verscherpt die juist. En als we alleen aandacht geven aan de armoede, dan letten we niet op de rijken. Hoogstens worden ze gezien als een mogelijk hulpmiddel bij het bestrijden van de armoede. Ze worden niet gezien als een hoofdonderdeel van het probleem".

Een cultuur waarin hebzucht en onbeperkte accumulatie van materiele bezittingen als normaal en legitiem worden gezien dient te worden ondergraven door andere waarden te benadrukken, zoals zelfbeheersing, eenvoud, een gevoel voor maat en voor het grotere geheel, gerechtigheid, gulheid, bereidwilligheid (een 'cultuur van geven' en niet van graaien) en een helderder onderscheidingsvermogen ten aanzien van middelen en doeleinden. Belangrijke vragen die in dit verband werden geopperd waren de volgende:

- Kunnen we overdadige rijkdom net zo concreet definiëren als we dat vaak doen met armoede?
- Is er een "rijkdom-grens" waar mensen niet boven zouden moeten komen, net zoals er een armoede-grens is waar mensen niet onder zouden moeten komen?
- Kunnen we spreken van 'relatieve rijkdom' zoals we spreken van 'relatieve armoede' en zo weer de aandacht richten op onaanvaardbare verschillen binnen en tussen naties?
- Wat zou als indicator van overdadige rijkdom kunnen dienen zoals bijvoorbeeld 'inkomen per hoofd van de bevolking' of 'kindersterftcijfers' als indicator van armoede? Dan kunnen we regeringen en internationale instellingen vragen die indicatoren bij te houden en er over te rapporteren.

In het studiedocument zijn opgenomen de 'Millennium Doelstellingen voor de Kerken voor 2015, een oproep tot actie'. Deze studie is al opgepakt, bijvoorbeeld door de Evangelische Kirche in Hessen en Nassau (Duitsland). Deze heeft een aangepaste versie voor de Duitse situatie gemaakt. Zie www.woek.de: "Reichtum und Armut als Herausforderung für kirchliches Handeln".

Stemmen van vrouwen inzake AGAPE, augustus 2004

De consultatie van meer dan 35 vrouwen uit de kerken, feministische economen en activisten uit het Zuiden, had als doel vrouwen de gelegenheid te bieden hun initiatieven bij te dragen en te wegen, binnen de voortdurende zoektocht naar alternatieven voor de globalisering. Zo wilden zij er zeker van zijn dat ook de gezichtspunten van vrouwen ingebracht worden in de AGAPE boodschap aan de komende Assemblee van de Wereldraad in Porto Alegre (Brazilië) in 2006. Uit de consultatie kwam een "Oproep tot bezinning en actie in dienst van verandering", gericht aan kerken wereldwijd, waarin men een schets aanbood van een economie met meer gerechtigheid, meer houdbaarheid en meer zorgzaamheid.

Deze Oproep bevatte ook een opdracht voor vrouwen uit de kerken om samen met feministische economen en vrouwenorganisaties het handels- en financiële beleid kritisch te blijven volgen, om zorgvuldig na te gaan wat het effect ervan is voor gewone mensen en om mensen te mobiliseren voor de keuze voor economische systemen, instellingen en beleidslijnen die bovenal een ondersteuning en bescherming willen zijn van leven en schepping.

Consultatie van de Noord Amerikaanse Kerken over Eerlijke Handel, Stony Point, januari 2004

Kerken in Noord Amerika vroegen zich in deze consultatie af: 'Wat vraagt God van ons?' Het beraad daarover

van Kerken.

29 Michael Taylor, Christianity, Poverty and Wealth: The Findings of 'Project 21' WCC Publications, Geneva 2003, p.1.

leidde tot een Verklaring voor Eerlijke Handel ten dienste van een Economie van het leven. “Wij zetten ons in voor eerlijke handel, vanwege Gods gerechtigheid. Gods gerechtigheid scheidt en onderhoudt het leven. .. Wat vraagt God van ons? Niet anders dan recht te doen, getrouwheid lief te hebben en ootmoedig te wandelen met onze God” (Micha 6:8). De Economie van God is een economie van het leven die uit is op delen, wereldwijde solidariteit, menselijke waardigheid, vergeving, en liefdevolle zorg voor de heilzaamheid van de schepping. “Wij geloven en verkondigen dat God voor allen overvloed wil geven uit de weldaad van de genadige economie van God (oikonomia tou theou). Omdat ze beseften dat handels- en investeringsverdragen onrechtvaardig uitwerken op de armen en de mensen die al rijk zijn nog eens belonen, verklaarden de kerken in Mexico, Canada en de Verenigde Staten zich in te zullen zetten voor rechtvaardige en eerlijke handel.

De Pan-Afrikaanse Oecumenische consultatie over NEPAD, maart 2003

Deze oecumenische consultatie gaf de Afrikaanse kerken en de oecumenische organisaties de gelegenheid met elkaar te spreken over de effecten van de globalisering in Afrika en over de mogelijkheden van NEPAD³⁰. Het thema van de consultatie was “Zie, Ik maak iets nieuws!”

“Wij zijn geroepen onze liefde voor de ander te hernieuwen, onze sociale en politieke instellingen te hervormen, om weer voor de Afrikaanse waarden te kiezen en ervoor te zorgen dat allen in Afrika in welzijn kunnen leven.” NEPAD werd door de aanwezigen erkend als een kader en een toekomstbeeld voor een nieuw Afrika, vanwege de doelen die het stelt: uitbannen van de armoede, bevorderen van democratie, goed functioneren van de overheid. Aan het eind van de consultatie werd een plan van actie opgesteld. Men was zich er echter ook bewust van dat het NEPAD-proces kritisch gevolgd zou moeten worden om te voorkomen dat neo-liberale krachten ermee op de loop zouden gaan.

A Code of Moral Principles and Rules of Economic Activity, aanvaard door de 8th World Russian People’s Council. Moskou, 4 februari 2004

De Russisch Orthodoxe Kerk probeert de zakenwereld morele leiding aan te bieden, en de problemen van het ruige kapitalisme te bestrijden. In dat kader heeft zij een Code ontworpen van Morele Principes en Regels voor Economische Activiteiten³¹.

Deze Code wordt aangeboden in de hoop dat leidende figuren in het zakenleven die op vrijwillige basis willen accepteren, evenals anderen die een rol spelen in het economisch leven zoals vakbonden en staatsinstellingen.

6.4 Acties

Deze laatste paragraaf laat iets zien van de acties die her en der door kerken zijn ondernomen. Het AGAPE proces daagt alle kerken uit deze acties te overwegen en op overeenkomstige wijze in de eigen context te gaan handelen.

6.4.1 *Goed werk, emancipatie en levensonderhoud.*

- Kerken, gemeenten en kerkelijke instellingen dienen hun economisch beheer en hun investeringen in lijn te brengen met de beginselen van een AGAPE economie.
- Kerken worden aangemoedigd om samenwerkingsverbanden te vormen met sociale bewegingen en vakbonden die werken voor goed werk en eerlijk loon.
- Kerken dienen te werken aan programma’s die mensen helpen zich zelf te ontwikkelen doordat zij zelf meebeslissen over budgetten en over het gebruik van hulpbronnen.
- Kerken dienen projecten te steunen die financieel ruimte bieden aan kleine ondernemers, boeren, inheemsen, vrouwen, jeugdigen en gehandicapten
- Kerken dienen steun te geven aan de ontwikkeling van een economie van solidariteit, en daarbij lering trekken uit initiatieven op dit gebied; daarbij valt te denken aan sommige vormen van overheidsbeleid die een solidaire economie tot stand brengen, de economie van gemeenschap, de praktijk van de Focolare-beweging, de El Escorial richtlijnen en de Code van Morele Principes van de Russisch Orthodoxe Kerk (zie 6.2.18).
- Kerken worden aangemoedigd om in regionale oecumenische organisaties en wereld gemeenschappen mee te werken aan het ontwikkelen van alternatieve economieën, het concept van ‘Eiland van Hoop’ zoals ontwikkeld in de Pacific (6.2.6) is daarvan een voorbeeld.
- Kerken worden aangemoedigd in samenwerking met andersgelovige organisaties te zoeken naar en te werken aan alternatieven, zoals de ‘economie van het genoeg’, in tegenstelling tot de economie van hebzucht en strijd.
- Kerken dienen initiatieven te ondersteunen die behoorlijke sociale en medisch zorg willen bieden, in het bij-

30 NEPAD: New Partnership for Africa’s Development

31 Zie http://www.mospat.ru/text/e_news/id/6682.html voor de tekst.

zonder in de bestrijding van HIV/AIDS.

- Kerken worden aangemoedigd zich in te zetten voor onderwijs voor iedereen, vooral voor kinderen en vrouwen.

6.4.2 *Handel*

- Kerken dienen de overstap van eerlijke handel naar rechtvaardige handel te propageren.
- Kerken dienen het kopen van de producten van eerlijke handel te bevorderen: 'dat is wel het minste wat je kunt doen'.
- Kerken dienen zich aan te sluiten bij de campagne 'Trade for People'.
- Kerken dienen bij te dragen aan het heronderhandelen over rechten onder multilaterale handelsverdragen, en zij dienen nauw samen te werken met sociale bewegingen om die verdragen rechtvaardig, billijk en democratisch te maken.

6.4.3 *Financiën*

- Kerken en gemeenten dienen hun geld te gebruiken en hun financiën te beheren naar bijbelse maatstaven. Dat houdt ook in dat zij alleen investeren in bedrijven die maatschappelijk en ecologisch verantwoord handelen, en in alternatieve banken, die geen rente vragen die hoger ligt dan de reële groei van de economie, die niet speculeren, die niemand helpen de belastingen te ontduiken. Wij vragen de Wereldraad een oecumenische Code te ontwikkelen ten aanzien van deze zaken.
- Kerken en kerkelijke hulporganisaties dienen zich opnieuw te verbinden aan de campagne voor de kwijtschelding van schulden en voor het in toom houden en reguleren van de financiële markten.
- Van kerken en gemeenten wordt verwacht dat ze bereid zijn:
- te werken aan wereldwijde financiële systemen die ontwikkeling en financiering op elkaar afstemmen;
- de overheersende macht van de internationale financiële instellingen en van de transnationale bedrijven te doorbreken door nationale regeringen op te roepen om aan die bedrijven regels te stellen, en te ijveren voor een daadwerkelijke transformatie van de bestaande multilaterale organisaties;
- ruimte te maken voor (locale) gemeenschappen en overheden zodat zij democratisch en vrij kunnen beslissen over de belangrijkste financiële kwesties die het leven van de mensen beïnvloeden. Daar hoort ook bij het onderzoek naar de aard van schuldenlast, om na te gaan welke schulden onrechtmatig en onbehoorlijk zijn;
- zich er voor in te zetten dat de stromen van financieel en ecologisch kapitaal, die nu van Zuid naar Noord gaat, omgekeerd worden. Daarvoor moet de onrechtmatige schuldenlast kwijtgescholden worden en daarvoor moeten de geïndustrialiseerde landen (de afgesproken) 0,7% van hun BNP bijdragen aan ontwikkelingshulp. Dat is geen liefdadigheid, maar een vergoeding voor de uitbuiting in het verleden;
- bestaand onrecht goed te maken, zoals dat onder meer blijkt uit onrechtmatige schulden en oneerlijke handelsvoorwaarden, door kapitaal vast te zetten voor het uitbannen van armoede en het bijdragen aan ontwikkeling.

6.4.4 *Ecologie*

Kerken en gemeenten moeten zich sterk maken voor:

- zorg voor de instandhouding van het netwerk (web) van het leven op aarde en de rijke diversiteit van de schepping;
- inzet voor een verandering van de huidige onhoudbare en onrechtvaardige wijzen waarop hulpbronnen worden aangeboord en benut, waarvan met name de inheemse volken, hun land en hun gemeenschappen schade ondervinden;
- steun voor bewegingen, groepen en initiatieven die vitale belangen beschermen tegen privatisering, bijvoorbeeld water en biodiversiteit;
- inzet en steun voor het efficiënt gebruiken van bronnen en energie, voor het overstappen van fossiele brandstoffen op vernieuwbare energiebronnen. De kerken dienen daar zelf ook voor te kiezen;
- openlijke ondersteuning van het gevecht voor vermindering van uitstoot van broeikasgassen, nog verder dan de doelen die UNFCCC heeft gesteld;
- werk aan beleid en programma's voor mensen die bedreigd worden door de stijging van het zeeniveau.
- versterken van de beweging voor ecologische gerechtigheid die de hele oecumene omvat.
- Kerken in rijke samenlevingen waar overvloed heerst behoren zich in te zetten voor duurzame vormen en niveaus van consumptie en productie, met name door zich te bekennen tot een levensstijl die zich kenmerkt door zelfbeperking en eenvoud en door verzet tegen het heersende consumptisme.

6.4.5 *Openbare goederen en diensten*

Kerken en gemeenten worden aangemoedigd om:

- mee te doen met de wereldwijde strijd tegen privatisering van openbare goederen en diensten;
- het recht te verdedigen van landen en volken om zelf te bepalen hoe zij zich willen ontwikkelen.

6.4.6 *Landbouw voor Leven*

Kerken en gemeenten zijn geroepen om:

- land in kerkelijk bezit te benutten voor bio-landbouw;
- mee te werken aan het opzetten van een oecumenisch forum voor bio-landbouw;
- zich te verzetten tegen TRIPS en tegen patenten op zaden en levensvormen;
- ervoor zorg te dragen dat landen zelfbeschikkingsrecht over voedsel hebben;
- zich te verzetten tegen de voortbrenging van genetisch gemanipuleerde producten (GMO's);
- de biologische landbouw te steunen en verzet te bieden tegen de agro-industrie.

6.4.7 *Kerken en de macht in de wereld*

- Kerken worden aangemoedigd om de verstrengeling van de militaire hegemonie van de grootmachten met de economische overheersing van de wereld bloot te leggen.
- Kerken worden opgeroepen na te denken over vragen van macht en overheersing vanuit bijbels en theologisch perspectief en om in geloof een helder standpunt in te nemen ten aanzien van de leidende machten.
- Kerken worden aangemoedigd wereldwijde initiatieven te ondersteunen om transnationale organen zoals de Verenigde Naties om te vormen zodat die zich bezig gaan houden met de echte behoeften van mensen in de wereld, ten behoeve van vrede en gerechtigheid.
- Kerken worden gevraagd om initiatieven van de kerken te steunen waarin wordt nagedacht over die heersende machten, zoals de pogingen van de Europese kerken in het debat over een Europese constitutie en het debat van de kerken in de USA over wereldmacht.

Conclusies

Laten wij dus als kerken gezamenlijk tot een helder besluit komen waarbij we een keus maken tussen God en Mammon en kiezen voor een economie van het leven:

- Wij onderschrijven dat de aarde en al wat in haar is een gave Gods is, gegeven vanuit liefde en zorg voor alle schepselen, levend en niet-levend.
- Wij erkennen de wederzijdse afhankelijkheid van de schepping en de menselijke samenleving, en dat de manier waarop wij omgaan met deze relatie, dat wil zeggen met de keus tussen houdbaar gebruik of overdadig misbruik, ons gezamenlijk en onderling afhankelijk leven ofwel verhoogt ofwel juist vernietigt.
- Wij bevestigen onze hoop dat een rechtvaardige wereldeconomie, opgebouwd op de creatieve alternatieven van mensen van over heel de wereld, nog steeds mogelijk is. Ja sterker nog, wij zien dat die alternatieven al bestaan en worden voorgeleefd in gemeenschappen gebaseerd op samen delen en samen benutten van hulpbronnen. Hier, in deze kleine uithoeken, vinden we de afwezigheid van een zelfzuchtig graaien naar rijkdom. Gods liefde en gerechtigheid roepen de kerk terug naar haar ware opdracht om overal waar men zoekt naar rechtvaardige alternatieven zulke kleine initiatieven te begeleiden. De kerk kan niet alleen leren van zulke lokale initiatieven, maar er ook lessen van leren op zoek naar wereldwijde alternatieven.
- Wij erkennen dat dit proces van omvorming van het bestaande van ons als kerken eist dat wij bereid zijn over ons eigen handelen rekenschap af te leggen aan de slachtoffers van het project van de neo-liberale globalisering. Hun stemmen en hun ervaringen moeten bepalen hoe wij dit project zien en beoordelen in het licht van het Evangelie. Dat houdt in dat wij als kerken uit verschillende regio's en continenten ook bereid zijn rekenschap af te leggen aan elkaar, en dat diegenen onder ons die dichter staan bij de centra van de macht hun eerste loyaliteit zullen geven aan hun zusters en broeders die lijden en onderdrukt worden.

Zorg voor de Schepping³²

Een agenda voor de Wereldraad van Kerken

Gedachten over het werk in heden en verleden
van het JPC-team van de Wereldraad van Kerken
over vragen met betrekking tot de zorg voor de schepping,
afkomstig van de deelnemers aan een consultatie gehouden op 9-13 mei 2005 in Bazel,
Zwitserland

32 Het document draagt de titel 'Caring for Life', letterlijk: 'zorgen voor (het) leven'. Omdat deze uitdrukking in Nederland voornamelijk geassocieerd wordt met de discussie over abortus en euthanasie, hebben we gekozen voor de vertaling 'Zorg voor de schepping'.

*'Het recht zal zich vestigen in de woestijn,
gerechtigheid wonen in de boomgaard'
(Jes.32:16 NBV)*

*'Maar zoekt eerst zijn Koninkrijk en zijn gerechtigheid
en dit alles zal u bovendien geschonken worden'
(Matth.6: 33 NBG)*

Inleiding

God in Uw genade, vernieuw de wereld

Het thema van de Assemblee is een uitnodiging om naar de wereld te kijken als een plaats die God liefheeft en die is doordrongen van Gods genade. Bezien vanuit het geloof kan en moet deze wereld worden veranderd: van onrechtvaardige naar rechtvaardiger verhoudingen, van milieuvernietiging naar zorg voor de schepping, van een wereld gekenmerkt door de dodelijke gevolgen van zonde naar een wereld die open staat om het leven uit Gods handen te ontvangen. Het is een wonder dat telkens opnieuw gebeurt wanneer mensen te midden van ernstige bedreigingen voor hun leven de aanwezigheid van Gods genade in aanbidding viëren. Samen met hen bidden wij: "God in Uw genade, vernieuw de wereld."

"Een andere wereld is mogelijk" was het motto van degenen die in Porto Alegre bijeenkwamen voor het Wereld Sociaal Forum in verzet tegen de neo-liberale economische globalisering en zich bezig hielden met de strijd voor alternatieven. Christenen hebben zelfs nog meer redenen om zich tegen fatalisme te verzetten en te zeggen:

- God heeft de wereld geschapen en zal nooit ophouden om ervoor te zorgen (Gen 1-2)
- Door zijn dood aan het kruis deelde Christus het lijden van een wereld die hunkerde naar bevrijding (Rom 8). "Christus is herrezen, Hij is waarlijk opgestaan." – de vreugde van Pasen is een uitdrukking van het smachtend verlangen en de hoop dat de ketenen van zonde en dood gebroken zullen worden voor alle mensen en de hele schepping (Col 1:15vv).
- De scheppende, verzoenende en helende kracht van de Heilige Geest gaat steeds verder met het veranderen van de wereld, als de adem van Gods liefde (agape), die de vernieuwende kracht van Zijn genade is. (Rom 8-11).

De liefdevolle verhouding tussen de Schepper, de Verlosser en de Behoeder van de hele schepping wordt weerspiegeld zowel in onze verhoudingen met elkaar als met alle andere leven. Deze geloofsovertuiging bezielt het werk van de kerken gezamenlijk via de Wereldraad van Kerken, als een gemeenschap van kerken die is geroepen om de eenheid van de kerken te dienen alsmede hun getuigenis aan de wereld.

Leven – de gave van Gods genade

Indachtig dat alle leven door God is geschapen en dat God hiervoor blijft zorgen, bevestigen wij de heiligheid van alle leven en ontvangen wij Gods gave van het leven, dat wij delen met andere schepselen en de hele schepping. De schepping behoort niet ons toe, maar wij behoren tot de schepping (Ps 104). De aarde is niet van ons, maar het gemeenschappelijke huis voor het gehele netwerk van het leven, de gemeenschap van de gehele schepping. Wij houden het leven niet in stand, God doet dat. Er zou geen leven op deze planeet zijn zonder de energie van de zon, zonder lucht, water en aarde. Al ons menselijk handelen moet de logica en de regels (ecologie en economie) van Gods veel grotere huishouding van het leven (*oikoumene*) erkennen en respecteren in de vorm van rechtvaardige en duurzame verhoudingen die bijdragen aan vrede en de bloei van gemeenschappen.

Rechtvaardigheid als het wezen van Gods liefde motiveerde de profeten in hun kritiek op de vernietigende invloed van onrecht en machtsmisbruik op de mensen en de aarde. Het visioen van de profeten van het goede leven was geworteld in de voorkeurskeuze van God voor de armen, dat de kern van de verhalen over de bevrijding van Israel van de slavernij uitmaakt, en in het visioen van sabbat en jubeljaar van Gods goede schepping (Ex. 21, Lev. 25, Deut. 15, Jes. 61). Jezus bevestigt dit inzicht als hij het jubeljaar van de Heer ('het aangename jaar des Heren') uitroept (Luc. 4) en zijn volgelingen leert om zichzelf te bevrijden van onrechtvaardigheid, hebzucht en angst voor de toekomst (Matth. 6:19vv, om God te dienen en niet mammon (Matth 6:24), om vertrouwen te hebben in Gods liefde en zorg voor alle leven (Matth. 6:25vv) en "om eerst Gods Koninkrijk te zoeken" (Matth. 6:33). Jezus belichaamt het brood en het water van het leven (Joh. 6:22vv; 7:37vv). Zijn lichaam is gebroken en zijn bloed vergoten voor allen (Luc. 22:14vv), opdat allen leven hebben in overvloed (Joh. 10:10). Indachtig het gebroken lichaam van Christus en strijdend voor rechtvaardigheid en vrede, verwachten wij dat

God deze wereld op een ingrijpende manier zal vernieuwen en een nieuwe hemel en een nieuwe aarde tot stand zal brengen wanneer de dag komt (Openb.21-22).

Omdat wij Gods liefde kennen zoals geopenbaard in Christus, kennen wij de diepte van de menselijke zonde die tot dood en vernietiging leidt en bevestigen wij de behoefte aan 'transformerende gerechtigheid'. Omdat we naar Jezus aan het kruis kijken, zien wij Hem in onze lijdende broeders en zusters en het verzet van de natuur, en bevestigen wij onze liefde voor de naaste en voor de schepping als de centrale waarde van ons geloof en onze daden. Gemotiveerd door de inspirerende visie van het leven in al zijn volheid, aanvaarden wij onze verantwoordelijkheid voor elkaar en voor de aarde. Wij schrikken niet terug voor de realiteit van deze wereld en bevestigen de dringende noodzaak om doordacht en slagvaardig maatregelen te nemen. Zeer vaak ontkent men de urgentie van het treffen van maatregelen tegen groeiende ongelijkheid, armoede, oorlogen, de bedreiging van de natuur en het dramatische verlies van biodiversiteit in combinatie met de verspreiding van ziekten, evenals de dood en fragmentatie van gemeenschappen door HIV/AIDS. De vrees om te moeten inleveren is groot, zeker bij hen die blijven profiteren van de ongelijke verdeling van de economische groei en de opeenstapeling van rijkdom ten koste van diegenen die al arm zijn en ten koste van de natuur.

Het inzicht dat het leven een geschenk is van Gods genade geeft ons het vertrouwen dat wij in kwaliteit van leven winnen wanneer we ophouden met de race om meer en meer rijkdom en macht bijeen te brengen bij steeds minder mensen. Wij moeten onze eindigheid aanvaarden en niet alleen de voortdurende jacht naar economische groei weerstaan maar ook de onrechtvaardigheid en het misbruik van macht in het economische en politieke systeem en het gebruik van militaire macht ter ondersteuning daarvan. Deze levensvisie verplicht ons om op alle niveau's – lokaal, nationaal en internationaal – samen te werken voor transformatie en verandering, in solidariteit met elkaar en met alle mensen van goede wil.

Zorg voor de schepping

In het kader van het thema van de Assemblée moeten wij ons afvragen:

Hoe komen we vanuit fatalisme en wanhoop die het gevolg zijn van isolement tot het opnieuw ontdekken van de schoonheid van het leven in gemeenschap en in rechtvaardige en gezonde verhoudingen met elkaar en de schepping?

Hoe bevestigen wij onze gemeenschappelijke menselijkheid in een situatie waarin als gevolg van nieuwe technologieën en economische rationaliteit het menselijk leven op een reductionistische manier wordt opgevat?

Hoe leren wij om de valse heilsbeloften die uit winstbejag onze begeerten en verlangens manipuleren te onderkennen en te benoemen?

Hoe geven wij vorm aan de economische en politieke verbanden, zodanig dat deze het leven dienen en een uitdrukking worden van solidariteit en wederzijdse verantwoordelijkheid?

Al deze vragen kunnen worden samengevat als:

Hoe doordringt Gods liefdevolle genade onze manier van leven? (1 Cor. 13)

De Bijbel herinnert ons eraan dat wij mensen zijn van de hoop en niet van het lot. Wij kunnen veranderen; wij kunnen verantwoording op ons nemen voor onze bestemming en de bestemming van de schepping, in verbondenheid met elkaar en met alle leven.

Het AGAPE proces (zie deel I) beschrijft het antwoord van de kerken op de vraag "Hoe beleven wij ons geloof in de samenhang met de globalisering?" door te onderzoeken hoe Gods liefdevolle genade doordringt in de kritiek op de neo-liberale economische globalisering en tot actie aanspoort om te komen tot een solidaire economie die in dienst staat van het leven. Dit proces benadrukt de noodzaak van de integratie van economie en ecologie in de kritiek op het overheersende economische paradigma, als basis voor levensvatbare alternatieven. In de oproep tot vernieuwende gerechtigheid die van het AGAPE-proces uitgaat, komen de zorg en strijd voor sociale rechtvaardigheid, ecologische rechtvaardigheid, rassengelijkheid en gendergelijkheid bij elkaar in een gemeenschappelijke strijd voor transformatie en verandering.

Dit document bouwt voort op de AGAPE-oproep en vult die aan met een nadruk op het ecologische aspect, hetgeen wordt weergegeven in de titel 'Zorg voor de schepping' en de drie aandachtspunten: klimaatverandering, waterbeheer en genetische manipulatie. Het document is het resultaat van een consultatie die plaatsvond in mei 2005 in Bazel. Hier troffen vertegenwoordigers van de lidkerken van de Wereldraad van Kerken en eucumenische partners uit verschillende delen van de wereld elkaar. Zij hebben bijgedragen aan het ontwikkelen van deze werkvelden gedurende de jaren na de Assemblee van Harare. Hierbij bieden wij onze inzichten en suggesties voor de toekomstige richting en actie voor deze werkvelden aan. Wij hopen dat ze een nuttige bijdrage

zullen zijn aan de voorbereiding voor de komende Assemblee van de Wereldraad van Kerken.

De volgende delen van dit documenten behandelen de drie werkvelden. Op deze plaats willen we als conclusie van deze inleiding benadrukken dat wij een nieuw momentum zien voor het werk aan een theologie van de schepping. Er komen belangrijke nieuwe impulsen uit verschillende delen van de wereld, en uit nieuw onderzoek naar en reflectie over de tradities van behoedzaam omgaan met de schepping en de uitdagingen die voortkomen uit interreligieuze samenwerking. Het is een veelbelovende taak om deze in dialoog te brengen met de rijke traditie van het Christendom en de al meer uitgewerkte Orthodoxe theologie van de schepping, ten dienste van de eenheid van de kerk en gezamenlijk getuigenis en dienst.

Het programma van de Wereldraad van Kerken aangaande klimaatverandering

- Stand van zaken en uitdagingen -

Inleiding

De Wereldraad van Kerken werkt al sinds 1990 aan het vraagstuk van de klimaatverandering. Toen werd ingezien dat klimaatverandering een van de meest bedreigende sociale en ecologische problemen van onze tijd is, omdat die de Schepping als geheel aantast.

Op de Earth Summit in Rio in 1992 is de Werkgroep Klimaat van de Wereldraad van Kerken opgericht met deelnemers uit alle delen van de wereld. Deze Werkgroep heeft (met enige wisseling van samenstelling) sindsdien het programma van de Wereldraad aangaande klimaatverandering aangestuurd.

In 1998 gaf de Assemblee van de Wereldraad, bijeen in Harare, een speciaal mandaat aan het JPC-team³³ om dit werk door te zetten via de Werkgroep.

In de oecumenische benadering wordt de oorzaak van de klimaatverandering, voorzover die door mensen veroorzaakt wordt, vooral gezocht in de levensstijl en het hoge consumptieniveau van de rijkere geïndustrialiseerde landen en van de rijke elites over heel de wereld, terwijl de gevolgen vooral gedragen moeten worden door verarmde landen, door laaggelegen eilandstaten en door de komende generaties. Klimaatverandering is dus een zaak van gerechtigheid, inter-nationaal en inter-generatonaal.

Ondanks de resultaten die bereikt zijn in het proces van internationale onderhandelingen (het Kyoto-protocol) staan we nog steeds voor een situatie waarin dat proces moet tonen dat het werkt, of in elkaar zal storten. Daarom is het werk aangaande klimaatverandering nog steeds van zeer groot belang.

Ethische en theologische overwegingen: de atmosfeer als een gave aan ons allen

Terwijl het leven een gave Gods is, is de atmosfeer als voorwaarde voor het ontstaan en voortbestaan van leven een hemels geschenk van liefdevolle genade voor al wat leeft, waaraan heel de schepping gelijkelijk deel heeft. Dank zij deze gave is er een subtiele balans en onderlinge afhankelijkheid geschapen tussen al de levende organismen en de atmosfeer in haar specifieke samenstelling.

In dat licht bezien is de bescherming van de atmosfeer zowel een morele verantwoordelijkheid als een spiritueel antwoord op Gods uitnodiging aan de mensheid om bij te dragen aan de schepping van een beter bewoonbare wereld. Met het woord 'spiritueel' bedoelen we een praxis van leven uit dankbaarheid en verwondering vanwege de rijkdom van de schepping, een gevoel van diepe betrokkenheid bij heel de levende wereld, bij de natuur als Gods schepping en een echte verontwaardiging over alle bedreigingen van deze rijkdom. De betrokkenheid van de kerken bij de kwestie van de klimaatverandering komt voort uit aandachtig luisteren naar de meest kwetsbare en gemarginaliseerde mensen en is een antwoord op de profetische oproep die vraagt om gerechtigheid en vernieuwing. Deze verhalen, samen met het Bijbelse getuigenis van de God die leven geeft, dringen ons ertoe uit te spreken dat onze morele verantwoordelijkheid geleid moet worden door Gods liefde voor leven en door de principes van gerechtigheid, rekenschap, solidariteit en duurzaamheid.

De eigen bijdrage van het oecumenische werk aangaande klimaatverandering aan de gemeenschappelijke inspanningen van velen (wetenschappers, beleidsmakers, ondernemers en mensen in NGO's) is gelegen in de ethische en morele analyse, uitgaande van de groeiende consensus over de oorzaken en de dynamiek van de klimaatverandering.

De dreiging van klimaatverandering is zo urgent dat onze generatie direct in actie moet komen en meer moet doen dan verklaringen afleggen. Nieuwe alternatieve modellen voor levenswijzen zijn nodig. Wij dagen iedereen uit om naar een levensstijl toe te werken die zijn kwaliteit ontleent aan een aandachtig genieten van de natuur

33 Het JPC-team (justice, peace and creation: gerechtigheid, vrede en schepping) is dat deel van de staf van de Wereldraad dat zich bezighoudt met de vragen op dit terrein. Zie voor de structuur van de Wereldraad en de Wereldraadstaf: www.wcc-coe.org.

en van menselijke relaties, aan wederzijdse zorgzaamheid, afhankelijkheid, vertrouwen en solidariteit, in plaats van aan de illusies van individuele autonomie en rijkdom aan geld en goed; aan spiritualiteit en gevoel van gemeenschap, verbondenheid en intimiteit in plaats van aan plat egoïsme.

We voelen ons gesterkt door wat we leren van de rijke, op de gemeenschap gerichte en eenvoudige levensstijlen van inheemse volkeren en gemarginaliseerde gemeenschappen. Wij zijn ons bewust van de belangrijke bijdrage die deze gemeenschappen leveren aan de stabilisering van het klimaat door hun economieën die weinig CO₂ uitstoten.

Wij bevelen aan om gemeenschappen te vormen die gericht zijn op gerechtigheid, participatie, duurzaamheid en zorg, waarmee we elkaar wederzijds steun kunnen verlenen, en roepen kerken en overheden op om met bezinning en praktische ondersteuning zich bij hen aan te sluiten.

Overzicht van de oecumenische activiteiten ten aanzien van klimaatverandering tot nu toe

De oecumenische gemeenschap heeft zich beziggehouden met ethische en theologische beschouwingen over centrale onderwerpen³⁴, het ontwikkelen, vertalen en verspreiden van informatiemateriaal, lobby op internationaal en nationaal niveau (inclusief voortdurende aanwezigheid bij de onderhandelingen binnen de Verenigde Naties over klimaatverandering), ondersteuning van projecten vooral in landen van het economische Zuiden³⁵, en solidariteit en begeleiding voor kerken in gebieden die de gevolgen van de klimaatverandering al voelen.

De Wereldraad van Kerken heeft in zijn programma ten aanzien van klimaatverandering gewerkt aan: de opbouw van netwerken van betrokken mensen in alle delen van de wereld; samenwerking met lidkerken, nationale raden en regionale oecumenische organisaties bij het lobbywerk en het steunen van projecten (inclusief een petitiecampagne om steun te betuigen aan de overeenstemming over de eerste reductiedoelen, zoals ze uiteindelijk in het Kyoto protocol zijn vastgelegd); overleg met wetenschappelijke, economische, politieke en technische experts over klimaatverandering in een ethisch kader; het mobiliseren en onderhouden van netwerken door middel van elektronische communicatie; het leggen van contacten met en tussen andere betrokken groepen en organisaties binnen en buiten de oecumenische gemeenschap.

Uitdagingen en perspectieven voor het werk dat voor ons ligt

Voortbouwend op wat al bereikt is, zoals boven geschetst, en vanwege de voortdurende, zelfs groeiende ernst van de zaak, zet de Werkgroep van de Wereldraad van Kerken ten aanzien van klimaatverandering haar arbeid voort en zij wil daarbij de volgende zaken aanpakken:

A *Voorkomen dat het Kyoto Protocol ineens stort*. Wij willen onderstrepen dat inzet voor het Kyoto Protocol van wezenlijk belang is voor volgende stappen in de richting van een rechtvaardig en duurzaam klimaatbeleid op wereldschaal. Onze grootste uitdaging ligt in het bepleiten dat de geïndustrialiseerde landen de gestelde doelen bereiken binnen het afgesproken tijdvak, en in het weer bij het wereldwijde verdrag betrekken van hen die de grootste verantwoordelijkheid dragen voor de uitstoot. Zo wordt het mogelijk dat ook de ontwikkelingslanden in de volgende ronde van de onderhandelingen passende reductiedoelen kunnen aannemen. Een andere uitdaging is de taak om te voorkomen dat het Protocol een alleen maar marktgericht instrument wordt zonder dat er een echte reductie van de uitstoot van broeikasgassen plaatsvindt. Verder ligt er de uitdaging van een gezamenlijke poging om fondsen beschikbaar te stellen voor verlichting en aanpassing (in het globale Zuiden) op basis van gelijke rechten op de atmosfeer en het principe 'de vervuiler betaalt'.

B. *Ontwikkelen van een kader voor de periode na 2012*. Wij zijn ervan overtuigd dat een veel meer principiële aanpak noodzakelijk is als we een effectief, eerlijk en verdedigbaar mondiaal beleid ten aanzien van het klimaat willen bereiken na 2012, wanneer het eerste tijdvak van de verplichtingen van het Kyoto Protocol afloopt. Daarbij denken we aan het principe van gelijke rechten, het principe van voorzorg, het principe van voorrang voor de

34 Accelerated Climate Change: signs of peril, test of faith (Versnelde klimaatverandering; tekenen van gevaar, toets van geloof), 1993; Climate Change and the Search for Sustainable Societies (Klimaatverandering en de zoektocht naar duurzame gemeenschappen), 1998; Mobility - Prospects of Sustainable Mobility (Mobiliteit - mogelijkheden van duurzaam bewegen), 1998; The Earth's atmosphere - Responsible Caring and Equitable Sharing for a Global Commons (De atmosfeer van de Aarde - verantwoord zorgen en eerlijk delen voor een mondiale meent), 2000; Solidarity with Victims of Climate Change (Solidariteit met slachtoffers van de klimaatverandering), 2000; Moving Beyond Kyoto with Equity, Justice and Solidarity (Voorbij Kyoto met eerlijkheid, rechtvaardigheid en solidariteit), 2004.

35 Zie de Verklaring van Otin Taai, geformuleerd tijdens de Consultatie over Klimaatverandering van de kerken van de Pacific, gehouden in Kiribati in maart 2004, overgenomen door het Centrale Comité van de Wereldraad van Kerken in februari 2005.

armsten en zwaksten.

We moeten over scenario's gaan onderhandelen waarin een serie verplichtingen opgenomen zijn ten aanzien van de beperking van uitstoot zowel voor ontwikkelde als voor ontwikkelingslanden, afhankelijk van hun niveau en de snelheid van hun industrialisatie, zonder hun mogelijkheden voor duurzame ontwikkeling te schaden. Voor deze komende onderhandelingen is het kader van het C&C model (Contraction and Convergence)³⁶ een belangrijk uitgangspunt voor het overleg en de onderhandelingen over een mondiale aanpak van klimaatverandering die gebaseerd is op gerechtigheid.

C. *Toenemende gerichtheid op aanpassing aan de gevolgen van de klimaatverandering.* Wij vragen om meeromvattend beleid ter ondersteuning van aanpassingsprogramma's in landen die ernstig te lijden hebben onder klimaatverandering, met vooral aandacht voor de toenemende risico's voor de watervoorziening. Ook wil de Wereldraad gemeenschappen begeleiden die getroffen zijn door klimaatverandering, zowel door middel van solidariteit en aanwezigheid, als door praktische ondersteuning van initiatieven voor aanpassingsprojecten en vernieuwbare energiesystemen die uit de gemeenschappen zelf voortkomen.

Een essentiële voorwaarde bij de steun aan getroffen gemeenschappen als het gaat om klimaatverandering is een dynamische en intensieve samenwerking met de kerkelijke en oecumenische hulp- en ontwikkelingsorganisaties. Mensen vanuit deze gemeenschappen maken deel uit van oecumenische delegaties naar nationale, regionale en internationale bijeenkomsten, waar hun stem, hun verhaal, hun ervaringen, hun aanbevelingen beslissend kunnen bijdragen bij het bepalen van oecumenische lobbypunten en acties.

D. *Verandering van het vigerende economische model.* Wij zijn ervan overtuigd dat een diepergaande transformatie van het dominante economische model noodzakelijk is; dit model richt zich blindelings op economische groei en vergeet, verwaarloost en ontkent de vernietigende effecten op mensen en op de aarde. In deze context wil de Wereldraad nog meer dan voorheen pleiten voor veranderingen in het energie-, industrie- en vervoerbeleid, vooral in de landen met hoge consumptie, waardoor de uitstoot van broeikasgassen teruggebracht kan worden met misschien wel 80%. Verder zou de Wereldraad de transnationale ondernemingen en de internationale financiële instellingen er op moeten aanspreken dat zij hun verantwoordelijkheid nemen in de noodzakelijke economische en technologische ombouw.

E. *Het ontwikkelen van nieuwe vergezichten voor het getuigenis en de rol van de kerken.* Wij dringen er bij de kerken op aan om in het openbaar te vragen om consistente actie om de beleidskaders ten aanzien van klimaatverandering te implementeren³⁷ en om verbanden met verwante kwesties te leggen. Daartoe behoren Wereldraad programma's zoals het AGAPE-proces³⁸, en aandachtsterreinen van het JPC team zoals water, biotechnologie, gender en HIV/AIDS.

Verder hebben kerken nog steeds tot taak aan hun leden en de samenleving educatie en voorlichting én een voorbeeld te geven. Het ontwikkelen van concrete, bestaande modellen van een alternatieve levensstijl, waarbij de waarde van de relatie met de aarde, met het gezin, de familie en de gemeenschap de nadruk krijgt, is een essentieel deel van die taak.

Aanbevelingen

Dit alles samenvattend zijn de aanbevolen prioriteiten voor de komende tijd:

1. Aandringen op het volledig nakomen van de verplichtingen van het Kyoto Protocol om het falen ervan te voorkomen. Ervoor pleiten dat de geïndustrialiseerde landen hun doelen halen, dat de landen die het hebben laten afweten er toch weer bij betrokken worden, en dat er voldoende fondsen komen voor adaptatieprojecten in het Zuiden.
2. Ondersteunen van en bijdragen aan de ontwikkeling van een eerlijk en duurzaam klimaat-beleidskader voor de tijd na 2012, met extra aandacht voor aanpassing aan de gevolgen van de klimaatverandering.
3. Verdiepen van de theologische basis in termen van geloofsvisies, ethische implicaties en spirituele betrokkenheid ten aanzien van het goede leven, de betekenis van duurzame gemeenschappen en duurzaam levensonderhoud.
4. Intensiveren van het mobiliseren van lidkerken van de Wereldraad zodat ze zich bezig houden met opvoe-

36 Het C&C model beschrijft een gedifferentieerd scenario voor het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen zodanig dat uiteindelijk een niveau van uitstoot wordt bereikt dat langdurig houdbaar is, doordat de geïndustrialiseerde landen hun uitstoot geleidelijk terugbrengen, terwijl de armste ontwikkelende landen enige groei van uitstoot wordt toegestaan, zodat zij ruimte hebben voor duurzame ontwikkeling.

37 UNFCCC United Nations Framework Convention on Climate Change

38 AGAPE Alternative Globalisation Addressing People and Earth

den met hun gemeenten, met lobby bij regering en industrie, en met praktische acties in hun gemeenten voor een minder koolstofintensieve levensstijl.

5. Scheppen van een internationaal oecumenisch klimaatfonds op basis van bijdragen van kerkleden naar rato van hun CO₂-uitstoot (boven eerlijke en houdbare niveaus), te gebruiken voor het ondersteunen van duurzame ontwikkeling en adaptatie aan klimaatverandering in het mondiale Zuiden en voor het ondersteunen van de overgang naar duurzame energie in Noord en Zuid.
6. Intensiveren van de oecumenische en interreligieuze verbanden met de R.K.Kerk en andere godsdiensten.
7. Verbinden van klimaatverandering met andere kwesties zoals energie, water, biodiversiteit, woestijnvorming, biotechnologie, gender en HIV/AIDS.
8. Aanpakken van wereldwijde economische kwesties zoals globalisering, de rol van internationale financiële instellingen en transnationale ondernemingen en de internationale schuldenkwestie.
- 9 Intensiveren van samenwerking met andere maatschappelijke organisaties in gezamenlijke campagnes en projecten.

Vooruitgrijpend op de komende 9e Assemblee van de Wereldraad van Kerken in 2006 in Porto Alegre sluiten we ons aan bij het thema dat daarvoor gekozen is: “God, in Uw genade, vernieuw deze wereld”. Wij zien ons werk inzake klimaatverandering als een waardevolle bijdrage aan deze omvorming, vanuit onze geloofsovertuiging dat leven een geschenk is van Gods liefdevolle genade, en dat daarom kerken geroepen zijn om zelf transformerende gemeenschappen te zijn, met hen die werken voor meer gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping. Daarom doen wij een beroep op de Wereldraad om door te gaan met de steun voor dit werk, in lobby, bezinning en samenwerking.

Oecumenisch waternetwerk

Inleiding

In alle delen van de wereld wordt zoet water schaarser. Miljoenen mensen hebben geen toegang tot veilig zoet water; het ontbreekt hen ook aan adequate middelen voor sanitatie. Indien de huidige omstandigheden hetzelfde blijven, wordt de toestand in de toekomst alleen maar erger.

Hiervoor zijn vele factoren aan te wijzen. Om er enkele te noemen: toegenomen en niet-duurzaam gebruik van water door landbouw en industrie, ontbossing en uitputting van de grond waardoor de waterkringloop ernstig veranderd wordt, overconsumptie en verspilling, vervuiling en bevolkingsgroei. De crisis wordt nog verergerd door het huidige economische systeem. Publieke en maatschappelijke controle van de watervoorziening is gedurende de laatste tientallen jaren afgenomen en water wordt in toenemende mate behandeld als handelswaar, onderworpen aan de voorwaarden van de markt. In vele gevallen heeft de privatisering van watervoorraden door multinationals de armen beroofd van toegang tot water.

Geconfronteerd met deze bedreigingen moeten de kerken niet onverschillig blijven. Water is de voorwaarde voor het leven op deze planeet, voor planten, dieren en mensen. Water is een essentiële gave van God aan alle levende wezens. Voor het welzijn van de schepping moeten daarom watervoorraden beschermd worden.

Sinds de 8^e vergadering van de Wereldraad van Kerken in Harare hebben vele kerken en kerkelijke instellingen het thema water tot prioriteit van hun werk en getuigenis gemaakt. Het JPC-team heeft de vorming van een beginnend oecumenisch waternetwerk mogelijk gemaakt. Met de instelling van een speerpuntprogramma 'water' kon de Wereldraad van Kerken het getuigenis van de kerken mogelijk maken en versterken; daardoor werd het voor de Wereldraad van Kerken ook mogelijk, betrokken te raken bij de VN-decade inzake water (2005-2015).

Fundamentele overtuigingen

Zo'n speerpuntprogramma moet geleid worden door de volgende algemene overtuigingen en principes:

- Mensen zijn een onderdeel van de schepping. De menselijke samenleving kan alleen maar bestaan binnen het bio-systeem. *Zorg voor het geheel van de schepping* moet de basis zijn van het engagement en de acties van de kerken.
- Toegang tot water is een *mensenrecht*. Het is voor iedere maatschappij een zaak van gerechtigheid en sociale en politieke zorgvuldigheid, dat alle mensen kunnen profiteren van het geschenk van het water.
- *Zorgvuldig gebruik* en beheer van het water van bossen, wetlands, weidegronden en landbouwgronden is van het allergrootste belang opdat water voor de lange termijn beschikbaar is en blijft.
- De bescherming en controle van de watervoorraden is een centrale *publieke verantwoordelijkheid*.
- Omdat water van essentieel belang is voor het leven, mag het niet als *iets commercieels of als handelswaar* behandeld worden.
- De verantwoordelijkheid voor het beheer van water zou zoveel mogelijk in handen moeten worden gelegd van de *gemeenschappen die ervan afhankelijk* zijn.

Doelen

Het speerpuntprogramma van de Wereldraad van Kerken zou de volgende doelen moeten zien te bereiken:

- Het onderwerp water op de agenda van de kerken plaatsen
Het speerpuntprogramma van de Wereldraad van Kerken zal proberen de betrokkenheid van kerken bij het onderwerp water te verbreden en te verdiepen
- *Dienen als knooppunt in een netwerk tussen kerken en actiegroepen*
Het speerpuntprogramma van de Wereldraad van Kerken zal de wederzijdse ondersteuning doen toenemen en als platform voor uitwisseling dienen.
- *Plaatselijke gemeenschappen steunen in hun strijd voor de verdediging van de toegang tot en het recht op water*
Een speerpuntprogramma van de Wereldraad van Kerken zal die plaatselijke gemeenschappen in beeld brengen, die opkomen voor hun rechten, en hen de oecumenische erkenning van hun zaak bezorgen.
In het bijzonder kleine gemeenschappen worden getroffen door de invloed van de klimaatverandering vanwege de verreikende consequenties daarvan voor de beschikbaarheid van zoet water.
Omdat de invloed van de klimaatverandering alsmat toeneemt, zullen in toenemende mate aanpassingsmaatregelen onvermijdelijk worden. Het speerpuntprogramma van de Wereldraad van Kerken zal zich op

- die aspecten van het klimaatveranderingprogramma richten die het domein van het water betreffen.
- *Bevorderen dat gemeenschappen over en weer leren van het feitelijke werk dat zij verrichten*
Door plaatselijke gemeenschappen die in kwetsbare omgevingen leven, wordt veel gedaan. Plaatselijke ervaring kan leiden tot de bijstelling van 'ontwikkelingsschema's' die onvoldoende rekening houden met plaatselijke ervaringen. Er moet naar gelegenheden worden gezocht om de ervaring van de plaatselijke bevolking aan de wereld van de economie kenbaar te maken; speciale aandacht moet hierbij geschonken worden aan het onderwerp 'privatisering'.
 - *De fundamentele overtuigingen die binnen de kerken en de Wereldraad van Kerken omtrent water leven bepleiten bij de internationale gemeenschap, bij nationale regeringen en belangrijke multilaterale en gemeentelijke instellingen*
Een speerpuntprogramma zal eraan bijdragen dat in het internationale debat de stem van de kerken duidelijk te horen zal zijn. Internationale steun zal worden gegeven aan de initiatieven die kerken in hun eigen land ontplooiën. Het is nodig het debat te volgen over de mogelijkheid van een conventie van de Verenigde Naties over het recht op water.
 - *De oecumenische reflectie op de diverse aspecten van het onderwerp water voortzetten en verdiepen*
Dit impliceert een theologische en bijbelse bezinning op de betekenis van water, die de ervaring van mensen interpreteert voor wie water van levensbelang is; een bezinning ook die de belangrijkste thema's ter sprake brengt en de analyse verdiept. Het kan zijn dat hiervoor bijeenkomsten met deskundigen nodig zijn alsmede een serie regionale bijeenkomsten.

Uitvoering

Om deze doelen te bereiken zal staftijd en een passende financiële ondersteuning van het speerpuntprogramma noodzakelijk zijn. Besprekingen dienaangaande zijn reeds gaande. De stafmedewerker kan waarschijnlijk via detachering geregeld worden.

De persoon die met het speerpuntprogramma belast is, zal nauw moeten samenwerken met het stafpersoneel van andere oecumenische en confessionele organisaties (wereldgemeenschappen, YMCA, YWCA, EAA).

Om de doelen van het speerpuntprogramma te realiseren is het van essentieel belang een netwerk te bouwen van mensen die binnen de kerken en kerkelijke organisaties bij het onderwerp water betrokken zijn.

Voorstel voor een verklaring van de Wereldraad van Kerken over water.

Waarom moet de wereldraad van Kerken ernstig bezorgd zijn over water?

Als onderdeel van het lopende programma over 'Globalisering', zoals vervat in het AGAPE proces van de Wereldraad van Kerken, en als onderdeel van de VN-decade over zoet water (2005 – 2015), is het van belang water aan te wijzen als vitaal element voor zowel de diversiteit van het leven op aarde als voor het welzijn van de mens.

Toegang tot zoet water wordt steeds meer een dringende zaak van leven of dood voor heel de planeet. De wereld staat aan de rand van een ernstige watercrisis waarin het overleven van veel gemeenschappen in verschillende delen van de aardbol op het spel staat. Ook de biodiversiteit wordt bedreigd door de uitputting en vervuiling van zoetwatervoorraden.

De huidige crisis kent twee dimensies: de effecten voor de ecologie van de planeet en het onrecht dat bijzonder kwetsbare gemeenschappen in Noord en Zuid treft.

Het overleven van 1,2 miljard mensen is thans in gevaar tengevolge van het gebrek aan goed water en sanitaire voorzieningen. Om dezelfde reden verliezen iedere dag 6000 kinderen het leven. Voor wie vechten tegen HIV/Aids is slecht of geen water nog een extra barrière om te overwinnen.

In de huidige wereld veroorzaakt de ongelijke kans op toegang tot water conflicten tussen en onder mensen, gemeenschappen, regio's en naties. Deze conflicten bestaan in gebieden waar gebrek aan water heerst of waar het grootste deel van de watervoorraad vervuild is. In dit soort situaties dragen de armsten vaak de zwaarste lasten.

Tegelijkertijd worden fragiele ecosystemen direct bedreigd. Te noemen valt hier het verdwijnen van zeediersoorten ten gevolge van vervuiling en overbevissing; het zakken van het waterniveau van ondergrondse waterlopen en meren tengevolge van overmatige winning; het uitdrogen van wetlands, met het uitsterven van flora en fauna als gevolg.

Dringende zaken

De volgende vier water-onderwerpen verdienen op dit moment speciale aandacht:

- *Ecologische bedreigingen*

Er bestaat een nauwe samenhang tussen water en klimaatverandering. Factoren als ontbossing, intensieve productiewijzen en consumptie die leiden tot klimaatverandering, zijn ook van invloed geworden op de beschikbaarheid van water. Omdat klimaatpatronen verschuiven worden weersystemen beïnvloed, met als gevolg: extreme neerslag, langdurige droogte, smeltend ijs en stijging van de zeespiegel. Het ecosysteem van hele streken staat zwaar onder druk, ofschoon – dat moet ook gezegd – de aanplant van nieuwe begroeiing in drogere gebieden de neerslag bevordert.

- *Levensstijlen van productie en consumptie*

In onze globale wereld, waarin alles met alles samenhangt, kan water niet langer een zaak van plaatselijk belang zijn. Consumentengedrag verspilt direct en indirect water, binnen en ook tussen regio's. Bijvoorbeeld: intensieve monoculturen van bepaalde gewassen die moeten voldoen aan de verlangens van consumenten leggen een geweldig beslag op watervoorraden. Massale machinale vervaardiging van kunststofproducten of intensieve landbouw die continue irrigatie vereist, onttrekken water aan de behoeften van plaatselijke gemeenschappen, mensen en dieren.

Water moet eerder als maatschappelijk eigendom en als mensenrecht behandeld worden dan als koopwaar of handelswaar. Gegarandeerd moet worden dat er systemen van betaalbare prijzen zijn, onder publieke verantwoordelijkheid. Wat de consumenten betalen moet eerder naar de gemeenschap teruggesluisd worden dan naar privé winst.

- *Commercialisering*

Er moet een vraagteken worden geplaatst bij de trend tot commercialisering van watervoorraden en van waterbedrijven; deze commercialisering wordt bepleit door multinationale ondernemingen die in West-Europa gevestigd zijn en die samen met internationale financiële instellingen in de watersector actief zijn. Het verdwijnen van de publieke controle op en van de deelname van mensen en gemeenschappen in het beheer van water op alle niveaus is een ernstige zaak. Het is van wezenlijk belang dat plaatselijke controle van plaatselijke watervoorraden hogere prioriteit krijgt.

- *Solidariteit met kwetsbare gemeenschappen*

De toegang tot water is ongelijk verdeeld. Sommige gemeenschappen zijn kwetsbaarder dan andere. Daartoe behoren laaggelegen landen en regio's; daar gaat de belangrijkste dreiging uit van de stijging van de zeespiegel. Elders worden veel gemeenschappen in gevaar gebracht door veranderende neerslagpatronen of door het ont-dooien van de permafrost, hetgeen gevolgen heeft voor nationale en internationale riviersystemen.

Voor ons als leden van het lichaam van Christus is het een gebod een leven te leiden waarin wederzijdse hulpcentraal staat. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar hen die het kwetsbaarst zijn. Rechtvaardige verdeling van water is een wezenlijke uitdrukking van wereldwijde solidariteit en een praktisch antwoord op het gebod om samen een rechtvaardige samenleving te scheppen. Bovendien levert de levensstijl van kwetsbare gemeenschappen van mensen en andere levende wezens, die vaak meer gevoel heeft voor de natuurlijke levensritmes, inzicht in wegen en manieren van verantwoord omgaan met de aarde.

Christelijk geloof en actie

De bijbel noemt water de bakermat van het leven, een uitdrukking van Gods eeuwigdurende genade. Water is een basisvoorwaarde voor al het leven op aarde en het moet bewaard en gedeeld worden ten voordele van alle schepsels en heel de schepping. Het is daarom een goede zaak om onze stem te laten horen en handelend op te treden wanneer het levengevend water overal en systematisch bedreigd wordt.

Water is de bron van gezondheid en welzijn en verlangt van ons als mensen, als partners en priesters van de schepping, verantwoordelijke actie. De kerk, als Lichaam van Christus in onze tijd, moet de gebrokenheid van de wereld helen en verzoenen en verdere gebrokenheid en verval in de toekomst voorkomen. Wij verkiezen daarom het leven boven de dood en verlangen de 'waterstromen van het leven' voor allen te beschermen.

Op plaatselijk en op internationaal vlak zijn er positieve en creatieve reacties om het christelijk getuigenis met betrekking tot het thema water duidelijker naar voren te brengen. Over heel de wereld worden acties die kerken en kerkelijke instellingen met het oog op zulke grote problemen ondernemen, zeer verwelkomd. Niettemin is het van belang dat het thema water binnen de kerkelijk denominaties en belijdenissen een nog grotere prioriteit krijgt.

In de kerken gewortelde actiegroepen, die dicht bij de plaatselijke gemeenschappen staan, zijn in de gelegenheid veranderingsstrategieën door te voeren. Omdat ze het vertrouwen genieten van de plaatselijke bevolking kunnen

ze met een beroep op hun religieuze en culturele waarden op een geloofwaardige wijze hun stem verheffen tegen vernietiging en dood. Zij kunnen gevestigde belangen overstijgen en op onafhankelijke wijze middelen mobiliseren om symptomen en oorzaken van aan water gerelateerde armoede aan te pakken.

Het is van wezenlijk belang dat kerken en kerkelijke organisaties samen optrekken met anderen die soortgelijke ethische beginselen hanteren, met inbegrip van andere geloofstradities en NGO's. Dit is nodig om, in het belang van de toekomst van de samenleving, gemeenschappelijke doelen voor waterpolitiek en –praktijk te scheppen. Technologische en korte-termijn economische perspectieven zijn niet voldoende om de toekomst van het water voor de wereld te bepalen.

Het is ook nodig, dat kerkelijke organisaties zich samen met anderen inzetten in het debat over en de actie voor water-politiek, inclusief de dialoog met regeringen en multilaterale instellingen en organisaties uit het bedrijfsleven. Dit is essentieel om de betekenis van mensenrechten en het algemeen welzijn te bevorderen en om te wijzen naar alternatieve levensstijlen die meer respect opbrengen voor ecologische processen en op de lange duur houdbaarder zijn.

Op al deze manieren kunnen en moeten onze kerken aandringen op groter engagement op alle niveaus om de voor verandering noodzakelijke actie mogelijk te maken.

Aanbevelingen

Deze verklaring is een samenvatting van de inzichten die verwoord zijn in *Waters of Life*; dit document werkt dit verder uit en laat goede praktijkvoorbeelden zien die onze kerken zouden moeten volgen. Het document wordt door het JPC-team als bijdrage aangeboden, samen met de volgende aanbevelingen voor toekomstige actie:

- dat de Wereldraad van Kerken, zijn leden en partners, in de wereld van vandaag het belang blijven onderstrepen van het thema water;
- dat in overweging wordt genomen een fundamenteeler antwoord op de problemen te geven door (de instelling van) een speerpuntprogramma (van zeven jaar) inzake het thema water;
- dat de Wereldraad van Kerken zijn zorgen met betrekking tot de situatie betreft in zijn dialoog met andere geloofstradities;
- dat de Wereldraad van Kerken de dialoog met de multinationals en multilaterale instellingen over water-politiek handhaaft en uitbouwt;
- dat de Wereldraad van Kerken partnerschappen met NGO's over het thema water ondersteunt en verder uitbouwt;
- dat steun wordt gegeven aan het werk van pleitbezorgers in het bijzonder van die gemeenschappen die het meest kwetsbaar zijn voor de veranderingen die teweeg worden gebracht door de watercrises in de wereld van vandaag;
- dat de kerken hun theologische reflectie op het thema water blijven uitdiepen en verrijken.

Het is van wezenlijk belang dat de Wereldraad van Kerken bepleit dat plaatselijke en nationale kerken verder actie ondernemen; dat de Wereldraad van Kerken christelijke kerken over de hele wereld aanspoort om die gemeenschappen van mensen en andere levende wezens au sérieux te nemen die het meest in gevaar zijn door de toenemende druk op de waterbronnen van onze planeet.

Zorg voor de schepping: genetica, landbouw en menselijk leven

Inleiding

Wat betekent het om mens te zijn en deel uit te maken van Gods schepping? Antwoorden die eeuwenlang duidelijk en onwrikbaar leken worden door nieuwe wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen op de proef gesteld. Genetische manipulatie bijvoorbeeld, voegde een nieuwe dimensie toe aan de mogelijkheden van de mens om de ontwikkeling van onszelf en van andere soorten te veranderen. Genetische technologieën raken aan onze diepste overtuigingen met betrekking tot de waarde van menselijk leven en menselijke waardigheid. Vaak wordt publiekelijk religieuze taal te hulp geroepen: 'We leren de taal waarin God het leven schiep' was de claim toen men begon met het in kaart brengen van de hele set van menselijke genen.

De oecumenische beweging heeft enkele van deze zorgen al in een vroeg stadium opgepakt als deel van een studieproject dat in 1979 uitliep op de Conferentie over Geloof, Wetenschap en de Toekomst in het Massachusetts Institute of Technology (MIT) in Boston (VS). Wij horen deze zorgen terug in een document over biotechnologie uit 1989. Intussen worstelden kerken met de vaak moeilijke en divergerende ethische vragen betreffende het begin en het einde van het menselijk leven en hebben ze zich beziggehouden met nieuwe uitdagingen die voortkomen uit de zich snel ontwikkelende technologieën.

De adviesraad van het JPC-team van de Wereldraad pakte enkele van deze uitdagingen op en deed het voorstel om aandacht te gaan besteden aan landbouw en genetisch gemodificeerd voedsel als beginpunt voor een studieproces over genetische manipulatie waarin de aandacht vooral zou uitgaan naar de onderliggende ethische zorgen en de visie op het leven. Een kleine werkgroep over genetische manipulatie besprak het voorstel en ontwikkelde een achtergronddocument om verder gesprek te stimuleren in de kring van het Policy Reference Committee II van de vergadering van het Centrale Comité van de Wereldraad. Het gesprek over genetische gemodificeerde gewassen en voedselhulp werd een belangrijk onderwerp in 2003 nadat de regering van Zambia genetisch gemodificeerd graan als voedselhulp had geweigerd.

De context is zowel voor het geloof als voor de wetenschap van belang. Als het gaat om onderzoeksagenda's en technologieën is het zowel redelijk als ook noodzakelijk om steeds weer te beginnen met de eenvoudige vraag: Waarom doen we dit? Gegeven de pragmatische, op resultaat gerichte en vaak utilitaristische ethiek van de dominante technologische cultuur, kan de vraag ook anders gesteld worden: Welk probleem zou deze techniek of technologie aan moeten pakken? Wie definieerde dat probleem en bedacht het antwoord, en met welk doel? Wordt het 'probleem' eenvoudigweg gedefinieerd overeenkomstig de (commerciële) 'oplossingen' die beschikbaar zijn of die het meest profijtelijk zijn voor degenen die ze voorstellen? Als de context ertoe doet, moeten we niet alleen keer op keer vragen 'Wie profiteert?' maar ook 'Wie gaat hoogstwaarschijnlijk verliezen?'

De Werkgroep over genetische manipulatie van de Wereldraad begon met het opzetten van een database met de vele documenten, brochures en boeken die door kerken en kerkelijke en aan de kerken gelieerde organisaties zijn geschreven. Hoewel de lijst bij lange na niet compleet is, laat hij zien dat de onderwerpen op veel plaatsen besproken worden en niet langer beschouwd kunnen worden als slechts een zorg van het 'Noorden'. Kerken in het 'Zuiden' hebben studie gemaakt van de gevolgen voor mensen en zijn zich goed bewust van de leidende rol van transnationale ondernemingen bij het stimuleren van de introductie van genetisch gemodificeerde zaden en genetisch ontwikkelde geneesmiddelen die, over het algemeen, niet een antwoord zijn op de dringendste behoeften van mensen.

De bewering dat de context ertoe doet is echter ook om een andere reden relevant. Met de toegenomen kennis van het menselijk genoom zijn veel wetenschappers kritischer geworden ten aanzien van de oorspronkelijke inzet in de richting van genetisch determinisme, de aanname van een één-op-één relatie tussen oorzaak en gevolg, d.w.z. het individuele gen en het optreden van een bepaalde karakteristiek of een effect. Eens dacht men dat mensen meer dan 100.000 genen hadden, maar nu denken onderzoekers dat mensen slechts 20.000-25.000 genen hebben. Het relatief kleine aantal genen dat in kaart is gebracht door het Human Genome Project wijst in de richting van veel complexere processen waarin de interactie tussen verschillende genen, uiteenlopende parameters van het proces en de hele context er inderdaad toe doen. Dit moet leiden tot veel voorzichtiger aannames over de toekomstige vooruitzichten van de technologie, met een veel sterkere nadruk op het voorzorgprincipe.

De werkgroep stelde een discussiedocument op dat zich concentreert op de vragen die opkomen wanneer we de sociaal-politieke, economische en culturele context serieus nemen omdat die de onderzoeksagenda en het ontwikkelingstraject van de technologie en zijn toepassingen vormgeeft. De schrijvers van het document bsloten vast te houden aan een dubbel perspectief van aandacht voor aan de ene kant genetische manipulatie in de landbouw en aan de andere kant bij de mens. Afhankelijk van de context zou genetische manipulatie bij dieren kunnen vallen onder één van beide benaderingen. De grens tussen deze twee gebieden is toch al vaag en het is moeilijk om een duidelijke streep te trekken aangezien alle verschillende toepassingen gebaseerd zijn op dezelfde inzichten uit de moleculaire biologie en de technologie van genetische manipulatie. Maar nog belangrijker dan dat is dat we op al deze terreinen bijna dezelfde actoren tegenkomen en vaak ook dezelfde mechanismen.

Het document redeneert niet vanuit een beweerd neutrale of objectieve positie, maar begint met de verhalen en stemmen van kleine boeren, inheemse volkeren en vrouwen en mannen met een handicap. Kleine boeren en inheemse volkeren delen de aannames van de mensen die vooral de zegeningen van genetisch gemodificeerde zaden en gewassen naar voren brengen niet. Zij roepen mensen op om heel zorgvuldig de gedane beweringen en beloften te onderzoeken en om waakzaam te zijn waar het gaat om zaken als macht, winst en controle. Inheemse volkeren strijden op veel plaatsen in de wereld om hun genetische data te beschermen die een hooggevalueerde bron zijn bij de ontwikkeling van nieuwe geneesmiddelen en therapieën. Mensen met een handicap stellen indringende vragen met betrekking tot het ideaal van de medisch bepaalde mens, wat een gemeenschappelijk punt is in veel van de discussie over de menselijke genetica. Veel vrouwen waarschuwen dat zelfs hun lichamen zijn veranderd in een economische hulpbron. Deze en andere groepen vragen het brede publiek om niet zomaar akkoord te gaan, maar om de argumenten die ten gunste van genetische manipulatie naar voren worden gebracht kritisch te onderzoeken, aangezien die over het algemeen een afspiegeling zijn van de context van samenlevingen die sterk geïntegreerd zijn in de wereldeconomie en beïnvloed zijn door het moderne ontwikkelingsparadigma. Het is juist om deze reden dat hun ervaringen en stemmen vaak gemarginaliseerd en uitgesloten worden uit de discussie.

Van de groep die aan het document werkte maakten ook vertegenwoordigers van de inheemse volkeren en gehandicapten deel uit, samen met onderzoekers, ethici en stafleden van kerken die zich met deze onderwerpen bezighielden. Door hun keuzen helder te maken hebben ze beantwoord aan het mandaat van het JPC-team dat ook verantwoordelijkheid neemt voor het document. Deze invalshoek impliceert dat het document niet pretendeert representatief te zijn voor de posities van de lidkerken van de Wereldraad die uit verschillende theologische tradities en verschillende contexten komen. Het wil het gesprek binnen en tussen de kerken koesteren en hen aanspreken op hun rol van profetisch getuige. Het is bestemd voor die mensen in de kerken die belangstelling hebben voor de ethische vragen die voortkomen uit genetische manipulatie en die bereid zijn zich te begeven in een oecumenisch gesprek over hun eigen aannames en opvattingen. Dat geldt trouwens ook voor dit document – het is een gespreksdocument in de werkelijke betekenis van het woord.

Het document behandelt eerst de gevolgen van genetische manipulatie toegepast op het menselijk leven en vervolgens de gevolgen voor de landbouw.

Genetica en menselijke leven

Genetische manipulatie voegde een nieuwe dimensie toe aan de mogelijkheden van de mens om de ontwikkeling van de menselijke soort en andere soorten te veranderen. Zij staat aan het begin van een nieuwe generatie geneesmiddelen, nieuwe diagnostieken zoals pre-natale diagnostiek die gebruikt kan worden voor de genetische selectie vóór de implantatie (van het embryo in het geval van kunstmatige bevruchting; vert.), nieuwe somatische therapieën en het klonen van embryo's. Deze technologieën en toekomstige ontwikkelingen in het genetisch onderzoek en ook het juridisch kader waarin ze plaatsvinden, bijvoorbeeld met betrekking tot de intellectuele eigendomsrechten, het patenteren van leven, het geven van toestemming na geïnformeerd te zijn, privacy en de status van het embryo, ontwikkelen zich snel. Er zitten nogal wat gaten in waar geen juridisch kader of regels voor bestaan en waarover in de meeste landen maar weinig publiek debat plaatsvindt. Heel zorgelijk zijn de racistische en ontmenselijkende aspecten van een nieuwe eugenetica.

Genetisch manipulatie op de mens raakt de theologie in haar kern. Veel meer dan de ethische vragen die vanzelf opkomen bij het gebruik van iedere nieuwe technologie raken ze aan het fundamentele ethische weefsel van onze samenlevingen:

- Genetische technologieën toegepast op de mens raken aan onze fundamentele houding ten opzichte van het leven. Dat wordt niet alleen benadrukt door de mensen die een theologische visie hebben, maar ook door critici daarvan;

- Genetische technologieën toegepast op de mens dwingen ons om ons begrip van de mens als schepsel van God te verhelderen, in het bijzonder wanneer hierbij publiekelijk religieuze taal gebezigd wordt.
- Genetische technologieën toegepast op de mens veronderstellen een inschatting van het morele gewicht van uiteenlopende zaken, zoals de mogelijkheid ziekten te genezen en de integriteit van vroeg menselijk leven. Soms zijn ethische dilemma's niet te vermijden. Juist dan is het belangrijk om zorgvuldig te analyseren en de ethische aspecten van het probleem te benoemen om zo te komen tot een verantwoorde beslissing.
- Genetische technologieën toegepast op de mens zijn gebaseerd op een verdeling van de middelen voor gezondheid die ter discussie gesteld moet worden. Deze technologieën afhankelijk van middelen die in de verschillende delen van de wereld buitengewoon ongelijk verdeeld zijn. Het gebruik van aanzienlijke hoeveelheden geld om enkele ouders aan gezonde kinderen te helpen door middel van dure genetische technologieën moet afgewogen worden tegen het voorzien in de basisbehoeften van andere kinderen op het terrein van de gezondheidszorg.
- Genetische technologieën die het ouders toestaat om de karaktertrekken van hun kinderen te kiezen of te verbeteren, kunnen gevolgen hebben voor het hele stelsel van waarden in de samenleving en zal het idee van wat ziektes en handicaps zijn opnieuw bepalen.

Het genoemde discussiedocument biedt een theologische reflectie over deze onderwerpen en komt met beleidsaanbeveling op de volgende terreinen:

- veelbovende terreinen van genetisch onderzoek;
- waarschuwingen betreffende onderzoek op embryo's en een verwerping van het 'ontwerpen' van kinderen;
- een afwijzing van het kopen en verkopen van delen van het menselijk lichaam;
- een waarschuwing tegen het voor onderzoeksdoeleinden vermengen van menselijk en dierlijk genoom.

Dat alles is vooral beoeld als voorbeeld en uitnodiging voor verder gesprek.

Biotechnologie en landbouw

Het genoemde discussiedocument benadert deze zaken vanuit het perspectief van de uitgesloten en machtelozen, en vraagt zich af:

- Welke probleem zou deze technologie (of wetenschap) moeten oplossen?
- Wie definieerde het probleem en bedacht het antwoord, en met welk doel?
- Is dit probleem eenvoudigweg gedefinieerd overeenkomstig de (commerciële) 'oplossingen' die beschikbaar zijn of die het meest profijtelijk zijn voor hen die ze aanbieden?
- Als de context ertoe doet, moeten we steeds weer niet alleen de vraag stellen wie er profiteert, maar ook wie waarschijnlijk buiten de boot zal vallen?

Het document onderzoekt de rol en posities van de belangrijkste actoren, zoals wetenschappers, transnationale ondernemingen en financiële markten, overheden en politici, consumenten, boeren en sociale bewegingen, en inheemse volkeren. Speciale aandacht wordt besteed aan voedselhulp en het aanbieden van genetisch gemanipuleerd voedsel aan regio's die te kampen hebben met een ernstig voedseltekort voordat er gekeken is naar de bedreiging van de biodiversiteit. De theologische reflectie in dit deel richt zich vooral op het theologisch begrip van voedsel en voedselproductie en geeft vervolgens een kritische bespreking van genetische manipulatie in de landbouw.

De werkgroep roept de Wereldraad van Kerken, lidkerken, individuele christenen en alle mensen van goede wil op om over te gaan tot de zes volgende vormen van actie:

1. het opbouwen van relaties met maatschappelijke organisaties, volksbewegingen, boerengroepen en inheemse volkeren om samen het onderzoek naar, het denken achter en de praktijk van genetische manipulatie tegemoet te treden;
2. christenen die werkzaam zijn in bedrijven die genetische manipulatie bevorderen uit te dagen zich te bezinnen op de effecten van hun werk in het licht van de zorg van het evangelie voor waarheid en gerechtigheid, en om de mogelijkheid te overwegen om klokkenluiders en gewetensbezwaarden te worden.
3. te stimuleren dat christelijke theologische reflectie zich verplaatst van aandacht voor voedselzekerheid naar aandacht voor de zeggenschap over voedsel, zodat onze zorg voor recht, vrijheid en participatie niet in diskrediet gebracht wordt;
4. christenen die zich bezighouden met medisch onderzoek vragen om de gevolgen van genetische manipulatie op de menselijke gezondheid te blijven onderzoeken, zoals ook de Europese Commissie dat vraagt;
5. solidair te zijn met mensen die in lokale gemeenschappen bezig zijn met het propageren van gezond voedsel en gezonde voeding onder de uitgesloten, in het bijzonder in een tijd waarin HIV/AIDS zich voordoet;
6. in ons werk en onze reflectie de wijze te onderkennen waarop de toegang tot voedsel op het raakvlak staat van ecologie en economie in de strijd om leven tegenover economisering en beheersing.

7. aan bijbelse en theologische reflectie te doen met betrekking tot voedsel, geloof en vrijheid, en in het bijzonder de mogelijkheid te overwegen om de agapè-maaltijd die in het centrum van de christelijke eredienst staat –de Maaltijd van de Heer of de Eucharistie- te zien als een teken van verzet tegen hen die streven naar de zeggenschap over het voedsel.

Als we dit doen handelen we in overeenstemming met het AGAPE-document, in het bijzonder sectie 3.3 waar het gaat over de overgang van voedselzekerheid naar voedselsoevereiniteit.

We geloven dat Gods economie van solidariteit en gerechtigheid voor de huishouding van de schepping de belofte in zich draagt dat de volkeren van de wereld het recht hebben om hun eigen voedsel te produceren en de beschikkingsmacht te hebben over de hulpmiddelen die tot hun levensonderhoud behoren, inclusief de biodiversiteit. Het is daarom het recht en de verantwoordelijkheid van overheden om het levensonderhoud van kleine boeren in het Zuiden en in het Noorden te ondersteunen. Het is hun recht om de eisen van de agro-ondernemingen te weerstaan die ieder onderdeel van de levenscyclus willen beheersen. Een dergelijke benadering vraagt respect voor de inheemse spirituele verhouding tot het land en de rijke gaven van moeder aarde.

De weg die voor ons ligt

De activiteiten die tot nu toe ontplooid zijn ten aanzien van genetische manipulatie hebben ons geholpen om ook andere belangrijke technologische ontwikkelingen te onderkennen, zoals op het terrein van de nano-technologie die op het niveau van atomen en moleculen werkt. Volgens de Amerikaanse National Science Foundation zal binnen zes jaar de wereldwijde markt voor nano-technologie meer dan 1 biljoen dollar bedragen, terwijl de meeste regeringen en intergouvernementele organisaties nog nauwelijks hebben gehoord van of nagedacht over nano-technologie. Eén van de Oecumenische Gesprekken tijdens de Assemblee van de Wereldraad zal zich richten op de vragen waarvoor nieuwe technologieën de kerken plaatsen in hun getuigenis over de heiligheid van het leven. De vraag zal zijn of de Wereldraad uitwisseling tussen de kerken over deze zaken kan faciliteren om zo de basis voor een gezamenlijk getuigenis en gezamenlijke actie te verbreden. Is het niet zo dat de tijd gekomen is dat we opnieuw nadrukkelijk aandacht vragen voor onze bezorgdheid ten aanzien van ontwikkelingen in wetenschap en technologie?

Over Oikos

Oikos

Anders denken, anders doen

Oikos is een oecumenische organisatie die opkomt voor mensen in het Zuiden door bij te dragen aan veranderingen in Nederland. Een ontwikkelingsorganisatie in het Noorden dus.

Oikos wil mensen in Nederland kennis laten maken met het leven van mensen in ontwikkelingslanden en met dat van migranten in Nederland. In haar projecten laat Oikos steeds zien welke invloed ons leven heeft op dat van hen aan de 'andere kant' van de wereld en omgekeerd. Door kerken en individuen mogelijkheden te bieden om hun handelen te veranderen, hoopt Oikos de verhoudingen tussen Noord en Zuid te verbeteren.

Oikos gaat verder dan kennisoverdracht. Het gaat erom mensen deelgenoot te maken van een gezamenlijke wereld. Anders denken, anders doen - dat is Oikos.

Het werk van Oikos wordt financieel mogelijk gemaakt door zeven kerkgenootschappen die in het bestuur van Oikos vertegenwoordigd zijn, door de Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame ontwikkeling (NCDO) en door subsidies van tal van andere kerkelijke en maatschappelijke organisaties. Daaronder is ook de Stichting Vrienden van Oikos die al vanaf de oprichting Oikos financieel steunt (giro 2324411 t.n.v. Stichting Vrienden van Oikos, Utrecht).

Oikos heeft een staf van ongeveer 20 mensen, en kan in het werk een beroep doen op een groep enthousiaste vrijwilligers. Oikos biedt onderdak aan het secretariaat van de schuldcampagne Jubilee Nederland en van het Nederlands Millenniumdoelen Platform en huisvest de Werkgroep Kerk en Milieu van de Raad van Kerken.

Oikos heeft medewerkers voor onderzoek en voor educatie. Zij voeren in opdracht van derden (vooral kerken en kerkelijke organisaties) projecten uit. Hun werk valt meestal onder de volgende thema's:

- internationale (financiële) verhoudingen, zoals de schuldenproblematiek en globalisering
- milieu en ontwikkeling, zoals klimaatverandering en energiebesparing
- globalisering en identiteit, zoals migratie en de relatie tussen religie en ontwikkeling.

Oikos publiceert over deze en andere onderwerpen rapporten en brochures, produceert voorlichtings- en gespreksmateriaal, verzorgt inleidingen en organiseert bijeenkomsten.

Oikos ontplooit ook een reeks activiteiten speciaal gericht op jongeren onder de naam oikosXplore.

Oikos Nieuws is een kwartaalblad dat bericht over het werk van Oikos. Vrienden van Oikos ontvangen het blad gratis, en overige abonnees worden één maal per jaar gevraagd een vrijwillige bijdrage te geven.

Voor meer informatie:

Oikos

Postbus 19170

3501 DD Utrecht

tel. 030-2361500

www.stichtinggoikos.nl

oikos@stichtinggoikos.nl

Voor verdere doordenking en voor het gesprek in gemeente en parochie over economische globalisering heeft Oikos inmiddels een reeks documenten uitgegeven.

- *Globalisering, een agenda voor kerk en theologie*. Verslag van de conferentie van 31 maart 2005 (48 blz.), 2005, Oikos, Utrecht, €5,-
- *Geloven wij in Globalisering? Gesprekshandleiding voor gemeente en parochie* (48 blz.), 2005, Oikos, Utrecht, €5,-
- *Globalisering en Belijden. Het 'Accra-document' in discussie*. Met een reactie van Prof.Dr. Hans Opschoor, 2005, Oikos, Utrecht, €5,-
- *Porto Alegre 2006. Op weg naar gerechtigheid en duurzaamheid*, 2006, Oikos, Utrecht, €5,-
- Roelf Haan, *Economie van de eerbied. Kanttekeningen bij het bijbels spreken over geld en goed*, (190 blz.)2005, Meinema/Oikos/Solidaridad, €14,50
- Greetje Witte-Rang en Hielke Wolters, *Uitsluitend participatie. Theologische overwegingen bij globalisering*, (220 blz.), 2005, Boekencentrum/Oikos, €17,50

(de prijzen zijn allemaal exclusief verzendkosten)

Stichting Oikos
Postbus 19170
3501 DD Utrecht
T (030) 236 15 00
F (030) 236 49 03
oikos@stichtingoikos.nl

